

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA NİŞ KAZASININ SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU

Stevan KORDİÇ
2501121215

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Arzu TERZİ

İstanbul – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : STEVAN KORDIC Numarası : 2501121215

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TARİH / OSMANLI
MÜESSESELERİ VE
MEDENİYETİ TARİHİ Danışmanı : PROF. DR. ARZU TERZİ

Tez Savunma Tarihi : 12.09.2019 Saati : 11:00

Tez Başlığı : " XIX. Yüzyıl Ortalarında Niş Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~ OYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ARZU TERZİ		KABUL
2- DOÇ. DR. NERİMAN HACISALİHOĞLU		kabul
3- DR. ÖGR. ÜYESİ LALE UÇAN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖGR. ÜYESİ BURCU KUTLU DİLBAZ		
2- DR. ÖGR. ÜYESİ EMİNE TONTA AK		

ÖZ

XIX. Yüzyıl Ortalarında Niş Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu

Stevan Kordic

Bu çalışma, herkesten gelir durumuna uygun vergi toplanması amacıyla yapılan reformu yerine getirmek için XIX. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nde yapılan nüfus, arazi ve emlak sayımının sonucu olarak ortaya çıkan Temettuat defterleri esas alınarak yapıldı.

Bu çalışmada sözü geçen defterlerde mevcut bilgileri kullanarak Niş şehrinin ekonomik ve sosyal durumunu göstermek amaçlanmaktadır. Temettuat defterlerinin incelenmesiyle elde edilen bilgiler, sayılan nüfusun meslekleri, sahip olduğu gayrimenkulleri, kullandığı toprakları, ellerinde olan hayvan türleri, ödedikleri vergi miktarları, genel gelirleri vb. hakkında fikir vermektedir.

Çalışmada kullanılan ana yöntem, mevcut bilgilerin sınıflandırılıp sayılmasıyla farklı yerleşim birimlerine, dini veya etnik gruplarla meslek gruplarına göre istatistik yapılmasına dayanmaktadır. Sonuç olarak, zengin ve fakir, Müslüman ve Hristiyan, toprak sahibi olan ve olmayan nüfus arasındaki karşılıklı ilişkiler ortaya çıkarılmıştır.

Sonuç kısmında, Niş şehrinin nüfusunun üç ana gruba ayrıldığı görülmektedir. Sosyal tabakalaşmanın üst kısmını büyük toprak sahipleri, yüksek rütbeli devlet görevlileri ve zengin Hristiyan tüccarlar oluşturmaktadır. Orta düzey, bölgedeki yüksek ve orta gelirli esnaf ve ziraatçileri; alt düzey, düşük gelirli esnaf ve işçileri içine alır. Bunlar arasında ek gelir sağlayabilmek için çoğu kez askeri hizmete giren Müslüman esnafı da bulunmaktadır.

Şehir ekonomisi, gelişmiş gibi görünse de elde edilen vergi geliri, devlet görevlilerine ödenen maaşları aşmadığı için şehrin öneminin ekonomik kapasitesinden değil, kaza merkezi olmasından kaynaklandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik durum, hayvancılık, meslekler, Osmanlı Devleti, Sırbistan-Niş, Sosyal hayat, Sosyal yapı, Tarım, Temettuat Defterleri.

ABSTRACT

The Social and Economic Situation of Niš Province in Mid-XIX. Century

Stevan Korcic

This study is based on Temettuat registers, an Ottoman survey conducted in mid-nineteenth century as a preparation for an extensive tax reforms aimed at abolishing intermediaries in tax collection process.

The aim of the study is to present the economic and social situation in the city of Niš based on the available data collected from the above-mentioned registers. The information obtained from the examination of Temettuat registers provides insight into the occupation of surveyed population, their real estate property, land in their position, animals they were holding, taxes they were paying and their overall income, among others.

The main method applied in the study was to classify and sum the available data in order to create statistics related to different residential areas, religious or ethnic communities and occupation groups. As a result, interrelations between rich and poor, Muslim and Christian, land owners and landless population, were brought to light.

In conclusion, we suggest that the population of the city can be divided into three main population groups. The upper social layer encompasses big landowners, higher state officials and wealthy Christian merchants. The middle layer contains artisans and agriculturists; the lower layer contains low income artisans and workers. Muslim artisans who were often joining military service to provide additional income belong to this group.

While the city economy may seem well developed, the total obtained tax income is below the costs of wages for state officials which leads us to conclude that the significance of the city resides more in its position as the center of a province, than in its economic capacities.

Key Words: Economic situation, animal husbandry, occupations, Ottoman State, Serbia-Nis, Social life, Social structure, Agriculture, Temettuat Registers

ÖNSÖZ

Eski İstanbul yolu üzerinde bulunan Niş şehri, XIX. yüzyılda sınır kalesi haline geldiğinden daha büyük önem kazandı. Ayaklanmalarla ve çeşitli belirsizliklerle dolu olan bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin bölgesel varlığını Niş kalesi sağlamaktaydı. Kaza merkezi olan bu şehrin XIX. yüzyıl ortalarında sosyo-ekonomik durumunun gösterilmesinin önemli olduğunu düşündüğümüz için bu çalışmayı yapmaya karar verdik.

Yeni vergi reformunu sağlamak amacıyla hazırlanan Temettuat defterleri, çalışmanın ana kaynağını oluşturmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Temettuat defterlerinin Niş'e ait olan nüshaları kısmen kaybolmasına veya zarar görmesine rağmen anlamlı veriler sunmaktadır. Nüfusun gelirlerini ve mülkleri göstermek amacıyla tutulan bu defterler çeşitli bilgiler içermektedir. Bu bilgiler ışığında nüfusun meslekleri, gelirleri, ödediği vergiler, sahip olduğu gayrimenkuller ve hayvanlar hakkında fikir oluşturulabilir. Kullandığımız defterler Niş şehrini kapsamaktadır. Defterlerin incelenmesiyle elde edilen kantitatif bilgiler sınıflandırılıp sayılmış ve sonra tablo ve şekil olarak sunulmuştur.

Bu çalışma, giriş kısmını takip eden dört bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Giriş kısmında önceden yapılan araştırmalara dayanarak ve bazı ek arşiv belgeleri kullanılarak Niş şehrinin genel tarihi gösterilmiştir. Temettuat defterleri hakkında genel bilgiler verilip çalışmada kullanılan defterlerin özellikleri de anlatılmıştır.

Birinci bölümde Niş şehrinin demografik yapısı araştırılmıştır. Bunun yanı sıra, şehrin fiziki yapısı hakkında fikir oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde şehirdeki çeşitli meslekler sınıflandırılıp sayılmıştır. Bu şekilde, şehirde yapılan çeşitli faaliyetler gösterilmiştir.

Üçüncü bölüm ziraat hayatı ve hayvancılık ile alakalıdır. Bu bölümde sahip olunan toprak ve hayvanlar hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde şehir genelinde elde edilen gelirlerden, şehir nüfusu tarafından verilen vergi türlerinden ve miktarlarından bahsedilmiştir.

Sonuç kısmında ise şehir hakkında elde edilen bilgiler özetlenmiştir.

Beni bu konuda çalışmaya teşvik eden, değerli tavsiyeler veren ve kıymetli vaktini benden esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Arzu Terzi'ye içten teşekkürlerimi sunarım.

Stevan Kordić
Temmuz 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
HARİTALAR LİSTESİ	x
RESİMLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ.....	1

Birinci Bölüm

ŞEHİRİN DEMOGRAFİK VE FİZİKİ YAPISI16

1.1. Niş'in Mahalleleri, Çiftlikleri ve Nüfusu	16
1.2. Niş Şehrinin Fiziki Yapısı	21
1.3. Binaların Dağılımına Göre Şehrinin Sosyal Yapısı	22

İkinci Bölüm

HANE REİSLERİNİN MESLEKLERİ 30

2.1. HANE REİSLERİNİN MESLEK ÇEŞİTLERİ	30
2.2. Ziraatla Uğraşan Küçük Üreticiler ve Çiftlik Sahipleri.....	31
2.3. İşçiler	33
2.4. Esnaf	35
2.4.1. Deriden Mal Üreten ve Satan Esnaf.....	36
2.4.2. Metalden Mal Üreten, Değerli Taşlar İşleyen ve Satan Esnaf	39
2.4.3. Dokumacılık Alanındaki Meslekler	42
2.4.4. Giyim ve Kullanım Eşyaları Üreten ve Satan Esnaf	44
2.4.5. Diğer Malları Üreten ve Satan Esnaf.....	46
2.4.6. Çeşitli Hizmetleri Yerine Getirenler	49
2.4.7. Yiyecek Maddeleri Üreten ve Satan Esnaf	52
2.4.8. Taşımacılık Alanındaki Meslekler.....	55
2.5. Satıcı ve Tüccarlar	56
2.6. Görevliler	60
2.6.1. Dini Alanda Hizmet Veren Görevliler	60
2.6.2. İçtimai ve İdari Alanda Hizmet Veren Görevliler	64
2.6.3. Askeri Alanda Hizmet Veren Görevliler	68

2.7.	Herhangi Bir Mesleğe Sahip Olmayanlar	71
2.8.	Hane Reisi Statüsünde Olmayan Nüfus	72

Üçüncü Bölüm

ZİRAAT HAYATI VE HAYVANCILIK 75

3.1.	TOPRAĞIN MİKTARI VE TASARRUF ŞEKLİ	75
3.2.	TOPRAĞIN MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI	80
3.4.	YETİŞTİRİLEN ÜRÜNLER.....	87
3.5.	HAYVANCILIK	88

Dördüncü Bölüm

İKTİSADİ DURUM 93

1.1.	HALKIN GELİR KAYNAKLARI VE DAĞILIMI	93
1.2.	Hane Reislerinin Gelir Kaynakları	93
1.3.	Mahallelere Göre Gelir Dağılımı	96
1.4.	En Zengin On Kişi	102
2.1.	VERGİLER	104
2.2.	Genel Vergiler	104
2.3.	Cizye	107
SONUÇ		110
KAYNAKÇA		115

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Niş Şehrindeki Yerleşim Birimleri ve Hane Sayıları	21
Tablo 2 : Şehirdeki Binaların Mahallelere Göre Dağılımı	29
Tablo 3 : Şehirdeki Meslek Grupları	30
Tablo 4 : Ziraatla Uğraşan Küçük Üreticiler ve Çiftlik Sahiplerinin Mahallelere Göre Dağılımı	33
Tablo 5 : İşçilerin Mahallelere Göre Dağılımı	35
Tablo 6 : Deriden Mal Üreten ve Değerli Taşlar İşleyen ve Satan Esnafın Mahallelere Göre Dağılımı	38
Tablo 7 : Metalden Mal Üreten ve Değerli Taşlar İşleyen ve Satan Esnafın Mahallelere Göre Dağılımı	41
Tablo 8 : Dokumacılık Alanındaki Mesleklerin Mahallelere Göre Dağılımı.....	43
Tablo 9 : Giyim ve Kullanım Eşyaları Üreten ve Satan Esnafın Mahallelere Göre Dağılımı	45
Tablo 10 : Diğer Malları Üreten ve Satan Esnafın Mahallelere Göre Dağılımı	48
Tablo 11 : Çeşitli Hizmetleri Yerine Getirenlerin Mahallelere Göre Dağılımı	51
Tablo 12 : Yiyecek Maddeleri Üreten ve Satan Esnafın Mahallelere Göre Dağılımı	54
Tablo 13 : Taşımacılık Alanındaki Meslekler	56
Tablo 14 : Satıcı ve Tüccarların Mahallelere Göre Dağılımı	59
Tablo 15 : Dini Alanda Hizmet Veren Görevlilerin Mahallelere Göre Dağılımı	63
Tablo 16 : İctimai ve İdari Alanda Hizmet Veren Görevlilerin Mahallelere Göre Dağılımı	67
Tablo 17 : Askeri Alanda Hizmet Veren Görevlilerin Mahallelere Göre Dağılımı	70
Tablo 18 : Herhangi Bir Mesleğe Sahip Olmayanların Mahallelere Göre Dağılımı.....	71
Tablo 19 : Hane Reisi Olmayanların Hane Reisleriyle İlişkileri	73
Tablo 20 : Hane Reisi Statüsünde Olmayan Topçular	74
Tablo 21 : Hane Reisi Statüsünde Olmayanların Meslekleri.....	74
Tablo 22 : Tarla Çeşitlerinin Mahallelere Göre Dağılımı	79
Tablo 23 : Bağlar, Sebze Bahçeleri ve Çayırkların Mahallelere Göre Dağılımı.....	80
Tablo 24 : Sahip Oldukları Toprak Miktarına Göre Hane Reislerinin Mahallelere Göre Dağılımı (Dönüm Olarak).....	85
Tablo 25 : Sahip Oldukları Toprak Miktarına Göre Hane Reislerinin Mahallelere Göre Dağılımı (Yüzde).....	86
Tablo 26 : Tarlalarda Yetiştirilen Ürünler.....	87
Tablo 27 : Küçük Baş Hayvanların Mahallelere Göre Dağılımı.....	89
Tablo 28 : Büyük Baş Hayvanların Mahallelere Göre Dağılımı.....	90
Tablo 29 : Taşımacılık İçin Kullanılan Hayvanların ve Arı Kovanlarının Mahallelere Göre Dağılımı	91
Tablo 30 : Şehirde Elde Edilen Gelir Miktarının Gelir Kaynaklarına Göre Dağılımı.....	95
Tablo 31 : Şehirde Elde Edilen Gelirin Mahallelere Göre Dağılımı	97
Tablo 32 : Toplam Yıllık Gelirlerine Göre Hane Reislerinin Mahallelere Göre Dağılımı	100
Tablo 33 : Toplam Yıllık Gelirlerine Göre Hane Reislerinin Mahallelere Göre Dağılımı (Yüzde).....	101
Tablo 34 : Elde Edilen Yıllık Gelire Göre Oluşturulan Nüfus Grupları	99
Tablo 35 : Şehirdeki En Zengin On Kişi	104
Tablo 36 : Vergilerin Mahallelere Göre Dağılımı	107

Tablo 37 : Cizye Vergisinin Mahallelere Göre Dağılımı	108
---	-----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : Şehirdeki Meslek Grupları	31
Şekil 2 : Hane Reislerinin Sahip Oldukları Hayvanların Dağılımı	92
Şekil 3 : Gelir Kaynaklarının Dağılımı	95

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1 Sırp İsyanı Sırasında sınırlar	5
Harita 2 1804-1978 arasında Sırbistan	9

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1 17196 no. lu Varoş Defterinden Bir Örnek.....	13
Resim 2 11179 no.lu Çiftlik Defterinden Bir Örnek	14
Resim 3 Niş Şehrinde XIX. Yüzyılda Hristodul İsimli bir Çinçarın Evi	24
Resim 4 Hünkar Mahallesi Defterinden Bir Örnek	76

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz:	Bakınız
Ed:	Editör
DVİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İ. MSM.:	İrade Mesail-i Mühimme
ML. VRD. TMT. d.:	Maliye Nazareti Temettuat Defteri
NFS. d.:	Nüfus Defteri
nr:	numara
s:	sayfa

GİRİŞ

1. Niş Şehrinin Tarihçesi

Roma imparatoru I. Konstantin'in doğum yeri olan ve Roma İmparatorluğu döneminde Naissus ismi taşıyan bugünkü Sırbistan Cumhuriyeti'nin sınırları içinde yer alan Niş şehri, Balkan yarımadasından geçen ana yolların kavşağı üzerinde kuruldu. Bu yollar, Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlılar tarafından kullanılmış olmakla beraber bugün de kullanılmaktadır. Niş şehri üzerinden geçen ana rotalar basit bir şekilde şöyle tanımlanabilir: İstanbul - Edirne - Sofya - Niş - Belgrad - Budapeşte ile Selanik - Üsküp - Niş - Belgrad - Budapeşte¹.

Niş kalesi Nişava nehrinin sağ tarafında yer almaktadır. Kale tepe üzerinde inşa edilmiştir; ancak şehrin diğer kısımları genel itibarıyla düzlüktür. Nişava nehri, Niş şehrinin batısında bulunan ve şehirden çok uzak olmayan Güney Morava nehriyle birleşmektedir. Nehirler etrafındaki tarlalar verimli topraklardan oluşmaktadır. Etraftaki dağlar ve tepeler ise hayvancılık ve arıcılık için uygundur.

Şehir tarih boyunca Roma ve Bizans devletlerinin idaresinde, ayrıca orta çağ Bulgar ve Sırp devletlerinin egemenliğinde bulunmuştur. Osmanlı ordusu tarafından ise ilk defa Sultan I. Murat zamanında fethedilmiştir².

İlk dönemde, Niş şehri, Rumeli eyaletine ait Alacahisar sancağında bulunmaktaydı. 1481 yılında Niş kazası Alacahisar sancağından çıkartılıp Semendire sancağı kapsamına alındı. Budin fethedildikten sonra (1541) yeni kurulan Budin eyaletine dahil oldu. Ancak Budin eyaleti kapsamında olmayan Alacahisar, Köstendil, Sofya ve Vidin sancakları Niş kazasının çevresinde yer almaktaydı³. Dolayısıyla Niş, Semendire'ye doğrudan bağlanmış değildi; çünkü Semendire şehrine giden yol aynı sancak içinde olmayan Alacahisar'dan geçmekteydi.

Osmanlı hakimiyetine girmesinden XVII. yüzyılın sonlarına kadar Niş şehrinin merkezinde bulunan önemli kamu binaları; kale, köprü ve I. Murat Camii'nden

¹ Machiel Kiel, "Niş", **DVİA**, XXXIII, İstanbul 2007, s. 147.

² Halil İnalçık, **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)**, İSAM Yay., İstanbul 2010, s. 98.

³ Danica Milić, **Istorija Niša od najstarijih vremena do oslobođenja od Turaka 1878. godine**, Gradina i Prosveta, Niš 1983, s. 107.

oluşmaktadır. Nişava üzerinde duran ahşap köprü'nün yerinde 1619'da taş köprü inşa edildi. Niş'te yapılan en eski cami I. Murat Camii'ydi. Hünkar ve Gazi Hüdavendigâr Camii olarak bilinen⁴ bu camiden Evliya Çelebi de bahsetmektedir⁵.

Fatih Sultan Mehmed'in devlet ricalinden biri olan Minet Bey'in oğlu Mehmet Bey Nişava nehrinin sol kenarında hamam inşa ettirdi. Bu hamam, XIX. yüzyılda Çukur Hamam olarak bilinen hamamla aynı hamam olabilir. Başka bir hamam, Ali Bey Mihalzade tarafından inşa ettirildi. Ayrıca, XVI. yüzyılda mevcut sipahi Hüseyin hamamından da bahsedilmektedir⁶.

XV. yüzyılda kurulan Niş çarşısı XVI. yüzyıl boyunca genişledi. Çarşı, Kale ve Belgrad mahallesinin olduğu yerlerde bulunmaktaydı. XVI. asırda dört yüz civarında olan dükkan sayısı⁷, XVI. ve XVII. asırlar boyunca Nişavanın sol tarafına da geçti.

Hans Dernschwam isimli gezgine göre, Sofya-Belgrad güzergahında en güzel kervansaray 1553 yılında Niş'te inşa edildi⁸. Belgrad'ın fethi akabinde de Osmanlı ordularının batıya doğru yaptıkları büyük seferlerde Sofya'dan sonra önemli bir karargah merkezi konumunda olan Niş, birçok seferde Rumeli'den orduya katılan askerlerin toplanma yeri ve orduya katılım noktasıydı⁹.

Niş şehrinin demografik yapısını incelemek için tapu tahrir defterleri kullanılabilir. İlk defter 1498 tarihlidir. Buna göre, Niş'te toplam 167 Müslüman ve 112 Hristiyan hanesi vardı¹⁰. Müslüman nüfusu üç mahallede yaşardı. Bunlar Cami, Hacı Balaban ve Köprübaşı mahalleleriydi¹¹. Cami mahallesi muhtemelen Hünkar, yani I. Murat Camii'nin mahallesi idi.

1516 tarihli deftere göre ise Niş'te toplam 246 Müslüman ve 83 Hristiyan hane vardı¹². Müslüman nüfusu Cami, Köprübaşı ve Çarşı Mescit mahallelerinde ikamet etmekteydi¹³.

⁴ Milić, **a.g.e.**, s. 115-116.

⁵ Kiel, "Niş", s. 147.

⁶ Milić, **a.g.e.**, s. 121 ve Kiel, "Niş", s. 148.

⁷ Milić, **a.g.e.**, s. 125.

⁸ Milić, **a.g.e.**, s. 128.

⁹ Mead Osmani, **XIX. Yüzyılda Niş Sancağı**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2011, s. 13.

¹⁰ Kiel, "Niş", s. 148.

¹¹ Milić, **a.g.e.**, s. 118.

¹² Kiel, "Niş", s. 148.

¹³ Milić, **a.g.e.**, s. 124.

1660 yılında şehri ziyaret eden Evliya Çelebi, Niş'te toplam 2.060 evden bahsetmektedir. Evliya Çelebi, I. Murat Camii ile Muslı Efendi ve Hüseyin Kethüda camilerinin yanı sıra şehrin köprü başında Bektaşî Tekkesinden bahseder. Aynı yazara göre, Zahide Bacı ve Haydar Kethüda tekkeleri de şehirde mevcuttu¹⁴.

1710 yılında Niş kadısı tarafından bir nüfus sayımı daha yapılmıştır. Buna göre Niş'in 8 mahallesi ve varoşu vardı. Atik Cami mahallesinde 71 hane reisi mevcuttur. Sayım yapıldığı sırada mahalle içinde bulunan Hünkar Camii kullanılmıyordu. Tamirat 1731 yılında yapılmıştır. Çarşı mahallesinde kaydedilen 41 hane reisi vardır. Bu mahallede bulunan Hacı Durmuş Camii 1729 yılında Defterdar Abdurrahman Efendi tarafından tamir ettirildi ve bu camiye Defterdar Abdurrahman Camii denilmeye başlandı. Cami, İstanbul kapısına yakın fırın civarında bulunmaktaydı. Edirne Bali mahallesinde kaydedilen hane reisi sayısı 49'dur. Kale içinde olan Edirne Bali Camii günümüze ulaşmıştır. Kolancı mahallesinde sadece 6 hane reisi vardır. Piri Bey mahallesinde ise 27 hane reisi olduğunu sayımdan öğrenmekteyiz. İmaret mahallesinde (Hamza Bey mahallesi) 11 hane reisi karşımıza çıkmaktadır. Bu mahalle de İstanbul kapısı önündeki ilk kavşakta bulunmaktaydı. İçinde fırın ve cebehane mevcuttu. Hızır Bey mahallesinde 114 hane reisi vardı. Mahallede bulunan Varoş kavşağında olan Hızır Bey Camii o dönemde ağır hasar görmüştü. Debbağ Hacı Muslihiddin mahallesinde kayıtlı 51 hane reisi tespit edilmiştir. Bu mahallenin merkezi, köprüden sonra olan Ürgüp kapısında bulunan Varoş mescididir. Varoшта 109 hane reisi kayıtlıdır. Burada hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar bir arada yaşamıştır¹⁵.

Tapu tahrir defterleri incelediğimizde şehrin Müslüman nüfusunun zamanla büyümesine karşın Hristiyan nüfusunun azaldığı görülmektedir. İdari ve askeri görevleri yerine getirmenin yanı sıra, Müslüman nüfus zamanla esnafılık ve ticari hayatta da gittikçe büyüyen bir faaliyet göstermiştir. Hristiyan nüfusun ise daha ziyade ziraatla uğraşıp şehir dışında kalmaya başladığı görülmektedir.

Niş'te Kıbtıyan (Çingene) ve Yahudi nüfusu da mevcuttur. Stefan Gerlach isimli gezgin Budin'den Niş'e kadar her palankada Yahudileri, Çingeneleri ve Arapları gördüğünü vurgular¹⁶. Kıbtıyan nüfusu katun (oba)larda yaşamıştı. Katunlar birçok

¹⁴ Kiel, "Niş", s. 148.

¹⁵ Milić, **a.g.e.**, s. 245-247.

¹⁶ Stephan Gerlach, **İstanbul'daki Bab-ı Ali'ye Bir Yolculuğun Günlüğü** (Bulgarca'ya çeviri, Bulgarca: **Дневник на едно пътуване до Османската порта в Цариград**), ed. Bistra Cvetkova, Anavatan Serphesinin Yayinevi (Издателство на Отечественния Фронт), Sofya 1976.

haneden oluşturuluyordu. Her katunun birer katun reisi vardı. 1498 tarihli tapu tahrir defterine göre Niş şehrinde 9 katun dahilinde 294 Kıbtıyan hane reisi vardı. XVI. yüzyıl tarihli defterlere ise Kıbtıyan nüfusu ayrı olarak kaydedilmemiştir¹⁷.

XVII. yüzyılda ortaya çıkan Osmanlı- Avusturya savaşları sırasında Avusturya ordusu Belgrad şehrini fethedip güneye doğru ilerlemeye devam etti. Niş kalesine ulaştığında şehir teslim oldu. Ancak, 1690 yılında Osmanlı ordusu şehri geri almayı başardı. Bu esnada, Niş şehri ve kalesi harap oldu¹⁸. Bu savaş büyük göç hareketleri yarattı. Avusturya devleti ilerleyince Müslüman halkı çekildi. Buna karşılık, Osmanlı devleti toprakları geri alırken savaş boyunca ayaklanan Hristiyan halk Avusturya tarafına gitti.

Karlofça anlaşmasıyla Osmanlı-Avusturya sınırı Belgrad'a yakın, yani Sava ve Tuna nehirleri üzerine çizildi. XVII. yüzyıl sonlarındaki Avusturya-Osmanlı savaşlarının sonucu olarak sınırların güneye doğru inmesinden dolayı Niş kalesinin önemi arttı¹⁹. 1718'de Rumeli valiliğine tayin edilen Muhsinzade Abdullah Paşa'nın esas görevlerden biri Niş kalesinin tamiri ve korumasıydı.²⁰ Kalenin yenilenmesi 1723'e kadar sürdü²¹. Çalışmalardan sonra, Nişava nehrinin sağ tarafında Hisar, sol tarafında ise geniş hendekle çevrilen Varoş bulunmaktaydı. Hisar'ın üç kapısı vardı. İstanbul kapısından çıkıp Köprü ve Varoş'tan geçerek İstanbul'a; kalenin batı tarafındaki Belgrad kapısından Belgrad'a ve doğu tarafındaki Vidin kapısından Vidin'e gidiliyordu. Olası kuşatma durumlarında kullanılabilen gizli yol, nehir tarafındaki Su kapısı'ndan geçmekteydi. Varoş ise toprak duvar ve geniş hendek ile korunmaktaydı. O sıralarda, Varoş'un iki kapısı vardı. Bunlar Ürgüp (Prokuplje) ve Sofya kapılarıydı²².

Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra, eski kalenin yerine yenisinin inşa edilmesine karar verilmiştir. 1737 yılında çalışmalar sona erer. Sonuç olarak, Nişava nehrinin sağ tarafında kale ve küçük palanka, sol tarafında ise büyük palanka oluşur. Şehir, hendek ile korunmuştur. Nehrin sol tarafında Sırp Varoşu hendek dışında kalmıştır. Nehrin sağ tarafında ise Belgrad yolunda bulunan Yeni veya Belgrad mahallesi ve Vidin yolunda bulunan Yagodin mahallesi hendek dışında kalan diğer yerlerdir. Kale kırık yarımküre

¹⁷ Milić, **a.g.e.**, s. 153-154.

¹⁸ İsmail H. Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. III, Türkiye Yay., İstanbul 1972, s. 468

¹⁹ Danişmend, **a.g.e.**, s. 468

²⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. VI, TTK Yay., Ankara 1995⁶, s. 344.

²¹ Kiel, "Niş", s. 148.

²² Milić, **a.g.e.**, s. 243-245.

dayanamayacağını anlayan Sırp ordusunun lideri Stevan Sindjelic baruthaneyi patlatıp 3.000 Sırp ve 7.000-9.000 arasında Osmanlı askerinin ölümüne neden oldu²⁸.

İkinci Sırp İsyanı'nın sonunda çıkartılan 1830 Fermanı'na göre kale muhafızları dışında bütün Türklerin Sırp topraklarını terk etmeleri gerekiyordu²⁹. Varoşlarda oturan Müslümanların 1830 Fermanı'yla belirlenen bir senelik ikamet süreleri, 1833 Fermanı'yla beş yıla çıkarılmıştı³⁰. Bu ikinci fermanla Sırp Knezliği'nin sınırı Alacahisar dahil olmak üzere Güneye inip Niş'e yaklaştı. Bu süreçte Alacahisar Sancağı kazalarındaki Müslümanlar yerlerinden sürülüp bazıları Niş'e sığınmıştır³¹.

Demografik bakımdan Niş şehrini etkileyen önemli gelişmelerden biri, 1837 yılında ortaya çıkan vebadır. Bu sırada, özellikle Müslüman nüfusu büyük zarar görmüştür. Salgından sonra şehrin nüfusunun 1840 yılında 16.000 kişiye kadar indiği ve bunların yaklaşık 10.000'inin Sırp olduğu iddia edilmekteyken³² yaptığımız araştırmanın sonuçları bu bilgilerle uyuşmamaktadır³³.

1839 yılından itibaren vilayet merkezi haline getirilen Niş şehrinin civarında Gülhane Hatt-ı Hümayunu'yla beraber başlatılan vergi ve toprak değişiklikleri isyan hareketlerini tetikledi³⁴. Söz konusu Hatt-ı Hümayun'un ilkeleri arasında yer alan ve konumuzla ilişkili önemli ilkeler, can güvenliği (emniyet-i can) ile namus ve mal güvenliği (mahfuziyet-i ırz ve namus ve mal) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanı sıra, yeni ve daha adil vergilerin konacağı da ilan edilmiştir³⁵.

Yüksek vergilere ve yerel yönetimin zulmüne karşı olan, Niş, Leskofça, Prokuplje (Ürgüp) ve Piro (Şehirköy) civarındaki Hristiyan nüfusu 1841 yılında ayaklanmaya karar verdi. Ayaklanma 18 Nisan'da başladı. Zulüm, şiddet ve soygun için sorumlu tutan kişi o

²⁸ Borislava Lilić, "Opsada Niša, Kamenička bitka 1809. I Čele kula", **Boj na Čegru 1809. u istoriji i tradiciji balkanskih naroda**, Ed. Aleksic, Dragan, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd 2010, s. 240.

²⁹ Setin Memet Börekçi, **Osmanlı İmparatorluğunda Sırp Meselesi**, Kütüp Yıldızlı Yayınları, İstanbul 2001, s. 189.

³⁰ Ayle Özkan, **Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 38.

³¹ Özkan, **a.g.e.**, s. 37.

³² Kiel, "Niş", s. 148.

³³ Bir ailede 5 kişi olduğu varsayılırsa tespit edebildiğimiz Niş şehrine ait hane reisi sayısına göre Niş şehrinin tahmini nüfusunun 6.965 civarındadır. Aile mensup ortalaması 6 olarak kabul edilirse Niş şehrinin tahmini nüfusu 8.358'e çıkmaktadır.

³⁴ A. Cevdet Eren, "Niş", **İslam Ansiklopedisi**, C. IX, MEB. Yay., İstanbul 1964, s. 296; Carter Vaughn Findley, **Turkey Islam Nationalism and Modernity**, Yale University Press, New Haven 2010, s. 88.

³⁵ Findley, **a.g.e.**, s. 43-44.

zamanki Niş muhafızı Mustafa Sabri Paşa'ydı. Ayaklanma, Kamanıçe köyünde Niş kazasının eski kocabaşından biri olan Miloye Jovanoviç tarafından ilan edildi³⁶. Rumeli seraskeri Yakub Paşa ayaklanmayı bastırmak için nizam ordusu gönderdi; ancak, arşiv belgelerinden görülebildiği üzere³⁷, ordu söz konusu olan bölgeye gelmeden ayaklanma bastırıldı. Ayaklanmayı bastıran Arnavut başıbozuk çeteleri terk edilen köyleri soymaya başlamışlar, bunun üzerine merkezi hükümet aldıkları toprakları terk etmeleri ve gasp ettikleri hayvanları sahiplerine geri vermelerini emretmiştir³⁸. Yerli hükümetin misillemesinden korktuğu için, bazı köylerin nüfusu sınırı geçerek Sırp Knezliği'ne iltica etti. Bazı kaynaklara göre 224 köy yağmalandı ve 11.000'den fazla kişi sınırın ötesine yani özerk Sırp Knezliği'ne kaçtı³⁹.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bu konuda tespit ettiğimiz kayıt⁴⁰, her aile reisi için hanede yaşayanların toplamı, yanlarındaki hayvan ve eşya arabalarının sayısını detaylı bir şekilde göstermektedir. Osmanlı Devleti tarafından yapılan sayım, soyulan mülkiyetin geri verilmesi, geçici vergi iptali, parasal tazminat ve güvenlik garantisi gibi güvenceler sağlanıp mülteci nüfusu geri döndüğünde yapıldı. Sayım, 58 köy, 1.282 aile reisi, 8.314 aile mensubu, 52.351 hayvan ve 1.290 eşya arabası içermektedir. Dolayısıyla, devlet geri dönenlerin haklarını iade etti.

Geri dönen mültecilerin sayımı, XIX. yüzyıl köy ailesi hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Buna ek olarak, bölgede hayvancılığın önemi hakkında fikir vermektedir. Bir ailenin mensup sayısı ve sahip olduğu hayvan sayısı bu sayımdan çıkartılabilmektedir. Hane reis başı ortalama aile mensup sayısı 6, ortalama hayvan sayısı ise 41'dir. Sayımda en kalabalık nüfuslu iki ailenin 22 mensubu vardı.

³⁶ Vladimir Stojančević, **Jugoistočna Srbija u XIX veku (1804-1878)**, Prosveta, Niš 1996, s. 128., ayrıca bkz Ahmet Uzun, **Tanzimat ve Sosyal Direnişler Niş İsyanı Üzerine Ayrıntılı bir İnceleme (1841)**, EREN, İstanbul 2002, s. 43-44. ve Özkan, **a.g.e.**, s. 70-71.

³⁷ BOA, **İ.MSM.**, nr. 85/2427, s. 3: "...me'al-i inhaya nazaran havali-i merkumede tabur-ı mezkurun lüzumu olmayacağı anlaşılmış..."

³⁸ BOA, **İ.MSM.**, nr. 85/2427, s. 5: "...makdemce Arnavutların ve bazı Nişlinin yerine geçip tevkif olunmuş olan ve bu def'a Leskofça ve Ürgüp ve Kurşunlu'dan celb olunan hayvanat dahi beşbini tecavüz edip çoğu eshabına teslim ettirilmiş..." ve s. 8: "...esna-yı muharebede Arnavutlar tarafından hazret-i şahanede istirdad olunan hayvanat ve sairenin mikdariyeti..."

³⁹ Stojančević, **a.g.e.**, s. 131.

⁴⁰ BOA, **İ.MSM.**, nr. 85/2427, s. 1-15.

1861-1864 yılları arasında Niş şehri, Midhat Paşa'nın idaresi altındaydı. Bu dönemde Midhat Paşa, Osmanlı Devleti'nde meydana getirmek istediği düzeltmeleri ve yenilikleri Niş şehrinde denemekteydi⁴¹.

Belgrad'daki 1862 Çukurçeşme olaylarından sonra Sırp meselesi tekrar ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Kanlıca Konferansı toplanmıştır. Konferansın sonuçlarına göre Sırp Knezliği'ndeki Müslümanlar emlaklarını satıp Sırp Knezliği'nden çekilecekti⁴². Belgrad Kalesi dışında Sırp Knezliği'nde Müslümanlara oturma izni verilmeyecekti. 1863 tarihli belgeye göre 2.100 kadar Müslüman Belgrad'dan Niş'e göç etmiştir⁴³.

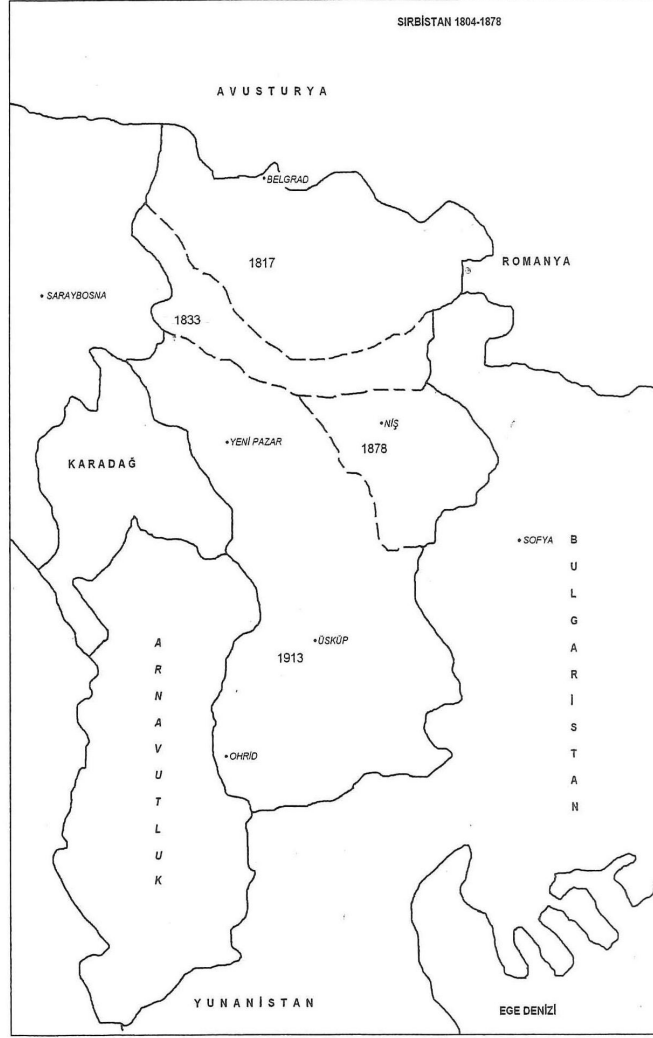
1877-1878 savaşıdan sonra Niş sancağı Sırp devletinin sınırları içine girdi. Bu gelişmeden sonra, bütün müslüman nüfusu sınır dışı edilmiş ve Niş şehrinin merkezinde küçük bir müslüman cemaati bırakılmıştı⁴⁴.

⁴¹ Detaylı bilgiler için bkz. İlker Alptekin, **Midhat Paşa'nın Niş Valiliği (1861-1864)**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2011, ayrıca bkz. Adem Korkmaz, **Midhat Paşa İdari ve Siyasi faaliyetleri**, TTK, Ankara 2019.

⁴² Özkan, **a.g.e.**, s. 197-198.

⁴³ Özkan, **a.g.e.**, s. 202.

⁴⁴ Kiel, "Niş", s. 149., Balkan Müslümanlarının göç ettirilmeleri hakkında ayrıca bkz Mehmet Hacısalihoğlu, "Negotiations and Agreements for Population Transfers in the Balkans from the Beginning of the 19th Century until the Balkans Wars of 1912-1913", **Journal of Balkan and Black Sea Studies**, Year I, Issue 1, Fall 2018, s. 31-75.

Harita 2

1804-1978 arasında Sırbistan⁴⁵

2. Niş'e Ait Temettuat Defterleri

Çalışma, XIX. yüzyıl ortalarında Niş şehir merkezinin ekonomik ve sosyal durumunu göstermek ve incelemek amacıyla hazırlandı. Bu şekilde, şehirde yaşayan farklı tabakaların ekonomik durumu hakkında fikir oluşturulmaya çalışıldı. Ayrıca, şehrin fiziki yapısı ve şehirde yapılan meslekler hakkında da bilgilere ulaşabildiğimiz için şehrin sosyal hayatını ayrıntılı bir şekilde göstermeye karar verdik. Zaman dilimi, elimizde olan kaynaklara göre seçildi. Çalışmanın esası olan temettuat defterleri 1844 yılında tutulmuştur. Dolayısıyla, XIX. yüzyıl ortaları hakkında bilgi vermektedir. Niş, sınır şehri

⁴⁵ Selim Aslantaş, **a.g.e.**, s.167.

olmaya başladığından beri önemi giderek arttığı için Niş şehrinin merkezine odaklanmaya karar verdik. Balkanlardaki tipik Osmanlı şehrine ve bundan sonra XIX. yüzyıl Osmanlı kentsel hayatı hakkında yapılacak başka çalışmalara örnek olması için yeni bilgilerin ortaya çıkmasını sağlamış oluyoruz.

Temettuat defterleri, Osmanlı Devleti'nin XIX yüzyılın ortalarında yaptığı sayımlar olarak dönemin sosyal ve iktisadi tarihi için gayet önemli bir kaynak grubunu oluşturmaktadır. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'yla tutulması emredilen bu defterler, yeni bir vergi sisteminin oluşturulması için gereken bilgilerin elde edilmesi amacıyla yazılmıştır⁴⁶. Vergi sisteminin ıslahı başarısız olsa da⁴⁷, geriye kalan Temettuat defterlerinin XIX. yy.'ı çalışan tarihçiler için eşsiz bir kaynak haline geldiği söylenebilir.

1840 yılında eski vergi sistemi ortadan kaldırıldı ve muhassıllık sistemi kuruldu. Bu sistemde muhassıl denilen ve İstanbul'dan gönderilen maaşlı memurların taşrada vergi toplaması gerekiyordu. Bununla beraber ilk temettuat defterleri de yazıldı. Nitekim, bu ilk deneme kısa ömürlüydü ve küçük kapsamlı kaldı. Yeni sistemle beraber devlet gelirleri önemli ölçüde düştüğünden eski sistem tekrar kuruldu⁴⁸. 1844 yılında temettuat defterlerinin tekrar yazılmasına karar verildi. Bu ikinci deneme bütün “dahil-i daire-i Tanzimat”ı (Tanzimat altında bütün kazalar) kapsamaktaydı. Temettuat defterleri, günümüzde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliye Nezareti-Varidat Muhasebesi, Temettuat Defterleri (ML. VRD. TMT) tasnifi altındadır⁴⁹.

Birer mahalle veya birer köy içermekte olan bu defterlerin bilgileri, hanelere göre sıralanmaktadır. Her hane için hane reislerinin isimleri, önceki yıl ödedikleri vergiler, meslekleri, mesleklerinden yıllık gelir tahminleri, sahip oldukları toprak, hayvanlar ve gayrimenkulleri ve bahsedilen mülklerden elde edilen gelirleri defterlere titiz bir şekilde

⁴⁶ Yoichi Takamatsu, “Chapter 1: Ottoman Income Survey (1840-1846)”, **The Ottoman State and Societies in Change** (A Study of Nineteenth Century Ottoman Registers), Ed. Hayashi Kayoko - Mahir Aydın- Kegan Paul, London, New York, Bahrain 2004, s. 15-17.

⁴⁷ Kayoko Hayashi, “Conclusion: The Ottoman Temettuat Registers: Significant Results from a Failed Venture”, **The Ottoman State and Societies in Change** (A Study of Nineteenth Century Ottoman Registers), Ed. Hayashi Kayoko - Mahir Aydın- Kegan Paul, London, New York, Bahrain 2004, s. 211-213.

⁴⁸ Takamatsu, **a.g.m.**, s. 20.

⁴⁹ Tevfik Güran, “Introduction: Temettuar Registers as a Resource about Ottoman Social and Economic Life”, **The Ottoman State and Societies in Change** (A Study of Nineteenth Century Ottoman Registers), Ed. Hayashi Kayoko - Mahir Aydın- Kegan Paul, London, New York, Bahrain 2004, s. 6.

kaydedildi⁵⁰. Defterler içindeki bilgiler kullanılarak XIX. yy. Osmanlı Devleti'nde yaşayan halkın sosyal ve iktisadi durumunun nasıl olduğu hakkında bir fikir oluşturmak mümkündür.

Bu çalışmada söz konusu olan Niş kaza merkezinin sosyal ve iktisadi durumunu incelemek amacıyla Niş şehrinin mahallelerini ve Varoşunu gösteren defterler kullanılmıştır. Niş şehri temettuat defterleri her bir mahalle için ayrı defter olarak tutulmuştur. Ayrıca, aşağıda detaylı olarak görüleceği gibi Varoşun bazı sakinlerini gösteren kapsamlı bir defteri de tespit edebildik.

Tespit edebildiğimiz Müslüman nüfusu içeren mahalle sayısı 8'dir⁵¹. Hünkar, Defterdar, Taşköprü, Hacı Bekir ve Cedid mahallelerinin bulunması zahmetli değildi. Öte yandan, kalan üç mahallenin (Belgrad, Rizaiyye, Yahyapaşa) hangi şehre ait olduğu son sayfada yazıldığından dolayı arşivciler tarafından Niş kaza merkezine dahil edilmemiştir. Ancak, nüfus defterleri kullanılarak bu mahalleleri tespit ettik ve onları arşiv rehberinde bulduk⁵². Nüfus defterlerinde kayıtlı olan Edirne Bali mahallesine ait temettuat defteri varsa da maalesef bulunamadı. Bu mahalle ile beraber, Müslüman nüfusu içeren mahalle sayısı 9'a çıkacaktı. Öte yandan, Edirne Bali mahallesi başka bir mahalle ile zamanla birleştirilmiş olabilirdi. Mahalle-i Cedide'ye ait defterin sonunda başka defterlerden farklı olarak toplam gelir miktarı mevcut olmadığı için bu defterin son sayfaları kaybolmuş olabilir⁵³. Ayrıca, bu defterde yazma üslubu farklıdır ve vergi miktarları eklenmemiştir. Mahalle yeni olduğu için hane reisleri vergiden muaf tutulmuş olabilir.

Gayrimüslim nüfusu içeren defterler ise daha karmaşık halde bize ulaştı. Niş kaza merkezinin gayrimüslim nüfusunu gösteren toplam 8 temettuat defteri tespit ettik. Bunların 4'ü farklı papaslara göre isim taşıyan Hristiyan mahalleleri içermektedir. Bunlar Papas Yorgi, Papas İstanko, Papas Kosta ve Papas Yoni mahalleleridir⁵⁴. Papas Yoni mahallesine ait defterin tek sayfası günümüze ulaşmış olup başka sayfaları maalesef kaybolmuştur. Papas Yorgi mahallesine ait defter zarar görmeden günümüze ulaşmıştır. Papas Kosta mahallesine ait defterde ise 12. ve 13. sayfa arasında önceden başka sayfaların olduğunu düşünüyoruz. Sayfa 12 sonunda 32 numaralı hane reisi mahallede

⁵⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettü Defterleri", **Bellekten**, LIXI / 225 (Ağustos 1995), s. 395.

⁵¹ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, nr. 11036, 11059, 11082, 11101, 11172, 16403, 17225 ve 17497.

⁵² BOA, **NFS.d.**, nr. 6001, 6007 ve 6008. Her üç nüfus defteri içinde Müslüman mahalleleri aynı şekilde sıralanmıştır. Defterlerin yazış tarihleri sırasıyla H. 1248, 1256 ve 1259'dur.

⁵³ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, nr. 11059, s. 10.

⁵⁴ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, nr. 11024, 11025, 1127 ve 11138.

sakin yazılmasına karşın sayfa 13'ün başındaki hanenin numarası yoktur ve hane reisinin çiftlikte sakin olduğu yazılmaktadır. Defterin sonuna kadar tüm hane reislerinin çiftlik sakini olduğu yazılmıştır. Bu yüzden, 32 numaralı haneden sonraki haneler tez kapsamına alınmamıştır. Buna göre, aynı defterin hem Papas Kosta mahallesinin, hem de bilinmeyen bir çiftliğin sakinlerini içerdiğini düşünmekteyiz. Ayrıca, her dört defterde mahalle ismi yanında 'varoş', 'tabi varoş' veya 'nefs-i varošta' gibi ifadeleri bulunmaktadır. Demek ki, bu mahalleler Niş şehrinin varoşunda bulunmaktaydı.

Ayrıca, iki Kıbtıyan ve bir Çınçar⁵⁵ mahallesini gösteren 3 defter Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde mevcuttur⁵⁶. Kebir-i Kıbtıyan ve Sağır-i Kıbtıyan mahallelerinde yaşayan nüfusunun hane reislerinin isimlerinden dolayı Hristiyan olduğunu düşünmekteyiz. Sağır-i Kıbtıyan mahallesini içeren defterde ayrıca bir çiftlik de yer almaktadır. Her iki Kıbtıyan mahallesinin varoşa tabi olduğu defterlerde yazılmıştır. Kebir-i Çınçar mahallesini gösteren defterin tek sayfası mevcut olduğu için başka sayfaların zamanla kaybolduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca Sağır-i Çınçar mahallesi ayrı bir defterde gösterilmiştir. Bu defter hakkında ayrıntılı bilgiler aşağıdaki paragraflarda bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde Yahudin mahallesi olarak kaydedilen bir temettuat defteri tespit edildi⁵⁷. İlgili defterde bu mahallenin varoşa tabi olduğu da yazılmıştır. Defterde bu mahalle yanı sıra ayrıca küçük çiftlikler de eklenmiştir. Ancak, defterde yazılan Yahudin kelimesi 'gayn' harfı ile yazıldığı için Yagodin olarak da okunabilmektedir. Niş şehrinin kuzeyinde Yagodina şehri mevcut olduğu için bu tahmin de mümkündür⁵⁸. Çalışmalarımız sırasında Yagodin şeklinde yazılan bu mahallenin Yahudi mahallesi olabileceği düşünüldüyse de bununla ilgili herhangi somut bir belge ve ipucuna rastlanmadığı görülmüştür. Aynı şekilde günümüz Niş Yahudi cemaati temsilcisiyle yaptığımız görüşmede o mahallede yahudi nüfusun hiç yaşamadığı belirtilmiştir. Bu da onların Yagodina şehrinden gelen hristiyanlar olduğu düşüncesini desteklemektedir. Nişte yaşayan Yahudilere dair temettuat defteri ise aramalarımıza rağmen Osmanlı arşivinde tespit edilememiştir.

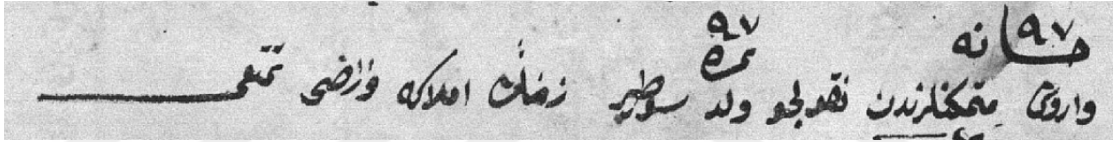
⁵⁵ Çınçarlar veya Arumenler, Balkanlarda yaşayan bir etnik gruptur. Detaylı bilgiler için bkz. Bölüm 1, s. 15-19.

⁵⁶ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, nr. 11133, 11142 ve 11153.

⁵⁷ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, nr. 11170.

⁵⁸ Detaylı inceleme için bkz. Bölüm 1, s. 15-19.

Defterleri ilk incelediğimizde Niş varoşuna ait olabileceğini düşündüğümüz bir defter dikkatimizi çekti. Bu defter, ilk sayfaları kaybolmuş olan bir varoş defteriydi⁵⁹. Bu defter, ayrıca adı bilinmeyen büyük bir çiftlik de içermektedir. İlk sayfaları eksik olduğu için varoşun hangi şehre ait olduğu bilinmemektedir. Bazı hane reis isimleri Slav olduğu için Niş'e ait olabildiği anlaşıyordu. Ancak, defterin hiç bir sayfasında doğrudan doğruya Niş ismi geçmemektedir. Öte yandan, bazı hane reislerinin çiftlik sahibi olduğundan ve bu çiftlikleri gösteren özel defterleri mevcut olduğundan söz konusu olan çiftlik defterlerinin içindeki bilgilerden faydalanmaya karar verdik. Çiftlik sahibi olan hane reisleri, 97 numaralı hanede oturan Nikolço veled-i Sotir (?), 106 numaralı hanede oturan Kosta veledi Todor bezirgan, 94 numaralı hanede oturan Acı Goko veled-i Todor ve 119 numaralı hanede oturan Mişo veled-i İgnat'tır. Sahip oldukları bazı çiftlikler Malušta, Balotniçe, Zir Tırnava ve Kalanderiçe köylerinde bulunmaktaydı. Bu yüzden bu köyleri gösteren defterleri bulduk. Köylerin hepsi Niş kazasında bulunmaktaydı.

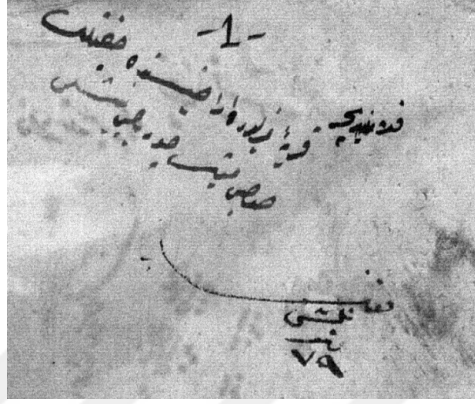
Resim 1 17196 no. lu Varoş Defterinden bir örnek

(s. 53, “hane 97, numara 97, Varoş mütemekkinlerinden Nikolço veledi Sotir (zimminin emlakı ve arazi temettü”)

Defterlerin ilk sayfalarında söz konusu olan köylerdeki çiftliklerin kime ait olduğu yazılmaktadır. Malušta ve Zir Tırnava köylerine ait defterlerde çiftlik sahiplerinin isimleri varoş defterindeki isimlerle uyuyorsa da Niş şehri doğrudan gösterilmemiştir. Zir Tırnava defterinde Mahmud Paşa'dan bahsedilmektedir. Mahmud Paşa'nın Niş şehrinin Taşköprü mahallesinde oturduğunu biliyoruz, ama bu bilgi, ilgili varoş defterinin Niş'e ait olduğunu göstermiyor. Ancak, Balotniçe ve Kalanderiçe köylerine ait defterlerde çiftlik sahibinin ismi yanı sıra oturduğu yerden de bahsedilmektedir. Balotniçe köyündeki çiftliğin sahibi “Niş varoşunda mütemekkin Kosta bezirgan” olduğunu ilgili defterden öğrenmekteyiz. Varoş defterinde ise 103 numaralı hanede oturan Kosta veledi Todor bezirganın çiftlik sahibi olduğunu, çiftliklerinin birinin ise Balotniçe'de bulunduğunu görmekteyiz. Kalanderiçe köyüne ait defterde söz konusu olan köydeki çiftliğin sahibi “Mişo çorbacı Niş'li” olduğu yazılmıştır. Varoş defterinde 119 numaralı hanede oturan

⁵⁹ BOA, ML.VRD.TMT.d., nr. 17196.

Miço veledi İgnat'ın çiftlik sahibi olduğunu, çiftliklerinin biri ise Kalenderiçe'de bulunduğunu öğrenmekteyiz. Bu bilgiler ışığında, incelediğimiz varoşun Niş'e ait olduğunu söylemek mümkündür.

Resim 2 11179 no.lu Çiftlik Defterinden Bir Örnek

(s. 1, “Kalenderiçe, kaza-i Niş, Karye-i mezbure arazisinde çiftlik sahibi Miço çorbacı Niş’li”)

Varoşu gösteren defterin Niş’e ait olduğunu nasıl tespit ettiğimizi gösterdikten sonra bu defterin içeriği hakkında bazı bilgiler vermek yerinde olacaktır. Defterin başında yukarıda bahsedilen ismi bilinmeyen çiftliğe ait haneler sıralanmaktadır. Sonraki yerleşim birimleri manasını tam tespit edemediğimiz ‘neverye’ terimiyle nitelendirilmiştir⁶⁰. Bu ‘neveryeler’ ‘Papaz Naum Neveryesi Nefs-i Varoş’, ‘Papaz Yovan Neveryesi Kefere’, ‘Papaz Mito Neveryesi’, ‘Papaz Yovan Neveryesi’ ve ‘Papaz Yovan Neveryesi Sağır-i Çınçar Mahallesi’ olarak deftere kaydedilmiştir. Görülebildiği gibi mahalle ve ‘neverye’ aynı manaya gelmez çünkü Sağır-i Çınçar Mahallesi aynı anda Papaz Yovan Neveryesinin bir kısmını oluşturmaktadır. Tüm ‘neveryeler’ papazlara göre isimlendirilmiş olduğundan bu terimin bir papazın sorumluluğu altındaki Hristiyan halkını, dolayısıyla bir papazın cemaatini belirttiğini düşünmekteyiz. Dolayısıyla, ‘neveryelerin’ belli bir papazın sorumluluğu altında ve varoşun farklı yerlerinde yaşayan Hristiyan nüfusu belirttiği varsayılabilir⁶¹. Aynı defter içinde ayrıca diğer küçük yerleşim birimleri mevcuttur. Bunlar, ‘Mezarlık Başında Miço Konluğu’⁶², ‘At Pazarında Ruyalı Dükkanlar Papaz Kostadin’, ‘Acı Goko Konluğu’ (ve ‘Kojuşka Asiyabı’) olarak nitelendirilmiştir.

⁶⁰ ‘Neverye’ kelimesi Slavca’dan Türkçe’ye ‘imansızlık’ veya ‘kafirlik’ olarak çevrilebilmektedir. Osmanlı tarafından gayrimüslim yerine kullanılmış olabilir.

⁶¹ Bu konuda daha detaylı bir inceleme için bkz. Bölüm 1, s. 15-19.

⁶² Kanaatimizce konluk, oba şeklinde göçebe bir yerleşim birimini ifade etmektedir.

Kullandığımız bazı defterlerin çiftlikler hakkında bilgileri de içerdği söylenmişti. Bu çiftliklerin de varoşa tabi olduğu yazılmıştır. Hatta, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nden Niş varoşuna tabi olan diğer çiftlikleri gösteren defterleri de tespit ettik⁶³. 1844 tarihli Temettuat defterlerini inceleyerek çiftlik denilen arazide tarımla uğraşan halkın, devlete ödemesi gereken öşürün yanı sıra genellikle aynı miktara ulaşan kira bedelini de çiftlik sahibine de ödemek zorunda kaldığı görülebilir⁶⁴. Çiftlikler, dönemin sosyal ve ekonomik tarihini anlamak için önemli bir unsur oluşturmaktadır. Ancak, konumuz Niş şehir merkezi olduğu için bu çiftlikler tez kapsamı dışında kalmıştır. Ayrıca, temettuat defterlerini kullanarak çiftlikler hakkında ayrı bir çalışma hazırlamayı planlıyoruz.

Sonuç olarak, önümüzdeki kaynakların bir takım engeller oluşturduğu söylenebilmektedir. Kullandığımız temettuat defterlerinin içindeki bilgiler sosyal ve ekonomik hayat hakkında ayrıntılı bilgiler sağlamasına karşın elimize ulaşamayan sayfalardan dolayı tüm şehir merkezini kapsayan bir araştırma meydana getirilememektedir. Kale içindeki Edirne mahallesine ait defter bulunamadığından dolayı başka bir mahalle ile birleşmiş olup olmadığını bilemediğimizden, Mahalle-i Cedide'nin son sayfaları kaybolmuş olup olmadığı kesinleşmediğinden, Papas Yoni ve Kebir-i Çinçar mahallelerini gösteren defterlerin tek sayfa olarak elimize ulaşması ve Papas Kosta mahallesini gösteren defterin içindeki kaç sayfanın kaybolduğunu bilmediğimiz düşünüldüğünde Niş şehrinin merkezi hakkında yorum yapılırken ne kadar dikkatli olmamız gerektiği aşıkardır. Ancak, varoşu gösteren defterin tespit edilebilmesi bu araştırma için gayet önemli bir unsur oluşturmaktadır.

⁶³ Örneğin, BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, nr. 16755, 11074, 17440 ve 11042.

⁶⁴ İncelediğimiz defterlere göre sadece çiftliklerde değil, herhangi bir yerleşim biriminde tarlayı kiraya alan hane reisi öşrünün yanı sıra genellikle aynı miktarda olan kira bedelini toprak sahibine vermekteydi. Bkz. Bölüm 3, s. 74-82.

Birinci Bölüm

ŞEHRİN DEMOGRAFİK VE FİZİKİ YAPISI

1.1. Niş'in Mahalleleri, Çiftlikleri ve Nüfusu

Osmanlı Devleti'nde şehirler mahallelere ayrılıyordu. Mahalle, Osmanlı şehrinin temel yönetim birimidir. Genel olarak, mahalledeki mescidin imamı mahalle idaresinden sorumluydu. Ayrıca, Hristiyan mahallelerinde bu görev papaza, Yahudi mahallelerinde ise hahama aitti. Doğum, ölüm, evlenme gibi olayların kaydedilmesi imamın, papazın veya hahamın görevidir. Bu görevler, XIX. yüzyılda yeni kurulan muhtarlık kurumu kapsamına girdi. Bu şekilde idari ve dini görevler birbirinden ayrılmaya başladı⁶⁵. Ancak, incelediğimiz defterlerde muhtar sayısı oldukça azdır. Muhtarların başka meslekleri olduğundan defterlere kaydedilmemiş olabilir.

Hünkar, Defterdar, Taşköprü, Hacı Bekir, Rizaiyye, Yahya Paşa, Belgrad ve Cedide mahalleleri Niş şehrinin tespit edebildiğimiz Müslüman mahalleleridir. Saydığımız 8 Müslüman mahallesinin defteri elimizde olup toplam hane sayısı 824'tür. Nüfus defterlerinden mevcut olduğunu öğrendiğimiz ve kale içinde yer alan Edirne Bali mahallesi defteri maalesef elimizde değildir⁶⁶. Kale içindeki bir diğer mahalle, Hünkar mahallesidir⁶⁷. Taşköprü mahallesi muhtemelen kalenin İstanbul kapısının önündeki köprü etrafında kurulmuştur. Belgrad mahallesi muhtemelen Sırp isyanlarından sonra Belgrad'dan göçebe olarak gelen Müslüman halk tarafından oluşturulmuştur. Bu ismi taşıyan yerleşim Niş'te hala mevcuttur (Beograd mala). Bu yerleşim, kalenin batısında Nişava nehrinin sağ kenarında bulunmaktadır. Mahalle-i Cedide (yeni mahalle)'yi ise Sırp isyanlarından sonra göçebe olarak gelen Müslümanlar oluşturmuş olabilir.

Varoş, bir şehrin ve kasabanın kale haricinde bulunan genellikle Hristiyan nüfusu içeren kısmıdır. Niş temettuat defterlerinde varoştan bahsedilmektedir. 17196 numaralı deftere göre Niş varoşunda '*neverye*' terimi içeren 5 yerleşim birimi karşımıza çıkmaktadır. Neveryeler papazlara göre isimlendirildiğinden neveryenin bir papazın sorumluluğu altında bulunan reayayı kapsayan bir kavram olduğunu düşünmekteyiz. Defterde ilk geçen Papas Naum *neveryesinin nefsi-i varoшта*, yani varoş içinde olduğu yazılmıştır. Genel olarak, temettuat defterlerinde bir yerleşim biriminden başka bir

⁶⁵ Ali Murat Yel - Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mahalle", **DVİA**, XXVII, İstanbul 2003, s. 325-326.

⁶⁶ BOA, **NFS.D.**, 6001, 6002, 6003, 6004, 6005, 6006, 6008, 6009, 6013 ve 6014.

⁶⁷ Aynı defterler.

yerleşim birimine geçildiğinde hanelerin sıralanması yeniden başlamaktadır. Ancak, 17196 numaralı defterde bir *neveryeden* başka *neveryeye* geçildiğinde sıralama kaldığı yerden devam etmektedir⁶⁸. Bu yüzden, tüm neveryelerdeki hanelerin Niş varoşunda olduğunu düşünmekteyiz. Hatta, neveryelerin yerleşim birimi olarak nitelendirilmemesi gerektiği iddia edilebilmektedir. Varoş içinde yaşayan belli bir papasa bağlı olan Hristiyan tebaasını işaret eden terim olması muhtemeldir. Neveryelerin nüfusu, özel bir mahalle içinde kaydedilmemiş olduğundan varoшта olan bazı Müslüman mahallelerinde yaşamış olabilirler. Ancak, Müslüman olmadıkları için ayrı defterde kaydedildiği düşünülebilir. Bu konuda dikkat çeken bir husus daha vardır. Papas Yovan neveryesi Sağır-i Çinçar mahallesiyse kesişmektedir. Hem Papas Yovan neveryesi hem de Sağır-i Çinçar mahallesi olan nüfus grubuna geçildiğinde hane sıralaması tekrar 1'den başlamaktadır. Buna göre, Sağır-i Çinçar mahallesinde yaşayanların Yovan isimli papasın cemaatinin bir parçasını oluşturduğu, ancak kendi mahalleleri içinde yaşadığı düşünülebilir. Bu durum, neveryenin yerleşim birimi olmadığını iddia etmemize bir sebep daha oluşturmaktadır. Neveryelerin toplam hane sayısı 195'tir. Neveryeler hane sayılarıyla Tablo 1'de gösterilmiştir. Bu çalışmada, neveryeler varoş olarak incelenecektir.

Varoş neveryeleri yanı sıra 8 Hristiyan mahallesinden de defterlerde bahsedilmektedir. Bunların ikisi Kıbtıyan nüfusu içeren mahallelerdir. Balkanlarda bazı şehirlerde kıbtıyan nüfusu Müslümandır⁶⁹; ancak Niş'te Kıbtıyanların hepsi Hristiyandır.

Hristiyan mahallelerin ikisi Çinçar mahalleleridir. Sırpların Çinçar dediği Arumenler, Ulah etnik grubuyla yakın ilişkisi olan ve Balkanlarda yaşayan bir etnik gruptur. Arumenler, kendi ana dillerini konuşmakta; ancak yazışmalarında Yunanca kullanmaktaydılar. Balkanlarda ticaret ve hayvancılığın yanı sıra farklı zanaat kollarıyla da uğraşmaktaydılar. Hancılık, sabunculuk, dülgerlik, kuyumculuk, kürkçülük, meyhanecilik, çizmecilik, hekimlik gibi meslekleri icra ederler; ancak ziraatla uğraşmazlardı. Çinçarlar, yani Arumenler, Voskopoya⁷⁰ kasabasında faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Voskopoya'da hayvancılık yoluyla üretilen ürünler toplanıp satılıyordu. Sadece Arumenlerin yaşadığı bu kasaba, gelişmiş bir kültür, ticaret ve esnaf merkezi

⁶⁸ 17196 numaralı temettuat defterinde Papas Naum neveryesi 21. sayfada 73 numaralı haneyle bitiyor. Defterde bir sonraki olan 'Papas Yovan neveryesi keferi' hane 74 ile başlamaktadır.

⁶⁹ Örnek için bkz. Fatma Nihan Evcil (Sarsılmaz), **XIX. Yüzyıl Ortalarında İştib Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

⁷⁰ Bugün Arnavutluk Cumhuriyetinde yer almaktadır.

haline geldi. Voskopoya'nın, 1750-1769 döneminde en gelişmiş olduğu kabul edilmektedir. Voskopoya ilk kez 1769 yılında, son olarak ise Tepedelenli Ali Paşa tarafından taarruza uğramıştır. Voskopoya için sıkıntılı dönemlerin başlamasıyla, Arumenler Balkanların farklı bölgelerine göçmeye başlamıştır⁷¹. Kebir-i Çinçar mahallesi defterinin sadece birinci sayfası, Sağir-i Çinçar mahallesinin ise tamamı elimize ulaştığından tespit edebildiğimiz toplam Çinçar hane reisi sayısı 21'dir.

Papas isimleri taşıyan mahalleler ise Papas Kosta, Papas İstanko, Papas Yorgi ve Papas Yoni mahalleleridir. Papaz Yoni mahallesinin sadece birinci sayfası mevcuttur. Papaz Kosta mahallesinin son kısmı da bulunmamaktadır. Papaz Kosta mahallesini içeren defterin devamında başlangıcı olmayan bir çiftlik mevcuttur. Bu yüzden ismi bilinmemektedir. Bu çiftlik, kentsel hayatı yansıtmadığı için tez kapsamına alınmamıştır. Papaslara göre isim taşıyan Hristiyan mahallelerinde tespit edilebilen toplam hane reis sayısı 168'dir.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Niş şehrine ait Yahudi mahallesi bulunamamıştır. Arşivciler tarafından Yahudin mahallesi olarak kaydedilen defterin aslında Yagodin mahallesi olduğunu tespit ettik. Yagodina şehri Niş'in Kuzey batısında bulunmaktadır ve Yagodina şehrinden gelen Hristiyan nüfus Niş'te yerleşip Yagodin mahallesini kurmuştur⁷². Bu mahallede oturan hane reislerinin isimleri Hristiyan'dır. Yahudilerin de yerli isimlerini ara sıra benimsediği bilinmektedir. Ancak, günümüz Niş Yahudi cemaati temsilcisiyle yaptığımız görüşmede Niş'te böyle bir durumun söz konusu olmadığını ve ayrıca bugün bile ayakta kalan Yagodin mahallesinde Yahudilerin o tarihlerde yaşamadığını öğrendik. Ancak, Yahudi toplumunun Niş şehrinde yaşadığını bilmekteyiz. Bazı Müslüman hane reisleri adına kaydedilen Yahudihaneler defterlerde geçmektedir. Defterlerde 27 Yahudihane ve Belgrad mahallesi defterinde kira bedeli 600 kuruş olan ve sayısı belirtilmeyen yahudihaneler de kaydedilmiştir⁷³.

Mahallelerin yanı sıra defterlerde kaydedilen başka küçük birimler de vardır. Bunlar Mişo ve Acı Goko konluğu, ve at pazarındaki dükkanlardır. Bu küçük birimlerin hane sayıları da Tablo 1'de gösterilmiştir.

⁷¹ Çinçar veya Aromani için bkz. D. J. Popović, **O Cincarima: prilozi pitanju postanka našeg građanskog društva**, Štamparija Drag. Gregorića, Beograd 1937.

⁷² Milić, **a.g.e.**, s. 261.

⁷³ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, nr. 16403, s. 2.

Şehrin temel biriminin genellikle mahalle olduğu kabul ediliyorsa da, Niş şehrine ait temettuat defterlerinde çiftlikler de temel birimler olarak kaydedilmiştir. XIX. yüzyılda çiftlikler, büyük arazi sahipleri adına çalışan halkın yaşadığı yerlerdi⁷⁴. Çiftliklerde yaşayan reaya öşür ödemenin yanı sıra arazi sahibine kira bedeli ödemek zorundaydı. Defterler incelediğinde kira bedelinin genel olarak öşür ile aynı olduğu görülebilir. Bazen de, bu bedel daha yüksek olabilirdi. XIX. yüzyılda Balkanlarda çiftlikler özellikle Hristiyanların yaşadığı bölgelerde yaygındı⁷⁵. Niş bölgesi bu konuda istisna değildi. Ancak, çiftlikler şehir hayatını değil, köy hayatını yansıttığından kentsel hayata odaklanan bu çalışma kapsamına alınmamıştır.

Balkan şehirlerindeki mahallelerde Müslümanların Hristiyanlarla beraber yaşadıkları bazı örnekler mevcuttur⁷⁶. İlk bakışta, bu durumun Niş'te söz konusu olmadığı görülebilmektedir. Defterlere ilk bakıldığında Müslüman ve Hristiyanların ayrı mahallelerde yaşadıkları tespit edilmektedir. Kıbtıyanlar da ayrı mahallelerde kayıtlıdır. Ancak, kullandığımız defterlerde mahalle ismi yanında bazen 'tabi varoş' ifadesinin kullanıldığı Giriş kısmında söylenmişti. Aslında, mahallelerin çoğu varoş içindeydi. Defterlerde ayrı olarak kayıtlı mahalleler gerçekte karıştırılmış olabilir. Ayrıca, yukarıda bahsedilen 'neveryelerin' Müslüman mahallelerinde yaşayan Hristiyan halkı gösterebildiği düşünülebilir. Bu tahmin doğru ise varoş merkezinde Müslüman ve Hristiyan halkın beraber yaşadığı varsayılabilir.

Elimizdeki belgeleri kullanarak Niş şehrinin o dönemdeki nüfusunu tespit etmek zordur. Yukarıda bahsedildiği gibi bazı defterlerin eksik sayfaları vardır ve ayrıca Edirne Bali mahallesine ait defter de bulunamamıştır. Önceki Osmanlı sayımlarında olduğu gibi bir hanede yaşayan aile mensup sayısı değil, sadece hane reis sayısı Temettuat defterlerine kaydedilmiştir. Bu yüzden, şehir nüfusu tespit edilmeye çalışılırken ilk önce bir hanede kaç kişi yaşadığı, yani bir ailenin ne kadar mensubu olduğunu tahmin etmemiz gerekmektedir. Ancak, 1841 yılındaki Niş ayaklanmasından dolayı Niş kazasından Sırp Knezliğine iltica eden ve Osmanlı hükümeti tarafından af verildikten sonra Niş kazasına geri dönen mültecilerin aile mensup sayısı gösteren sayısını elimizde mevcuttur⁷⁷. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde bulunan bu sayım, her aile reisi için hanede

⁷⁴ Bkz. Giriş, s. 12-15.

⁷⁵ Bkz. Giriş, s. 15.

⁷⁶ Arzu Terzi, "Samples from Macedonian Cities on the Model of Coexistence in the Balkans", **Balkan Studies: Living together and culture and education**, Cyril and Methodius University, Skopje 2011, s. 126-135.

⁷⁷ BOA, **İ.MSM.**, nr. 85/2427, s. 1-15.

yaşayanların toplamı, yanlarındaki hayvan ve eşya arabalarının sayısını detaylı bir şekilde göstermektedir. Sayım, 58 köy, 1.282 aile reisi, 8.314 aile mensubu, 52.351 hayvan ve 1.290 eşya arabası içermektedir. Hane reisi başına ortalama aile mensup sayısı 6'dır. Sayımda en kalabalık iki ailenin 22 mensubu vardır. Başka çalışmalarda bir aile 5 kişi olarak kabul edilmiştir⁷⁸. Kullandığımız defterlerden tespit ettiğimiz toplam hane reis sayısı 1.393'tür. Bir ailede 5 kişi olduğunu varsaydığımızda Niş şehrinin tahmini nüfusunun 6.965 civarında olduğunu söyleyebiliriz. Ortalama aile mensubu sayısını 6 olarak kabul edersek Niş şehrinin tahmini nüfusu 8.358'e çıkmaktadır. Bu rakamlar, aynı dönem için yapılan önceki tahminlerden oldukça düşüktür. Ancak 1837-1838 yılları arasında Niş şehrinden büyük ayrılmaların olması bu rakamı makul göstermektedir⁷⁹.

Müslüman hane reisi sayısı 824'tür. Toplam Hristiyan hane reisi sayısı 569'dur. Bunlardan Kıptiyan hane reisi sayısı 150'dir. Tespit edilebilen Çinçar (Arumen) hane reisi sayısı sadece 21'dir. Kalan Hristiyan halkının hane reisi sayısı 398'dir. Tüm haneleri hesaplamaya dahil edersek Müslüman oranı %59,2 ve Hristiyan oranı %40,8'dir. Kıptiyan hane reislerinin toplam hane reisi sayısına göre oranı %10,8, Çinçar hane reisi oranı ise %1,5'tir. Diğer Hristiyan hane reislerinin oranı %28,6'dır.

⁷⁸ Evcil, **a.g.e.**, s. 13.

⁷⁹ Stojanović, **a.g.e.**, s. 261. Sırp knezliğinden Niş'e gelen Knez Miloş'un özel hekimi olan B. Kunibert'e göre o zamanlarda şehir nüfusu 30.000 kişiden fazla değildi. Aynı rapora göre günde yüz kadar kişi vebadan ölüyordu ve hastalık özellikle Müslüman nüfus üzerine etkiliydi.

Tablo 1**Niş Şehrindeki Yerleşim Birimleri ve Hane Sayıları**

Defter No.	Yerleşim Birimi	Hane Sayısı	Defter No.	Yerleşim Birimi	Hane Sayısı
11082	Hünkar Mahallesi	82	17196	Papaz Naum Neveryesi	76
11036	Defterdar Mahallesi	101	17196	Papaz Yovan Neveryesi Kefere	4
11101	Taşköprü Mahallesi	81	17196	Papaz Mito Neveryesi	14
11172	Hacı Bekir Mahallesi	102	17196	Papaz Yovan Neveryesi	101
17225	Rizaiyye Mahallesi	79	11170	Yagodin Mahallesi	26
16403	Belgrad Mahallesi	125	11133	Kebir-i Çinçar Mahallesi	4
11059	Cedide Mahallesi	38	17196	Sağir-i Çinçar Mahallesi	17
17494	Yahyapaşa Mahallesi	216	11153	Kebir-i Kıbtıyan Mahallesi	87
11138	Papaz Kosta Mahallesi	33	11142	Sağir-i Kıbtıyan Mahallesi	63
11024	Papaz İstanko Mahallesi	83	17196	Mişo Konluğu	2
11025	Papaz Yorgi Mahallesi	49	17196	At Pazarında Dükkanlar	4
11127	Papaz Yoni Mahallesi	3	17196	Acı Goko Konluğu	3
Toplam		1.393			

1.2. Niş Şehrinin Fiziki Yapısı

Niş şehri, 1690 yılında Avusturya'nın fethi sırasında büyük zarar gördü. Aynı savaş sonunda Osmanlı-Avusturya sınırı Belgrad'a dönüp Tuna ve Sava nehirleri üzerinde çizildi. Bununla beraber Niş, askeri açıdan önem kazanmaya başladı. Çünkü Belgrad'dan bugünkü Bulgaristan'a, Makedonya'ya, Kosova'ya, Yunanistan'a veya İstanbul'a gidilebilmesi için, mutlaka Niş'ten geçilmesi gerekmekteydi. Nişava nehrinin sağ tarafında olan Niş kalesinin yenilenmesi için 1702 yılında ilk hatt-ı hümayun çıktı. Bu hatt-ı hümayun üzerine 1718-1737 yılları arasında gerçekleştirilen inşaatların sonucu olarak kale surları günümüze ulaştı. Kalenin doğu kısmı askeri ve idari birim, yani vilayetin merkeziydi. Niş muhafız sarayı da oradaydı⁸⁰.

⁸⁰ Milić, **a.g.e.**, s. 252.

Kalenin batı kısmında iki mahalle vardır⁸¹. Bunlar Hünkar ve Edirne Bali mahalleleridir⁸². Edirne Bali mahallesine ait temettuat defteri maalesef elimizde bulunmamaktadır. Kale içindeki mahallelerin isimleri Edirne Bali ve Yeni Hünkar (Sultan II. Süleyman) camilerinden gelmektedir. Edirne Bali Camii günümüze ulaşmıştır. 1783 yılında bu caminin avlusunda medrese inşa edilmiştir. Medrese, XIX. yüzyılda da faal durumdaydı. Yeni Hünkar Camii 1731 yılında II. Süleyman devrinde yenilendi. XIX. yüzyılda kale içinde iki yeni cami daha kuruldu. Birincisi, Nişli Hamza Bey Camii olup ilk olarak 1808 yılında belgelerde geçmektedir. İkincisi, Su kapı'daki Halveti tekkesine ait mescittir. Mescide 1834 yılında minber eklendi ve bu şekilde camiye dönüştürüldü⁸³.

Kalenin güney tarafında, Nişava nehrine doğru bakan ve günümüze ulaşan İstanbul kapısı vardır. İstanbul kapısında nehirden geçen köprüyle İstanbul yoluna çıkılıyordu⁸⁴. İstanbul kapısının yanında, batıya bakan Belgrad kapısı bulunuyordu. Bu kapıdan Belgrad'a gidiliyordu. Belgrad mahallesi ise, kale dışında Belgrad kapısından başlayarak devam ediyordu⁸⁵. Bu mahallenin devamında muhtemelen Cedid mahallesi bulunuyordu.

Taşköprü mahallesi ise, Nişava nehrinin sol tarafında köprüden başlayarak devam ediyordu. Diğer Müslüman mahallelerin kesin olarak nerede bulunduğunu tespit edemedik. Ancak, varoş içinde bulundukları tahmin edilebilir.

Kalenin doğu kısmında Vidin kapısından Vidin'e çıkılıyordu. Yagodin mahallesi Vidin kapısının civarındaydı. Aynı ismi taşıyan mahalle bugün bile ayakta durmaktadır. Kalenin güney-doğu köşesinde ise, Nişava nehrinin yanında küçük ve daha az önemli Su kapısı bulunuyordu.

Varoş ise, Nişava nehrinin sol tarafında Taşköprü mahallesinin güneyindeydi. Başka Hristiyan mahallelerin varoşun devamında oldukları tahmin edilmektedir.

1.3 Binaların Dağılımına Göre Şehrin Sosyal Yapısı

Temettuat defterlerinde hane reislerinin sahip olduğu binaları varsa bu binalar hane reisinin mülkiyeti arasında kaydedilmiştir. Bina çeşidinin yanı sıra, kiradan geliri

⁸¹ Milić, **a.g.e.**, s. 246, 252.

⁸² BOA, **NFS.d.**, nr. 6001, 6006 ve 6009.

⁸³ Milić, **a.g.e.**, s. 255.

⁸⁴ Milić, **a.g.e.**, s. 245.

⁸⁵ Milić, **a.g.e.**, s. 258.

varsa o da kaydedilmiştir. Bazen binanın olduğu yer veya kullanım amacı da eklenmiştir. Bu bilgileri kullanarak şehir hakkında daha fazla malumat sahibi olunabilmektedir.

Defterlere nispeten fazla sayıda kaydedilen bina çeşidi olan dükkanların mahallelere göre dağılımı ve kira gelirleri Tablo 2’de gösterilmiştir. Toplam kaydedilen 685 dükkanın 549’unun sahipleri Müslüman’dır, 136’sının sahipleri ise gayrimüslimdir. Dükkanların kiradan sağladığı toplam yıllık geliri 63.241,75 kuruştur. Bu meblağdan 48.605,75 kuruşu Müslümanlara, 14.636 kuruşu ise gayrimüslimlere aittir. Müslümanlar dükkanların %80’ine sahip olmasına rağmen dükkan kiralarından elde edilen toplam gelirin %77’sini alıyorlardı. Gayrimüslimler ise dükkanların %20’sine sahip olup dükkan kiralarından elde edilen toplam gelirin %23’ünü alıyorlardı. Dükkan sahipleri ile dükkan sahibi olmayanlar arasındaki oranı incelemek de faydalı olacaktır. Hane reislerinin %88’i hiçbir dükkana sahip değildi. Müslümanların %86’sı, Hristiyanların %90’ı dükkan sahibi değildi.

Defterlerden, dükkanların ne amaçla kullanıldığı bazen tespit edilebilmektedir. Dükkanların 31’inin yanında “kendi ikamet” işareti olduğuna göre bu dükkanları sahipleri kullanmaktaydı. Bunun yanında arabacı, attar, bakkal, berber, bıçakçı, boyacı, çömlekçi, debbağ, demirci, dökmeci, duhancı, ekmekçi, eskici, kalaycı, kasap, kazancı, kürkçü, kuyumcu, mumcu, mutaf, nalbant, pabuççu, saraç, simitçi, terzi, tüfekçi, yemenici, yemişçi ve yorgancı dükkanları defterlerde belirtilmektedir.

Defterlerden, bazı dükkanların nerede olduğunu öğrenebiliriz. Debbağhanede 13, saraç çarşısında (veya saraçhanede) 5, İstanbul kapısında 3, Belgrad mahallesinde 25, kasabada 23, mutaf çarşısında 5, gümrükhane altında 5 (terzi), Kıptiyan mahallesinde 7, Varoшта 6, kazancı çarşısında 1, Arnavut pazarında 12, örtülü çarşıda 5, Şehirköy’de (bugünkü Pirot şehri) 11, Yagodin mahallesinde 6, Leskofça’da (Leskovac şehri) 5, zincirlihanede 1, değirmen civarında 1, at pazarında 5, bakkal çarşısında 1 ve yemenici çarşısında 1 dükkanın olduğunu tespit edebiliyoruz.

Haneler de kiraya verildiğinde defterlere kaydedilmiştir. Toplam 166 kiraya verilen haneden elde edilen gelir 6.307 kuruştur. Kiraya verilen hanelerin sahiplerinin %56.6’sı gayrimüslim iken hane kiralarından elde edilen toplam gelirin %65,7’sini alıyorlardı. Müslümanlar da hanelerin %43,4’üne sahipti ve kiralarından aldıkları gelir toplam gelirin %34,3’üydü. Kıptiyan mahallelerinde yüksek bedelle kiraya verilen hane sayısı dikkat çekicidir. Kıptiyan nüfusu toplam şehir nüfusunun %10,7’si iken kiraya verilen hane

sahipliğinin payı %17,5'tir. Bu oran, hane kiralardan elde edilen toplam gelirin %13,4'ünü oluşturmaktadır.

Resim 3

Niş Şehrinde XIX. Yüzyılda Hristodul İsimli bir Çingârın Evi⁸⁶

Bazı haneler Yahudihane olarak nitelendirilmektedir. Birçok Yahudihanenin bir bina içinde toplu olarak bulunduğu defterlerden anlaşılmaktadır. Örneğin, Rizaiyye mahallesinde oturan hane reisi 12 Yahudihane içeren bir binanın sahibiydi⁸⁷. Kıptiyan mahallesinde yaşayan bir dul kadının sahipliğinde olan 2 kapalı Yahudihane hariç olmak üzere diğer Yahudihanelerin sahipleri hep Müslümandı. Belgrad mahallesinde Yahudihane sayısı 0 olarak gösteriliyorsa da hane sayısı belirtilmediği için öyle gözükmektedir. Bir hane reisine ait ve 600 kuruş gelir getiren bu hanelerin sayısı maalesef kaydedilmemiştir⁸⁸. Buna göre toplam Yahudihane sayısı 27'den fazladır. Ayrıca, Rizaiyye mahallesinde oturan bir hane reisinin sahipliğinde kaydedilen 5 Yahudihaneli bir yaşam birimine 4 meyhanenin eklenmiş olduğu görülmektedir⁸⁹. Demek ki, aynı bina içinde Yahudihanelerin yanı sıra meyhaneler de bulunabilmekteydi. Yahudihane kiralardan toplam elde edilen gelir 1.850 kuruştur.

⁸⁶ Popović, **a.g.e.**, s. 148.

⁸⁷ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 17225, s. 5.

⁸⁸ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 16403, s. 1.

⁸⁹ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 17225, s. 11.

Defterlerde, çiftlik hane olarak nitelendirilen gayrimenkul birimleri de kaydedilmiştir. Çiftliklerde çalışan çiftçilerin oturduğu bu hanelerin küçük, gösterişsiz yapılar olduğu tahmin edilebilir. Örneğin, Rizaiyye mahallesinde 6 numaralı hanede oturan hane reisinin 'civar-ı kasabada' bulunan 40 kadar çiftlik haneye sahip olduğu ve bu hanelerden aldığı yıllık kira gelirinin 364 kuruş olduğu görülebilmektedir⁹⁰. Bu bilgilerin ışığında, kira geliri nispeten düşük olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu konak yerlerinin de basit ve sade olduğu düşünülebilir. Kaydedilen toplam 261 çiftlik hanesi sahiplerinin tamamı Müslümandır. Çiftlik hane kiralardan elde edilen toplam gelir 6.145,5 kuruştur. En fazla çiftlik hanesine sahip olan kişilerin Rizaiyye (97) ve Defterdar (54) mahallelerinde yaşadığı görülmektedir. Rizaiyye mahallesinde hayli yüksek olan çiftlik hane sayısı, ashab-ı alakadan bir hane reisinin 40 kadar çiftlik haneye sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, çiftlik sahipliğinin de Rizaiyye (15) ve Defterdar (12) mahallelerinde en yüksek olduğundan bahsedilmelidir.

Çiftlik hanelerin nerede olduğu defterlere bazen kaydedilmiştir. Toplam 37 çiftlik hanesinin varoшта olduğu yazılıdır. Kasaba civarında olan çiftlik hanelerin sayısı ise 78'dir. Palilula denilen çiftlikte 26, Okup (...) kapısında 10, İstanbul kapısında 5, nefsi-Niş'te 5, Kıptiyan mahallesinde 5, Belgrad mahallesinde 6, Fethiye'de 4 ve Kotoviçe'de 3 çiftlik hanenin olduğu defterlerde yazılmaktadır. Niş şehri civarındaki çiftliklerde çalışan çiftçilerin bu hanelerde oturdukları muhtemeldir.

Kiralardan sağladıkları gelire göre değirmenler büyük önem taşımaktaydı. Şehirde tespit edebildiğimiz değirmen sahipleri, yaklaşık 36⁹¹ değirmenden toplam 22.127 kuruş elde etmekteydi. Değirmen sahiplerinin büyük çoğunluğunun Müslüman olduğunu görmekteyiz. Değirmenlerin yerlerini defterlerden bazen öğrenebilmekteyiz. Bir değirmen hariç olmak üzere⁹² hepsi Niş dışında, civardaki köylerde bulunmaktaydı. Niş'te bulunan değirmenin yarı hissesi Taşköprü mahallesinde 4 numaralı hanede yaşayan ve ashab-ı alakadan olan Hacı Ahmed Bey veled-i Hacı Memiş'e aitti⁹³. Geri kalan hisse sahibinin kimin olduğu tespit edilememiştir.

⁹⁰ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 17225, s. 3.

⁹¹ Değirmenler, farklı oranlarda ve birden fazla kişiye ait olabildiğinden hisselerin toplamı alındığı vakit tam bir rakam ortaya çıkmamaktadır. Dolayısıyla yaklaşık olarak verilmiştir.

⁹² BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 11101, s. 5.

⁹³ Ashab-ı alaka terimi genel olarak büyük arazilerin sahipleri için kullanılıyordu. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "The Provincial Reforms of the Early Tanzimat Period as Implemented in the Kaza of Avrethisari", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, VI, Ankara 1995, s. 373.

Hanlar da nispeten yaygın olarak defterlerde geçmektedir. Hanların yanısıra “dükkan ile han” olarak nitelendirilen bina birimleri de mevcuttur. Bu bina birimi içerisinde han sayısı yanı sıra dükkan ve hane sayıları da bazen gösterilmiştir. Sadece han olarak nitelendirilen bina hisse sahipliğinin miktarı toplam 17 hane ve ½ hisse olurken kira bedellerinden elde edilen toplam yıllık gelir 9.755 olarak karşımıza çıkmaktadır. Müslüman han hisse sahipleri 14 hane ve ½ hisseye kadar sahip olmalarına karşın Hristiyan han sahipleri 3 hane sahipti. Hristiyan han sahiplerinin tamamı Varoшта yaşamaktaydı. “Dükkan ile han” olarak nitelendirilen bina birimlerinin toplam tespit edilebilen sahipliği ise 4 ve ½ hisse olurken kira bedellerinden elde edilen toplam yıllık gelir 2.372,2 olarak karşımıza çıkmaktadır. Taşköprü mahallesinde 3 dükkanlı ve 9 haneli 1 hanın hisseleri üç hane reisi arasında paylaşılmaktaydı. Hane sayısı konusunda başka hanlarla ilişkili malumatımız yoktur. Dükkan sayısı konusunda ise Taşköprü mahallesinde kayıtlı mir-i miran Mahmud Paşa İbn Hafız Paşa’nın 3 dükkanlı 500 kuruşluk gelir getiren 1 han ve Hünkar mahallesinde kayıtlı 2 dükkanlı yarı hissesi Mustafa Bey veled-i Hacı Ali’ye ait 290 kuruşluk getirisi olan han tespit edilmiştir. Ayrıca, Belgrad mahallesinde oturan ve ayak ticaretiyle uğraşan Kahraman veled-i Murad yıllık olarak 250 kuruş kira bedeli olan bir hanın yarı hissesinin sahibiydi. Bu hane bir dükkan eklenmiştir. Aynı mahallede oturan ve mesleği kaydedilmeyen Sadık veled-i İbrahim de 250 kuruş kira bedeli olan bir hanın yarı hissesinin sahibiydi. Bu hane da bir dükkan eklenmiştir. Yanına yazılan bir nota göre, bu han Belgrad mahallesindeydi. Bu iki hane reisi aynı hanın iki yarı hissesinin sahipleri olabilir.

Temettuat defterleri incelendiğinde, İstanbul kapısının önünde harap bir hanın bulunduğunu öğrenmekteyiz⁹⁴. Bu hanın sahibi varoшта yaşayan zengin Hristiyan bir Avrupa tüccarıydı⁹⁵. Toplam beş çiftlik hanesi de bu kapı civarındaydı⁹⁶. Çiftliklerde çalışanlara kiralanan bu haneler, çiftliklerin şehir merkezine ne kadar yakın olduklarını yansıtıyor ve şehirden tamamıyla ayrı bir birim olmadıklarını gösteriyor. Bu haneleri kiraya veren kişi Taşköprü mahallesinde yaşamaktaydı. Bunun yanı sıra icarından 140 kuruş gelir getiren 4 dönüm ve icarından 200 kuruş gelir getiren 3 dönüm bahçenin İstanbul kapısı civarında olduğunu biliyoruz. Bahçe sahipleri Belgrad mahallesinde

⁹⁴ Hanın, deftere eklenen bir nottan İstanbul kapısı’nda bulunduğunu ve harap olduğunu öğrenmekteyiz. BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, nr. 17196, s. 56.

⁹⁵Müste’min tüccar statüsünde ticaret yapan gayrimüslim Osmanlı tebasından olan Avrupa tüccarları, daha düşük gümrük resmi ödüyorlardı ve diğer imtiyazlara sahiplerdi. Mübahat S. Kütükoğlu, “Avrupa Tüccarı”, **DVİA**, IV, İstanbul 1991, s. 159-160.

⁹⁶ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, nr. 11101, s. 19.

yaşıyorlardı⁹⁷. Bazı dükkanların da bu kapının yanında oldukları tespit edilebilir⁹⁸. Sonuç olarak İstanbul kapısı, şehrin en kalabalık ve popüler yerlerinden biriydi. Öte yandan, bahsedilen han harap olduğundan ve düşük gelirli kiralanan çiftlik hanelere yakın olduğundan yerleşimin çökmeye başladığını söyleyebiliriz.

Hanların yeri de defterlerde bazen geçmektedir. Hanların çoğu Niş dışında olmasına karşın Niş içinde yeri olan 2 han, Belgrad mahallesinde yeri olan 1 han ve İstanbul kapısında muattal 1 handan bahsedilmektedir. Niş'in güney doğusunda Kurvingrad isimli Bizans kale kalıntıları civarında olan 1 han da kayıtlıdır.

Defterlere 10 kayıtlı kahvehane vardır. Kahvehanelerden toplam elde edilen gelir 920 kuruştur. Kahvehane sahiplerinin tamamı Müslümandır. Defterlerde bulunan notlara göre kahvehanelerin 2'si Belgrad mahallesindeydi⁹⁹.

Defterlere 7 kayıtlı meyhane vardır. Meyhanelerden toplam elde edilen gelir 1.080 kuruştur. Defterlere göre meyhanelerin biri Sağır-i Kıbtıyan mahallesindeyken¹⁰⁰, biri Palilula çiftliğindeydi¹⁰¹. Meyhane sahiplerinin 4'ü Müslümandır.

Defterlere göre XIX. yüzyılda Niş'te üç hamam vardı¹⁰². Bir hamam Nişava nehrine yakındı. Sahipleri Defterdar mahallesinin birinci hanesinde sakin ashab-ı alakadan olan Abdurrahman Ağa'nın oğulları Ahmed, Hüseyin ve Ali idi. Hamam, sahiplerine 1.000 kuruş yıllık gelir getiriyordu. 700 kuruş yıllık geliri olan ikinci hamam, iki sahib-i alaka ve bir katip tarafından paylaşılmaktaydı. Üçüncü hamamın sahibi bir hamamcıydı. Bu hamamdan hiçbir gelir deftere kaydedilmemiştir. Bahsettiğimiz hamamlardan Kale içinde İstanbul kapısının yanında olanı günümüze ulaşmıştır.

Şehirde 3 hamam tespit edilebilmiştir. Hamam sahiplerinin tamamı Müslümandır. Hamamların birinin Nişava nehrinin yakınlarında olduğunu defterlerden öğrenmekteyiz¹⁰³.

Sırp knezliği o dönemde Osmanlı Devleti'ne özerk durumdaydı. Niş'in kuzeyinde Sırp knezliği ve Osmanlı Devleti'nin arasında sınır vardı. Bu yüzden Niş'te bir

⁹⁷ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, nr. 16403, s. 6, 15.

⁹⁸ Bkz. Bölüm 1, s. 26.

⁹⁹ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 17225, s. 8, 23.

¹⁰⁰ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 11101, s. 19.

¹⁰¹ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 17494, s. 15, 16.

¹⁰² Bkz. Tablo 2, s. 27.

¹⁰³ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 11036, s. 2.

gümrükhane mevcuttu. Gümrükhane altında beş terzi dükkânı vardı¹⁰⁴. Demek ki iki katlı bir bina söz konusuydu. Gümrükhane dükkânlarıyla beraber, Yahyapaşa mahallesinde 73 numaralı hanede yaşayan bir sahib-i alaka ve cami mütevellisine aitti. Gümrükhane geliri 360 ve dükkânların geliri 550 kuruştı.

Bina sahipleri bazen bütün binaya sahip olmayıp, binanın belli bir hissesinin de sahibi olabilirdi. Bu yüzden, bina sahipliğini gösteren Tablo 2’de sadece tam sayılar değil, ondalıklı sayılar da mevcuttur. Demek ki, Tablo 2’de gösterilen rakamlar bina sayısı değil, defterlerden tespit edilebilen bina sahipliğinin miktarını göstermektedir.

Sonuç olarak, şehirde kiraya vermenin önemli bir gelir kaynağı olduğu söylenebilir. Bina sahiplerinin çoğunluğu Müslümandır. Sağladığı gelire göre, dükkân ve hane kiralamanın yanı sıra değirmenler ve hanlar da büyük önem taşımaktaydı. Tablo 2’deki rakamların şehirde bina sayısını değil bina sahipliğinin dağılımını gösterdiğini unutmamalıyız. Öte yandan, şehirde mevcut bina çeşitlerinin sosyal hayatı yansıttığı da muhakkaktır.

¹⁰⁴ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 17494, s. 21.

Tablo 2
Şehirdeki Binaların Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Hane					Çiftlik Hane		Dükkan			Asiyab		Hamam		Han		Kahve		Meyhane		Gümrükhane		Dükkan ile Han			
	Sayı	Gelir	yahudi hane			Hane	gelir	kıt'a	Gelir	Dükkanı olmayan hane reis sayısı	Kıt'a	Gelir	Kıt'a	Gelir	Kıt'a	Gelir	Kıt'a	Gelir	Kıt'a	Gelir	Kıt'a	Gelir	han	Dükkan	hane	gelir
			Sayı	Gelir	Meyhane ile																					
Hünkar	1	300	1	120	0	0	0	24	3.664	75	4,7	1.650	1	1.000	0	0	2	200	0	0	0	0	0	0	0	0
Defterdar	2	80	5	250	0	54	1.632	78	5.500	81	3,375	2.325	1	1.000	2,5	875	0	0	1	250	0	0	1,5	0	0	792,5
Taşköprü	10	393	0	0	0	23	1.195	170	14.307,75	52	8	8.395	0	0	7,5	6.450	2	420	1	200	0	0	1,6	12	27	789,7
Hacı Bekir	1	15	0	0	0	5	90	6	337	98	2	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Rizaiyye	6	221	17	620	4	97	1.102	109	12.227	60	5,833	3.847	1	700	2	1.550	0	0	0	0	0	0	0,5	2	0	290
Belgrad	29	533	0	600	0	21	608,5	63	4.605	106	6,25	3.800	0	0	2,5	730	3	60	0	0	0	0	1	2	0	500
Cedide	16	420	1	60	0	11	503	65	4.610	32	0,5	500	0	0	0	0	2	200	0	0	0	0	0	0	0	0
Yahyapaşa	7	204	1	200	0	50	1.015	34	3.355	206	0	0	0	0	0	0	1	40	2	130	1	360	0	0	0	0
Kebir Kıbtıyan	10	395	2	0	0	0	0	24	2.090	72	0	0	0	0	0	0	0	0	2	300	0	0	0	0	0	0
Sagır Kıbtıyan	19	452	0	0	0	0	0	6	180	59	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papaz Kosta	0	0	0	0	0	0	0	0	0	33	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papaz İstanko	0	0	0	0	0	0	0	1	100	82	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papaz Yorgi	2	70	0	0	0	0	0	12	1.020	43	1	250	0	0	0	0	0	0	1	200	0	0	0	0	0	0
Varoş	57	2.969	0	0	0	0	0	86	10.366	167	4	1.260	0	0	3	150	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yagodin	3	65	0	0	0	0	0	3	300	25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Çinçar	3	190	0	0	0	0	0	4	580	18	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	166	6.307	27	1.850	4	261	6.145,5	685	63.241,75	1.221	35,658	22.127	3	2.700	17,5	9.755	10	920	7	1.080	1	360	4,6	16	27	2.372,2

İkinci Bölüm

HANE REİSLERİNİN MESLEKLERİ

2.1. HANE REİSLERİNİN MESLEK ÇEŞİTLERİ

Temettuat defterlerinde hane reislerinin meslekleri kaydedilmiştir. Meslek isminin yanı sıra meslekten elde edilen tahmini yıllık gelir de eklenmiştir. Bu oldukça önemli bilgi, şehrin sosyal yapısı hakkında fikir oluşturmamıza katkı sağlamaktadır.

Şehirdeki meslekleri inceleyebilmek için onları 6 ana bölüme ayırdık. Bunlar esnaf, işçiler, tüccarlar, ziraatla uğraşanlar, görevliler ve mesleği olmayanlardır. Bazı hane reislerinin meslekleri deftere kaydedilmemiştir. Bazı hane reisleri ise şehirden gidip başka yerlere taşınarak boş haneleri geride bırakmışlardır. Bunlar Tablo 3'te 'Diğer' olarak kaydedilmiştir ve incelememize dahil edilmemiştir.

Tablo 3

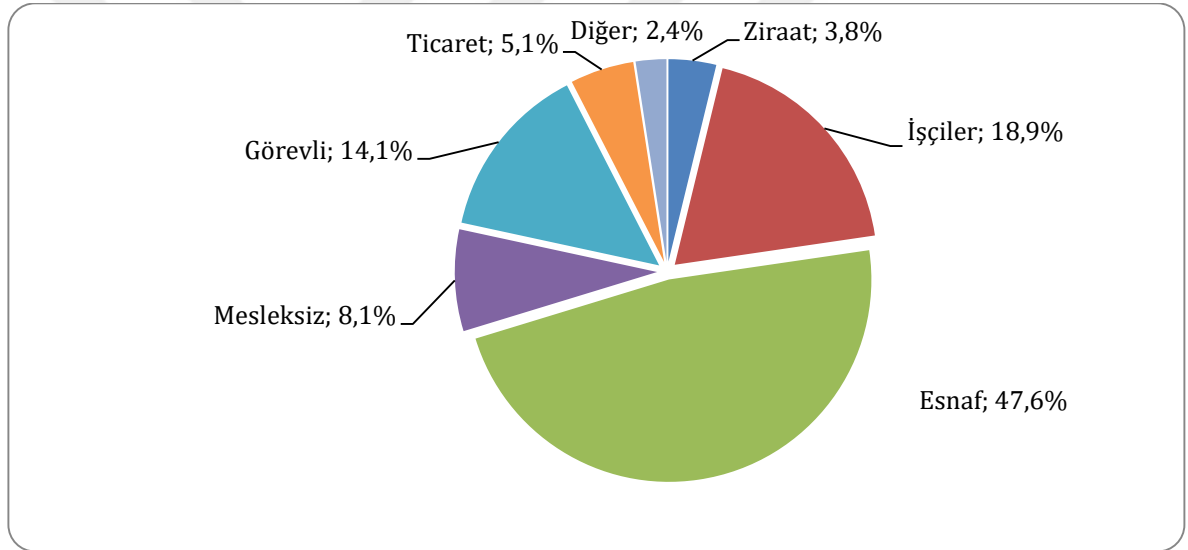
Şehirdeki Meslek Grupları

Meslekler	Hane Sayısı
Ziraat	53
İşçiler	263
Esnaf	663
Mesleksiz	113
Görevli	196
Ticaret	71
Diğer	34
Toplam	1.393

Şekil 1'de görülebildiği gibi şehirde meslekler içinde en büyük pay esnaf grubuna aittir. Esnafın %47,6 ile en yaygın olması şaşırtıcı değildir. Bu durum, şehirli olmanın gereğidir. Esnafların ardından en yaygın gelen meslek grubunu %18,9 ile işçiler oluşturmaktadır. Devletten maaş alan görevliler %14,1 ile sıralamada üçüncü sırada gelir. Ancak, esnafılık veya işçilik yapan topçular, görevliler grubuna değil esnaf veya işçi gruplarına dahil edilmiştir. Hiçbir mesleği olmayanlar %8,1'e ulaşan oldukça yüksek bir

oranla hane sayısına göre dördüncü sıradadır. Ticaretle ve ziraatla uğraşanların payı ise sırasıyla %5,1 ve %3,8'dir. Meslekleri kaydedilmemiş veya başka yerlere taşınarak hanelerini boş bırakan diğer hane reislerinin payı %2,4'tür.

Şehir nüfusunun en büyük kısmını esnaf ve işçiler oluşturmaktadır. Niş şehri kaza merkezi olduğu için görevli sayısı da yüksek sayılabilir. Mesleği olmayanların nispeten yüksek oranı daha önce bahsettiğimiz ayaklanmalar ve toplumsal sorunlardan kaynaklanmış olabilir. Ziraatla uğraşanların şehirde görece az olması, şehir nüfusunun ziraatla uğraşmadığı anlamına gelmemektedir. Ancak, sadece toprakla ilgilenenler ve başka mesleği olmayanlar şehirde yaygın değildir. Tüccar yüzdesi ise düşüktür.

Şekil 1

Şehirdeki Meslek Grupları

2.2. Ziraatla Uğraşan Küçük Üreticiler ve Çiftlik Sahipleri

Her ne kadar XIX. yüzyıldaki Niş nüfusunun %3,8'lik bir kısmının ziraatla uğraştığı tespit edilmişse de toprak dağılımında görülebildiği gibi birçok hane reisinin bir mesleği olmasının yanı sıra aynı zamanda ya bir miktar toprağa sahiptir ya da toprağı kiralamaktadır. Demek ki şehir-köy ayırımı net değildir ve şehir nüfusunun önemli bölümü tarımla uğraşmaktadır.

Doğrudan tarımla ilişkili meslekler ashab-ı alaka veya ashab-ı ziraat olarak defterlere kaydedilmiştir. Ashab-ı alaka terimi genel olarak büyük arazilerin sahipleri için

kullanılıyordu¹⁰⁵. Şehirdeki ileri gelenleri ifade ederdi. Ashab-ı alaka bizzat ziraatla uğraşmıyordu. Onların yerine ya ücretli ırgatlar ya da araziyi kiralayanlar toprağı işliyordu. Öte yandan, defterlerden tespit edebildiğimiz kadarı ile, erbab-ı ziraat terimi daha küçük araziye sahip olanları, bazen de bizzat ziraatla uğraşanları ifade ederdi. Bu iki terimin ifade ettiği mülkiyet miktarı arasındaki fark net değildir. Nitekim, defterlerde erbab-ı ziraatın sahip olduğu veya kiraladığı toplam toprak 2.045 dönüm iken (toplam topraktan %13,2'si) ashab-ı alakanın sahip olduğu toplam toprak 4.880 dönüm (%31,5) idi. Niş şehrinde toplam 16 hane reisi ashab-ı alakaydı, toplam 37 hane reisi ise erbab-ı ziraattı.

Ancak, toprak mülkiyeti konusunda önemli bir unsur defterlerde mevcut değildir. Bazı hane reislerinin mülkiyetine şehir dışındaki, hatta şehirden uzakta olabilen çiftlikler de kaydedilmiştir. Çiftlikler bu şekilde kaydedildiğinde, bu çiftliklerden elde edilen kira geliri veya toplam dönümü eklenmemiştir. Bunun yerine, elde edilen kira gelirinin, çiftliğin bulunduğu köye ait defterde gösterildiği açıklanmıştır. Bu yüzden, çiftliklerden elde edilen gelir tez kapsamına alınmamıştır. Yine de, çiftlik sahibi olan hane reislerini ve hane reisi olmayanları saymakta fayda vardır. Tablo 4'te çiftlik sahiplerinin mahallelere göre dağılımı incelenebilir. Çiftlik sahiplerinin genel olarak Müslüman mahallelerinde yaşadığını görüyoruz. Bunlara ashab-ı alaka diyebiliriz. Varoшта 4 çiftlik sahibi görebiliriz. Çiftlik sahipliğinin dağılımında hane reisi olmayanlar ayrı olarak gösterilmiştir. Bu grupta ileri gelen ailelerin hane reislerinin akrabaları yer almaktadır. Akraba grubu erkek veya kız kardeş, anne gibi aile mensuplarını kapsamaktadır. Hane reisi olan toplam çiftlik sahibi 49 olmasına karşın hane reisi olmayan toplam çiftlik sahibi 10'dur.

Sonuç olarak, tarımla uğraşanların ve tarımdan gelir sağlayanların sayısını ve önemini anlamak için sadece meslek grupları değil toprak dağılımı da dikkate alınmalıdır. Bunların yanı sıra, Niş şehrinde oturan bazı hane reisi olan ve olmayan kişilerin defterlere detaylı bilgilerinin kaydedilmemesi ve Niş dışında bulunan çiftliklerin sahipleri oldukları da gözden kaçırılmamalıdır.

¹⁰⁵ Yalçınkaya, a.g.m., s. 373.

Tablo 4**Ziraatla Uğraşan Küçük Üreticiler ve Çiftlik Sahiplerinin Mahallelere Göre Dağılımı**

Yer	Ziraatla Uğraşan Küçük Üreticiler ve Büyük Arazi Sahipleri		Defterlere Detayları Kaydedilmeyen Çiftlikler Sahipliğinin Mahallelere Göre Dağılımı	
	Ashab-ı Alaka	Erbab-ı Ziraat	Hane Reisi Olan Sahip Sayısı	Hane Reisi Olmayan Sahip Sayısı
Hünkar	0	3	6	
Defterdar	2	10	11	1
Taşköprü	3	4	7	1
Hacı Bekir	0	0	2	
Rizaiyye	9	2	12	3
Belgrad	1	1	4	4
Cedide	0	4	1	
Yahyapaşa	1	8	2	1
Kebir Kıbtıyan	0	0	0	
Sagır Kıbtıyan	0	0	0	
Papaz Kosta	0	0	0	
Papaz İstanko	0	0	0	
Papaz Yorgi	0	2	0	
Varoş	0	0	4	
Yagodin	0	0	0	
Çinçar	0	0	0	
Diğer	0	3	0	
Toplam	16	37	49	10

2.3. İşçiler

İşçiler grubuna ücret karşılığı çalışanlar dahil edilmiştir. 5 grup olarak ele alınan işçiler toplamda 263 hane reisidir. Bu hane reislerinin işçilikten yıllık olarak toplam elde ettikleri gelir ise 42.661'dir.

Bahçıvanlar şehir içindeki ve muhtemelen de etrafındaki bahçelerle ilgileniyorlardı. Tablo 5'te görülebildiği gibi defterlerde bahçıvan olarak kaydedilen toplam 20 hane reisinin hepsi Hristiyandı. Başka işçilere göre bahçıvanların meslek gelirleri

nispeten daha yüksekti. Örneğin, bahçıvanlıktan kaydedilen en düşük yıllık gelir 200 kuruş, en yüksek yıllık gelir ise 900 kuruştur¹⁰⁶. Buna karşın, ırgatlıktan kaydedilen en düşük yıllık gelir 80 kuruş, en yüksek gelir ise 350 kuruştur¹⁰⁷. Çapacılar ve hizmetkarların meslekten yıllık olarak en az 50 kuruş kazandığı defterlerden görülmektedir¹⁰⁸. Mesleğinden en yüksek geliri sağlayan hizmetkar 600 kuruş kazanıyordu¹⁰⁹. En fazla kazanan çapacı ise mesleğinden yıllık olarak 300 kuruş elde ediyordu¹¹⁰.

Bu gruptaki en yaygın meslek hizmetkarlıktı. Kullandığımız defterlerde toplam 184 hane reisi hizmetkar olarak kaydedilmiştir. Bunların 142'si Müslüman, 42'si ise Hristiyan'dı. Demek ki hizmetkarlar, Müslüman mahallelerinde daha yaygındı. Bunun sebebi, şehirde zengin ailelerin hizmetinde çalışan düşük gelirli Müslümanların sayısı olabilir. Yüksek gelirli Müslüman ailelerin çeşit çeşit hizmetlerinin yerine getirilmesi için düşük gelirli Müslümanlara bu konuda iş vermesi mantıklı geliyor. Ancak, hizmetkarlar esnaf ve tüccarların yanında da çalışmaktaydı. Ayrıca, tarımda da çalışabilirlerdi. Hizmetlerin neleri kapsamakta olduğu defterlerde genellikle kaydedilmemiştir. Ancak, 'kahveci hizmetinde' ifadesiyle ara sıra karşılaşmaktayız. Ayrıca, birkaç yüksek gelirli hizmetkar da karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, muhtemelen zengin ailelerin hizmetlerinde yöneticilik ile ilişkili önemli ve yüksek pozisyonları tutuyorlardı.

Çapacı ve ırgatların Niş şehrinin etrafındaki çiftliklerin işlenmesi için önemli olduğu iddia edilebilir. Çapacı olarak kaydedilen hane reisi 39, ırgat olarak kaydedilen hane reisi ise 19 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mesleklerle uğraşanların neredeyse hepsinin bu yüzden Hristiyan olduğunu düşünmekteyiz. Bu mesleklerle uğraşanlar, çiftlik sahipleri adına ücretli olarak çalışmış olabilirler. Çapacılar ve ırgatlar çiftliklerde yapılması gereken çeşitli işleri yerine getiriyorlardı.

Şehir genelinde sadece bir çoban kayıtlıdır.

Kebir Kıptiyan mahallesinde bahçıvan ve çapacı sayısı nispeten yüksektir. Ayrıca, Papas Kosta mahallesinde de bahçıvan sayısı yüksek olarak gözükmemektedir. Irgatlar ise, Papas İstanko mahallesinde yoğunlaşmıştır.

¹⁰⁶ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 11153, s. 13; 11138, s. 15.

¹⁰⁷ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 11142, s. 16; 11024, s. 12.

¹⁰⁸ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 17494, s. 32; 11036, s. 23.

¹⁰⁹ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 11082, s. 18.

¹¹⁰ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 11170, s. 7.

Sonuç olarak, işçi grubuna dahil olan Müslümanların hizmetkar olarak zengin ailelerin, esnafın ve tüccarların yanında hizmet verdiği söylenebilir. Büyük toprak sahibi olan zengin aileler için çalışan Hristiyan işçi sayılabilen nüfus ise, çiftliklerde hizmetleri yerine getiriyorlardı. Ayrıca, varoшта yaşayan Hristiyan zengin aileleri muhtemelen benzer şekilde işçileri çalıştırıyorlardı.

İşçi mesleklerinin sayıları ve dağılımı Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5
İşçilerin Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	İşçi çeşitleri ve meslekten elde ettikleri toplam gelir									
	Bahçıvan		Çapacı		Çoban		Hizmetkar		İrgat	
	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir
Hünkar	0	0	0	0	0	0	16	2.200	0	0
Defterdar	0	0	0	0	0	0	13	1.750	0	0
Taşköprü	0	0	0	0	0	0	4	700	0	0
Hacı Bekir	0	0	0	0	0	0	29	4.215	0	0
Rizaiyye	0	0	0	0	0	0	20	3.370	0	0
Belgrad	0	0	0	0	0	0	26	3.830	0	0
Cedide	0	0	0	0	0	0	2	200	0	0
Yahyapaşa	0	0	2	100	0	0	32	3.700	0	0
Kebir Kıbtıyan	5	1.100	10	1.290	0	0	6	900	0	0
Sagır Kıbtıyan	1	300	0	0	0	0	5	480	3	330
Papas Kosta	6	4.050	0	0	0	0	0	0	1	250
Papas İstanko	2	1.000	0	0	0	0	12	1.780	12	2.670
Papas Yorgi	2	500	7	854	0	0	9	970	0	0
Varoş	2	450	17	2.160	1	312	9	1.250	1	150
Yagodin	0	0	1	300	0	0	0	0	2	200
Çinçar	0	0	0	0	0	0	1	100	0	0
Diğer	2	1.000	2	200	0	0	0	0	0	0
Toplam	20	8.400	39	4.904	1	312	184	25.445	19	3.600

2.4. Esnaf

El sanatları ile uğraşan veya çeşitli hizmetleri yerine getiren meslekler esnaf olarak incelenecektir. Defterlerde kaydedilen toplam 663 hane reisi esnaflık yaparak geçimlerini temin ederlerdi. Bu rakam kaydedilen toplam mesleklerin %47,6'sını oluşturur. Esnaf olarak çalışanlar maharetine göre usta, kalfa ve çırak olarak ayrılıyordu. Defterlerde kalfa olarak gözüken hane reisi sayısı 92 iken, çırak olarak kaydedilenlerin sayısı 14'tür. Esnaf grubuna ait diğer hane reisleri usta olarak sayılmalıdır. Esnaf grubu

çeşit çeşit meslekleri içerdiği için daha küçük bölümlere ayrılarak incelenecektir. Esnaflıkta toplam 57 meslek dalı tespit edebildik. Çoğu mesleklerin üretim maddesine göre ayrılarak sınıflandırması aşağıdaki şekilde yapılmıştır:

- 2.4.1. Deriden Mal Üreten ve Satan Esnaf
- 2.4.2. Metalden Mal Üreten, Değerli Taşları İşleyen ve Satan Esnaf
- 2.4.3. Dokumacılık Alanındaki Meslekler
- 2.4.4. Kumaştan Mal Üreten ve Satan Esnaf
- 2.4.5. Diğer Mal Üreten ve Satan Esnaf
- 2.4.6. Çeşitli Hizmetleri Yerine Getirenler
- 2.4.7. Yiyecek Maddeleri Üreten ve Satan Esnaf
- 2.4.8. Taşımacılık Alanındaki Meslekler

Esnaf kollarını incelemek adına oluşturulan tablolarda usta, kalfa ve çırak ayrı olarak gösterilmiştir. Kalfa ve çırak sayısı oldukça küçük görünmesine rağmen şehirdeki kalfa ve çırak sayısı muhtemelen daha yüksekti; fakat bunlar hane reisi olmadığı için defterlere kaydedilmemiş olabilir. Hane reislerinin oğulları veya akrabalarının hane reisleriyle aynı meslekle uğraştıklarını varsayarsak yardımcıları olarak kalfa veya çırak statüsünde çalışmış olmaları muhtemeldir.

2.4.1. Deriden Mal Üreten ve Satan Esnaf

Bölgede önemli bir gelir kaynağı hayvancılık olduğu için şehirde dericiliğin mevcut olması şaşırtıcı değildir. Ancak, deri üretimi ile ilişkili esnaflığın çok gelişmiş olduğu söylenemez.

Derinin ilk işlenmesini debbağlar yapıyorlardı. Niş şehrinde en azından bir debbağhanenin var olduğunu defterlerden öğrenmekteyiz. Debbağhaneler genel olarak nehir yanında ve şehir merkezinden uzakta yer alırdı. Debbağlık kirli bir iş olduğundan yakında suyun olması gerekiyordu. Derinin tabaklanması işlemi kötü kokular yaydığından dolayı şehir dışında yapılıyordu. Debbağlık eski asırlarda da Niş'te mevcuttu. Örneğin 1564 tarihli tahrir defterinde toplam 27 debbağ kayıtlıdır¹¹¹. Bir istisna hariç olmak üzere Niş'te hane reisi statüsündeki debbağlar Müslümandır. 13 usta, 27 kalfa ve bir çırak ile nispeten yoğun bir meslektir. Debbağlar en yoğun olarak Yahyapaşa mahallesinde yaşıyorlardı. Gelir dağılımını incelediğimizde Yahyapaşa mahallesinin düşük gelirli ve en yoğun nüfuslu Müslüman mahallesi olduğu anlaşıyor. Yahyapaşa mahallesinin

¹¹¹ Milić, a.g.e., s.157.

debbağhaneye, dolayısıyla da nehire yakın olup olmadığını kesin söyleyemiyoruz. En yüksek gelirli debbağ¹¹² (yıllık olarak 600 kuruş) Defterdar mahallesinde yaşıyordu. Debbağhanede üretilen derinin satın alma işlerini yaptığını ve debbağların başında olduğunu düşünmekteyiz.

İşlenmiş deri başka esnaflara gönderiliyordu. Saraçlar, yemeniciler ve defterlerde tek kaydedilen göncünün hepsi Müslümandır. Saraç, koşum ve eyer takımları yapan veya satan kişidir. Defterlerde toplam 14 usta ve 6 kalfa kaydedilmiştir. Defterlere göre saraçhane veya saraç çarşısı şehirde mevcuttu. Saraç çarşısının köprüye yakın, Taşköprü mahallesinde olduğunu tahmin etmekteyiz. Bazı araştırmalara göre bu çevredeki çarşılar yerleşmişlerdi¹¹³. Niş'e ait tahrir defterlerinde kayıtlı saraçlar karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, 1498 tarihli defterde 6, 1516 tarihli defterde 10 ve 1564 tarihli defterde 8 saraç mevcuttur¹¹⁴.

Yemenici, yemeni denilen deriden yapılan ayakkabı çeşidini yapan kişidir. Defterlerde kayıtlı toplam 7 usta, 6 kalfa ve 1 çırak vardır. Göncü, ham veya işlenmiş deri satan kişi veya ayakkabı tamircisi için kullanılan isimdir. Defterlerde tek kayıtlı göncü Belgrad mahallesinde yaşıyordu.

Deri ile ilişkili Hristiyan nüfusu arasında yapılan meslekler kürkçülük, semercilik ve kalpakçılıktı. Toplam kürkçü sayısı 21 iken, semerci ve kalpakçı sayıları 3'er hane reisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı kürkçüler, meslekten gayet yüksek sayılabilen yıllık gelir elde etmekteydi. Örneğin, Varošta, Papas Yovan Neveryesinde, 93 numaralı hanede oturan Yorgi veled-i Acı Pešo yıllık olarak 1.000 kuruş kürkçülükten elde etmekteydi¹¹⁵. Papas Yovan neveryesinde oturan İstanko veled-i ise kürkçülükten 1.500 kuruş elde etmekteydi¹¹⁶.

¹¹² BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 11306, s. 21.

¹¹³ Milić, **a.g.e.**, s. 257.

¹¹⁴ Milić, **a.g.e.**, s. 158.

¹¹⁵ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 17196, s. 51, 52.

¹¹⁶ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 17196, s. 79.

Tablo 6

Deriden Mal Üreten ve Değerli Taşlar İşleyen ve Satan Esnafın Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Debbağ						Göncü	Kürkçü				Saraç				Semerci	Yemenici						Kalpakçı			
	Usta		Kalfa		Çırak			Usta		Kalfa		Usta		Kalfa			Usta		Kalfa		Çırak					
	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir		Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir		Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir				
Hünkar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	
Defterdar	4	1.300	2	200	0	0	0	0	0	0	0	0	3	450	1	100	0	0	2	250	0	0	0	0	0	0
Taşköprü	1	300	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	5	1.600	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0
Hacı Bekir	0	0	2	300	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Rizaiyye	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	500	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Belgrad	2	300	3	280	0	0	1	100	0	0	0	0	1	150	1	100	0	0	1	200	3	150	0	0	0	0
Cedide	0	0	2	500	0	0	0	0	0	0	0	0	2	200	1	100	0	0	1	300	0	0	0	0	0	0
Yahyapaşa	5	750	17	1.360	1	50	0	0	0	0	0	0	2	350	3	200	0	0	2	300	3	100	0	0	0	0
Kebir Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	0	0	4	1.100	0	0	0	0	0	0	1	250	0	0	0	0	0	0	0	0
Sagır Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	0	0	3	520	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papaz Kosta	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papaz İstanko	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1.250	0	0	0	0	0	0	2	1.100	0	0	0	0	0	0	0	0
Papaz Yorgi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Varoş	1	150	0	0	0	0	0	0	11	6.100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	700
Yagodin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Çınar	0	0	0	0	0	0	0	0	1	350	1	120	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	13	2.800	27	2.740	1	50	1	100	21	9.320	1	120	14	3.250	6	500	3	1.350	7	1.150	6	250	1	0	3	700

2.4.2. Metalden Mal Üreten, Değerli Taşlar İşleyen ve Satan Esnaf

Malzeme olarak metal kullanan esnaflar bu gruba katılmıştır. Bu gruba dahil edilen mesleklerin mahallelere göre dağılımı Tablo 7’de gösterilmiştir.

Hayvanların ayaklarına nal çakan nalbantların sadece Müslüman mahallelerde mevcut olduğunu görüyoruz. Nalbantlar genellikle hanlara yakın yerleşiyorlardı. Toplam 20 ustadan, 9 kalfadan ve bir çıraktan oluşan nalbantlığın neden sadece Müslüman nüfusu arasında yapıldığı sorusuna cevabın verilmesi yerinde olacaktır. Nalbantlığın ulaşım ile doğrudan ilişkisi vardı. Ulaşımın, haberleşme ve mektup taşımakla ilişkisi nedeniyle dolaylı bir şekilde iletişimle de ilgisi bulunmaktaydı. Başarılı ulaşım ve iletişim, bir devletin hükümetini sürdürme kabiliyetinin temellerini oluşturmaktadır. Ayrıca, atlar çoğu zaman askerler ve zabıta tarafından kullanılıyordu. Niş’e ait tahrir defterlerinde de nalbantlar söz konusudur. Örneğin, 1498 ve 1516 tarihli defterlerde 7, 1564 tarihli defterde ise 8 nalbant kaydedilmiştir¹¹⁷.

Ayrıca malzeme olarak metal kullanılan ve Müslümanlar tarafından yapılan bir başka meslek bıçakçılıktı. Hacı Bekir mahallesinde üç, Rizaiyye mahallesinde ise iki kayıtlı bıçakçı olduğunu Tablo 7’de görüyoruz.

Bu gruba dahil ettiğimiz diğer esnafların tamamı Hristiyandı. Ancak, burada da taifelere göre bir takım ayırım noktaları tespit edilebilir.

Şehirdeki tek mineci, iki kantarcı ve üç demircinin hepsi Kıptiyan taifesindendi. Kalaycıların da Kıptiyan arasında nispeten yoğun olduğunu görüyoruz. Buna göre, Kıptiyanların yaptığı özel meslekleri vardır. Farklı taifelerin özel mesleklerle uğraşması Balkanlardaki başka şehirlerde de tespit edilmiştir¹¹⁸. Temettuat defterlerinde Niş’e ait toplam kalaycı sayısı 6 olmasına karşın, eski tahrir defterlerine göre aynı meslekle uğraşan hane reisi sayısı 1498 yılında 1, 1516 yılında 4 ve 1564 yılında 2’ydi¹¹⁹.

Şöhretli mesleklerden biri olan kuyumculuk altının işlenmesi ve satılması ile ilişkilidir. Şehirde kaydedilen kuyumculukla uğraşan toplam hane reisi sayısı 4’tür. Çınçar mahallesine baktığımızda 2 kuyumcu dikkatimizi çekiyor. Balkanlarda Çınçar taifesi

¹¹⁷ Milić, a.g.e., s. 158.

¹¹⁸ Örneğin, Priştine’de bazı mesleklerin sadece Hristiyanlar, Müslümanlar veya Kıptiler tarafından icra edildiği görülmektedir. Arzu Terzi, “Priştina Şehri’ndeki Meslekler”, **Balkanlar’da İslam Medeniyeti II. Milletler Arası Sempozyumu Tebliğleri**, IRCICA, İstanbul 2006, s. 284.

¹¹⁹ Milić, a.g.e., s. 159.

ticaret ve bazı esnaflık alanları konusunda zamanla özelleşiyordu¹²⁰. Ayrıca, 2 dökmeçi, 1 kalaycı ve 1 kazancı kalfası ile Çinçar mahallesinde metal işlemeciliğinin nispeten yaygın olduğu söylenebilir. Kuyumcular ayrıca Niş'e ait tahrir defterlerinde de ara sıra geçmektedir. 1498 ve 1516 tarihli defterlerde 1'er kuyumcu karşımıza çıkmaktadır¹²¹.

Varoş, Hristiyanlar için birtakım ticari ve içtimai merkez olduğu için düzenli bir esnaf dağılımı görülebilir. Üretimde metal kullanan esnaflardan 2 dökmeçi, 3 kalaycı, 2 kazancı ve 2 kuyumcu varoшта yaşıyordu. Eriyik metale şekil verecek kalıpları yapan kişilere dökmeçi denir. Çinçar mahallesinde ve Varoшта bahsettiğimiz 2'şer dökmeçinin yanı sıra Papaz Yorgi mahallesinde de bir dökmeçi bulunuyordu. Kapları kalaylayan kalaycılar Kıptiyan ve Çinçar mahallelerinin yanında daha çok Varoшта yaşıyordu. Kazanları yapan kazancıları da Varoшта buluyoruz. İki kazancı kalfa da defterlerde mevcuttur. Biri Çinçar mahallesindeyken diğeri 'At pazarında Ruyalı Dükkanlar Papaz Kostadin' isimli yerleşim biriminde kayıtlıdır. Ayrıca, şehirde kazancı çarşısının defterlerde var olduğunu öğreniyoruz. Bunun yanı sıra, 1516 tarihli tahrir defterinde 5, 1528 tarihli defterde ise 2 kazancı karşımıza çıkmaktadır¹²².

¹²⁰ Çinçarlar veya Aromani hakkında bkz. Popović, **a.g.e.**, s. 56.

¹²¹ Milić, **a.g.e.**, s. 159.

¹²² Milić, **a.g.e.**, s. 159.

Tablo 7

Metalden Mal Üreten ve Değerli Taşlar İşleyen ve Satan Esnafın Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Bıçakçı		Dökmeci		Kalaycı		Kazancı				Kuyumcu		Mineci		Nalbant						Kantarcı		Demirci	
							Usta		Kalfa						Usta		Kalfa		Çırak					
	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir
Hünkar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	80	1	50	0	0	0	0	0	0
Defterdar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Taşköprü	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	120	0	0	0	0	0	0	0	0
Hacı Bekir	3	400	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	330	0	0	0	0	0	0	0	0
Rizaiyye	2	350	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	300	0	0	0	0	0	0	0	0
Belgrad	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	650	3	100	1	0	0	0	0	0
Cedide	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yahyapaşa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	990	5	250	0	0	0	0	0	0
Kebir Kıbtıyan	0	0	0	0	1	150	0	0	0	0	0	0	1	250	0	0	0	0	0	0	1	500	1	100
Sagır Kıbtıyan	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	2	550
Papaz Kosta	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papaz İstanko	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papaz Yorgi	0	0	1	120	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Varoş	0	0	2	500	3	400	2	300	0	0	2	750	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yagodin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Çinçar	0	0	2	750	1	150	0	0	1	120	2	550	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	1	120	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	5	750	5	1.370	6	800	2	300	2	240	4	1.300	1	250	20	2.470	9	400	1	0	2	600	3	650

2.4.3. Dokumacılık Alanındaki Meslekler

Çeşitli kumaş üreten esnaf, dokumacılık alanındaki meslekler grubuna dahil edildi. Toplam 25 hane reisinden oluşan bu grubun, meslekten sağladığı toplam tahmini gelir 5.690 kuruştur. Defterlere göre, farklı kumaş türleri farklı dini gruplar tarafından yapılmaktaydı.

İpek dokuyan kazzazların tamamı Müslümandı. Defterlerde kayıtlı iki usta Belgrad mahallesinde oturmaktaydı. Kazzaz kalfaların biri Hacı Bekir ikincisi Rizaiyye mahallesinde ikamet etmekteydi. Kazzaz sayısının az olmasından ipeğin Niş şehrinde üretilmediği tahmin edilebilir. Belki devletin başka bir yerinden ham madde olarak getirildikten sonra işlenip satılıyordu.

Keçi kılından yapılan keçe, keçeciler tarafından üretiliyordu. İncelediğimiz defterlere göre toplam 4 keçeci ustasından ikisi Hacı Bekir, ikisi Yahyapaşa mahallesinde yaşamaktaydı. Üç keçeci kalfasının hepsi Hacı Bekir mahallesinde kayıtlıydı.

Yünü, pamuğu yay veya tokmak gibi bir araçla kabartma, dıtme işini yapan kimseye hallaç denir. Niş'te kayıtlı olan tespit edebildiğimiz tek hallaç Hacı Bekir mahallesinde yaşamaktaydı.

Hristiyanlar arasında kumaş üretimi ile ilişkili yoğun olarak yapılan meslek mutafıktı. Keçi kılından hayvan çulu, yem torbası vb. dokuyan kimseye mutaf denir. 'At pazarında Ruyalı Dükkanlar Papaz Kostadin' isimli dört haneli yerleşim biriminde üç kişi mutaf olarak çalışıyordu. Ayrıca birer mutafın Papaz Kosta, Papaz İstanko ve Papaz Yorgi mahallelerinde kayıtlı olduğunu görüyoruz. Yagodin mahallesinde de iki mutaf karşımıza çıkıyor. Defterlere göre Niş şehrinde mutaf çarşısı vardı. Tahrir defterlerinde mutaf lar geçmektedir. 1498 tarihli defterde 4, 1528 tarihli defterde 2 ve 1564 tarihli defterde kayıtlı üç mutaf vardır¹²³.

Aba denilen kumaş türü üreten esnafa abacı deniliyordu. Şehirde yaşayan 2 abacı varoшта oturmaktaydı.

Son olarak, kumaşı boyayan boyacılar da karşımıza çıkmaktadır. Üç boyacının ikisi varoшта, biri ise Çinçar mahallesinde oturmaktaydı.

¹²³ Milić, a.g.e., s. 158.

Tablo 8
Dokumacılık Alanındaki Mesleklerin Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Dokumacılık Alanındaki Meslekler															
	Abacı		Boyacı		Hallaç		Kazzaz				Keçeci				Mutaf	
							Usta		Kalfa		Usta		Kalfa			
	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir
Hünkar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Defterdar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Taşköprü	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hacı Bekir	0	0	0	0	1	150	0	0	1	150	2	350	3	290	0	0
Rizaiyye	0	0	0	0	0	0	0	0	1	50	0	0	0	0	0	0
Belgrad	0	0	0	0	0	0	2	200	0	0	0	0	0	0	0	0
Cedide	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yahyapaşa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	350	0	0	0	0
Kebir Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sagır Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papaz Kosta	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	450
Papaz İstanko	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	350
Papaz Yorgi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	300
Varoş	2	1.250	2	450	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yagodin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	450
Çinçar	0	0	1	300	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	600
Toplam	2	1.250	3	750	1	150	2	200	2	200	4	700	3	290	8	2.150

2.4.4. Giyim ve Kullanım Eşyaları Üreten ve Satan Esnaf

Giyim eşyaları üreten ve satan esnafa kumaş işletilmesiyle ilgilenen esnaf da katıldı.

Sökük ayakabı tamir eden dikici defterlerde birer usta, kalfa ve çırak olarak geçiyor. Rizaiyye mahallesinde yaşayan dikici ustasının tahmini yıllık geliri 900 kuruş ile oldukça yüksek gözüküyor. Dikici kalfası ve çırağı Hacı Bekir mahallesinde kayıtlıdır.

Defterlerde kayıtlı olan 8 pabuççunun tamamı Hristiyandı. Pabuç üreten ve satan pabuççuların Kiptiyan taifesinde nispeten yaygın olduğunu görüyoruz. Niş'e ait tahrir defterlerinde pabuççuların bulunduğunu söylemekte fayda var. Örneğin, 1498 tarihli defterde 4, 1528 tarihli defterde ise 8 pabuççu karşımıza çıkmaktadır¹²⁴.

Yorgan üreten ve satan esnafın da Kiptiyan taifesinde nispeten yaygın olduğu söylenebilir. Üçer yorgancı hem Kebir Kiptiyan hem de varoшта kayıtlıyken bir yorgancı da Çinçar mahallesinde gözüküyor.

Terzilik şehirde en yaygın mesleklerden biridir. Terzilerin dağılımının düzenli olduğunu görüyoruz. Toplam 60 usta, 23 kalfa ve 8 çırak terzilikle uğraşıyordu. Terzilerin yaygın olarak varoшта yaşadığını Tablo 9'dan görebiliriz. Terzilik eski tahrir defterlerinde de mevcuttur. Örneğin, 1498 tarihli defterde 8, 1516 tarihli defterde 12, 1528 tarihli defterde 8 ve 1564 tarihli defterde 7 terzi karşımıza çıkmaktadır¹²⁵.

Bu grupta da toplumsal gruplara göre meslek ayırımının mevcut olduğu söylenebilir. Ancak, terzilik her grupta mevcut olan bir meslek kolu olarak karşımıza çıkar.

¹²⁴ Milić, a.g.e., s. 158.

¹²⁵ Milić, a.g.e., s. 159.

Tablo 9

Giyim ve Kullanım Eşyaları Üreten ve Satan Esnafın Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Giyim ve Kullanım Eşyaları Üreten ve Satan Esnaf															
	Dikici						Papuççu		Terzi						Yorgancı	
	Usta		Kalfa		Çırak				Usta		Kalfa		Çırak			
	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir
Hünkar	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0
Defterdar	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0
Taşköprü	0	0	0	0	0	0	0	0	2	700	1	100	1	0	0	0
Hacı Bekir	0	0	1	100	1	50	0	0	2	270	3	180	0	0	0	0
Rizaiyye	1	900	0	0	0	0	0	0	1	20	0	0	0	0	0	0
Belgrad	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	50	1	0	0	0
Cedide	0	0	0	0	0	0	0	0	2	520	1	50	0	0	0	0
Yahyapaşa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	50	0	0	0	0
Kebir Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	4	1.500	4	1.650	3	320	1	0	3	650
Sagır Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	1	150	1	100	0	0	4	300	0	0
Papaz Kosta	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papaz İstanko	0	0	0	0	0	0	0	0	1	400	0	0	0	0	0	0
Papaz Yorgi	0	0	0	0	0	0	0	0	5	1.270	0	0	0	0	0	0
Varoş	0	0	0	0	0	0	3	680	37	19.140	12	1.810	1	0	3	1.000
Yagodin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Çinçar	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1.200	1	100	0	0	1	100
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	1	900	1	100	1	50	8	2.330	60	25.470	23	2.660	8	300	7	1.750

2.4.5. Diğer Malları Üreten ve Satan Esnaf

Diğer malları üreten ve satan esnaf grubuna eklediğimiz meslek çeşitlerinin, mahallelere göre dağılımı ve tahmini yıllık geliri Tablo 10'da gösterilmiştir. Bu grupta toplam 89 kişi bulunmaktadır. Tahmini toplam yıllık gelir ise 25.200 kuruştur.

Bu esnaf grubunda en yaygın olarak yapılan meslek dülgerlikti. Dülgerler bina yapım ve onarım işiyle uğraşırlardı. Bazı araştırmalarda, bu meslek inşaat alanındaki meslek grubuna dahil edilmiştir¹²⁶. Ancak, Niş şehrinde inşaat alanındaki diğer meslekleri tespit etmediğimiz için dülgerler bu kısımda incelenecektir. Toplam 37 hane reisi dülger olduğuna göre bu mesleğin oldukça yaygın olduğu söylenebilir. Yahyapaşa mahallesinde bir Müslüman dülger hariç olmak üzere diğer dülgerlerin hepsi Hristiyan'dı. Dülgerler, Varoşta ve Çinçar mahallelerinde hiç gözükmemektedir. Öte yandan, Papas Kosta, Papas İstanko ve Sağır-i Kıptiyan mahallelerinde oldukça yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu esnaf grubunda ikinci en yaygın meslek çömlekçilikti. Toplam 15 hane reisi çömlekçi olarak defterlere kaydedilmiştir. Çömlekçilerin büyük bir kısmının Sağır Kıptiyan ve Papaz İstanko mahallelerinde yaşadığını Tablo 10'dan görebiliriz. Müslüman mahallerinde hiç çömlekçiye rastlanmamaktadır. Tahmini yıllık gelire bakarsak nispeten yüksek olduğunu görebiliriz. Çömlekçilerin topraktan yaptığı çeşit çeşit kaplar günlük hayatta yaygın olarak kullanıldığı için bu mesleğin o dönemde oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Aynı grupta üçüncü en yaygın meslek ise mumculuk olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplam 13 kayıtlı mumcunun tamamının Hristiyan mahallelerinde yaşadığını görüyoruz. Mumculuk da nispeten yüksek gelir getiren meslek olarak değerlendirilebilir.

Diğer malları üreten ve satan esnaf grubunda dördüncü en yaygın meslek doğramacılık olarak göze çarpıyor. Ahşap doğrama yapan doğramacıların şehirde toplam sayısı 6 olmakla beraber çoğu Müslüman mahallelerinde yaşamaktadır.

Bu gruptaki beşinci en yaygın meslek lüleciliktir. Pipo, çubuk veya nargile ucuna takılan lüle, tütün tüketiminde kullanılmaktadır. Toplam 5 usta ve 2 kalfadan oluşan lüleci esnafının tamamının Müslüman mahallelerinde yaşadığını görüyoruz. Ayrıca şehirde

¹²⁶ Evcil, a.g.t., s. 33.

kaydedilen tek ubuku da Müslümandır. Bu iki meslek tütün tüketimiyle ilişkili olduğundan Tablo 14'te gösterilen tütün satan duhancıların dağılımıyla karşılaştırılması faydalı olabilir. ubukunun ve llecilerin tamamı Müslüman olmasına karşın duhancıların arasında Hristiyanların da olduğunu görüyoruz. Ancak Müslüman mahallelerinde yaşayan duhancıların sayısının daha yüksek olduğuna işaret edilebilir.

Toplam 5 usta ve 1 kalfa ile altıncı sırada tfekiler gelmektedir. Tüfek isimli ateşli silahları üreten veya tamir eden tfekileri hem Müslüman hem de Hristiyanlar arasında görüyoruz.

Tablo 10'daki diğer meslekler ise birer ikişer kişi tarafından yapılıyordu. Bunların arasında iki ipi, bir ubuku, bir kiremitçi, bir koltuku ve bir saati vardır.

Tablo 10

Diğer Malları Üreten ve Satan Esnafın Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Diğer Mal Üreten ve Satan Esnaf																									
	Çömlekçi		Çubukçu		Doğramacı		Dülger		İpçi		Kiremitçi		Koltukçu		Lulacı		Lulacı Kalfa		Saatçi		Tüfekçi				Mumcu	
																					Usta		Kalfa			
Say ı	Gelir	Say ı	Geli r	Say ı	Geli r	Say ı	Gelir	Say ı	Geli r	Say ı	Geli r	Say ı	Geli r	Say ı	Geli r	Say ı	Geli r	Say ı	Geli r	Say ı	Geli r	Say ı	Geli r	Say ı	Gelir	
Hünkar	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	30	0	0	0	0	0	0	0
Defterdar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Taşköprü	0	0	0	0	2	350	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hacı Bekir	0	0	0	0	2	350	0	0	0	0	0	0	1	100	2	300	1	30	0	0	0	0	1	100	0	0
Rizaiyye	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Belgrad	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Cedide	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0
Yahyapaşa	0	0	0	0	0	0	1	50	0	0	0	0	0	0	3	160	0	0	0	0	2	230	0	0	0	0
Kebir Kibtiyan	1	1.200	0	0	0	0	1	200	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	650
Sagır Kibtiyan	5	820	0	0	1	150	7	930	1	150	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	250
Papas Kosta	1	450	0	0	0	0	10	4.600	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papas İstanko	5	2.300	0	0	0	0	16	5.850	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papas Yorgi	2	550	0	0	0	0	2	450	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	200	0	0	1	350
Varoş	1	400	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	400	1	200	0	0	7	2.650
Yagodin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	300
Çinçar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	150	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer	0	0	0	0	0	0	1	360	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	15	5.720	1	100	6	950	37	12.080	1	150	1	150	1	100	5	460	2	60	1	400	5	730	1	100	13	4.200

2.4.6. Çeşitli Hizmetleri Yerine Getirenler

Çeşitli hizmetleri yerine getiren esnaf gruplarının mahallelere göre dağılımı Tablo 11'de gösterilmiştir. Şehirde hizmet alanında faaliyet gösteren hane reislerinin toplam sayısı defterlere göre 100'e kadar çıkmaktadır. Bu esnaf grubunda yıllık olarak elde edilen tahmini toplam gelir 22.871 kuruştur.

Bu gruptaki en yaygın meslek 20 usta, 11 kalfa ve 1 çırak ile berberlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Berberlerin hemen hemen hepsi Müslümandı. Berberlerin Müslüman mahallelerine göre dağılımının oldukça düzenli olduğunu söyleyebiliriz. Defterlerde toplam 4 tane kayıtlı berber dükkanı mevcuttur.

Hizmet alanında ikinci en yaygın meslek meyhanecilikti. Doğal olarak, şehirde meyhanecilikle uğraşan toplam 27 hane reisinin tamamı Hristiyan'dı. Nispeten küçük olan mahallelerde meyhaneci sayısı yüksek olarak karşımıza çıkıyor. Örneğin, Sağır Kıptiyan mahallesinde 5 meyhaneci, Papaz Gorgi mahallesinde ise 6 meyhaneciyi defterlerde kayıtlı görüyoruz. En yüksek nüfuslu yerleşim yeri olan Varoş'ta ise sadece 3 meyhaneci gözüküyor. Buna göre, meyhanelerin şehrin merkezinde değil, şehrin dış bölgelerinde yerleşmiş olduğu kanaatine varabiliriz. Meyhaneler çeşitli dış mahallelerde bulunmasının yanı sıra bulunduğu mahalleye göre şöhretinin de değiştiği söylenebilir. Meyhanelerin dağılımı ve sağladığı gelir, şehirdeki mahallelerin halk arasındaki şöhretini veya kıymetini anlamamıza yardımcı olabilir. Öte yandan, meyhane sayısına baktığımızda sadece 7 müstakil ve 4 haneye ait meyhane karşımıza çıkıyor. Meyhane sahiplerinin çoğu ise Müslümandır. Sonuç olarak, ya defterlere kaydedilmeyen meyhaneler vardı ya da bir meyhane içinde birkaç meyhaneci görev yapıyordu diyebiliriz.

Başka yaygın bir hizmet kolu dellallıktır. Toplam 14 dellalın tamamı Müslümandır. Dellallar sokakları dolaşıp yüksek sesle haberleri ve hükümetin kararlarını halka açıklıyordu. Dellallar ayrıca kıymetli mal söz konusuysen alıcı-satıcı arasında aracılık yapıyorlardı. Satılan mal değerinin %1'i onlara aitti¹²⁷.

Kahveciler de yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplam 13 kahveci ve 2 kahveci yardımcısı defterlerde kayıtlıdır. Defterlerden tespit edilen kahvehane sayısının ise 10 olduğunu görüyoruz. Kahvehane sahiplerin tamamı Müslümandır. Kahvehanecilik hem Müslüman hem de Hristiyanlar tarafından yapılan bir meslektir. Ancak, Hristiyan kahveci sayısı sadece 1 olduğuna göre Müslümanlar arasında daha yaygın olduğu

¹²⁷ Milić, a.g.e., s. 157.

söylenir. Meyhaneler gibi, kahvehaneler de toplumsal hayat için önemli mekanlardır¹²⁸.

Defterlere göre Niş şehrinde 5 hamam vardı. Hamamlara bakan kişiler defterlerde ya hamamcı ya da hamam nazırı olarak geçmektedir. Toplam 2 hamamcı ve 3 hamam nazırının tamamı Müslümandır. Bu rakam hamam sayısı ile uyumludur. Hünkar mahallesinde yaşayan 1 hamamcı hariç olmak üzere hepsi Belgrad mahallesinde yaşıyordu. Hünkar mahallesinde yaşayan hamamcı aynı zamanda hamam sahibiydi. Meslekten geliri sıfır olarak gözükmektedir. Deftere göre, sahip olduğu hamamdan sağladığı gelir 1.000 kuruştur¹²⁹. Öte yandan, hamam sahibi olmayan hamamcının tahmini yıllık geliri 300 kuruş olarak karşımıza çıkmaktadır¹³⁰.

Şehir içinde hanları işleten toplam 5 hancı vardır. Bunların biri Müslüman, dördü ise Hristiyandır. İki hancının Çiçine olması dikkat çekici sayılabilir. Öte yandan, toplam han hisseleri 17,5 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rakamın hancı sayısına göre oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Ancak, bazı hanların şehir dışında olduğunu biliyoruz¹³¹. Hancılık Hristiyanlar arasında yaygındır. Ticaret sebebiyle yolculuk yapan kişilerin bu bölgede genellikle Hristiyanlar olduğunu düşünürsek hancıların da bu yüzden Hristiyan olması mümkündür.

Kebir Kıptiyan mahallesinde bir çalgıcı ve Hünkar mahallesinde bir şarkıcı da dikkatimizi çekmektedir.

¹²⁸ Kahvehaneler için bkz. Ralph S. Hattox, **Coffee and Coffeehouses, The Origins of a Social Beverage in the Medieval Middle East**, University of Washington Press edition, Seattle, London 1985.

¹²⁹ **ML.VRD.TMT.d.**, 11082, s. 4-5.

¹³⁰ **ML.VRD.TMT.d.**, 16403, s. 3.

¹³¹ Örneğin, bir hanın Çiçine (?) ve bir hanın Bela Tırnova (?) isimli yerlerde olduğu görülebilir, **ML.VRD.TMT.d.**, 11036, s. 5-7.

Tablo 11

Çeşitli Hizmetleri Yerine Getirenlerin Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Berber						Çalgıcı	Dellal	Hamamcı		Hamam Naziri		Hancı		Kahveci		Kahveci Tabi		Meyhaneci		Şarkıcı			
	Usta		Kalfa		Çırak																			
	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir																		
Hünkar	3	350	2	150	0	0	0	0	3	350	1	0	0	0	0	0	2	160	0	0	0	0	1	100
Defterdar	2	350	1	100	0	0	0	0	1	150	0	0	0	0	0	0	4	300	0	0	0	0	0	0
Taşköprü	2	500	0	0	0	0	0	0	3	600	0	0	0	0	1	500	2	250	1	100	0	0	0	0
Hacı Bekir	4	916	2	150	0	0	0	0	1	50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Rizaiyye	0	0	0	0	0	0	0	0	2	600	0	0	0	0	0	0	1	120	0	0	0	0	0	0
Belgrad	2	200	3	180	1	0	0	0	1	250	1	300	3	350	0	0	2	125	0	0	0	0	0	0
Cedide	2	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yahyapaşa	5	650	3	200	0	0	0	0	3	200	0	0	0	0	0	0	1	80	1	50	0	0	0	0
Kebir Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	1	150	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	600	0	0
Sagır Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	690	0	0
Papaz Kosta	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2.400	0	0
Papaz İstanko	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	5.100	0	0
Papaz Yorgi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	2.450	0	0
Varoş	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	600	1	100	0	0	3	1.150	0	0
Yagodin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	550	0	0
Çınar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	600	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	20	3.066	11	780	1	0	1	150	14	2.200	2	300	3	350	5	1.700	13	1.135	2	150	27	12.940	1	100

2.4.7. Yiyecek Maddeleri Üreten ve Satan Esnaf

Yiyecek maddeleri üreten ve satmakla uğraşan toplam hane reisi sayısı 116 iken, tahmini yıllık toplam gelirin 27.600 olduğunu görebiliriz.

Bu gruptaki en yaygın meslek ve aynı zamanda şehir genelinde en yaygın mesleklerden biri olan bakkallıkla uğraşan toplam hane reisi sayısı 68 iken tahmini yıllık toplam gelirin 17.960'dır. Bakkalların mahallelere göre dağılımı incelenirken bazı özelliklere rastlayabiliriz. Hane sayısı 26 olan oldukça küçük Yagodin mahallesinde bakkal sayısı 10 olduğundan nüfusa göre gayet yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca, Kıptiyan mahallelerinde bakkal sayısı nispeten yüksek sayılabilir. Öte yandan, toplam hane sayısı 125 olan oldukça yüksek nüfuslu Belgrad mahallesinde bakkal sayısı sadece 2 olarak karşımıza çıkmaktadır. Müslüman mahallelerinde bakkal sayısının nispeten düşük olduğunu görüyoruz. Buna göre, bakkalların şehrin bazı yerlerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Ayrıca, Niş'e ait tahrir defterlerinden, daha eski tarihlerde bakkal sayısı ile ilişkili rakamlara ulaşma fırsatımız vardır. 1498 tarihli deftere 7, 1528 tarihli deftere ise 2 bakkal kaydedilmiştir¹³².

Toplam 23 hane reisi yemişçilikle uğraştığından yaygınlığına göre bu meslek ikinci sırada yer almaktadır. Bu meslekten elde edilen toplam tahmini yıllık gelir 1.970 olarak kaydedilmiştir. Yemişçilerin çoğunun Müslüman olduğunu görebiliriz. Yemişçi, meyve ve çerez satan kişidir.

Bu gruptaki üçüncü en yaygın meslek simitçiliktir. Tablo 12'de 12 simitçi ustası ve 1 simitçi çırağı görülebilir. Simitçilikten toplam tahmini yıllık gelirin 4.320 kuruş olduğunu görebiliriz. Bazı kaynaklara göre nohutlu Niş simitleri ünlüdür¹³³. Simitçilerin tamamı Hristiyan'dır. Yagodin mahallesinde kayıtlı simitçinin tahmini yıllık geliri 600 kuruş ile başka simitçilere göre nispeten yüksek olduğundan müşteri sayısı da yüksek olması gerekir.

Bu gruba ait dördüncü en yaygın meslek kasaplıktır. Toplam 6 hane reisi kasaplıkta uğraşmaktaydı ve toplam 1.750 kuruş tahmini yıllık gelir elde etmekteydi. Kasaplara hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar arasında rastlanabilir. Şehirde 4 Müslüman kasap varken 2 de Hristiyan kasap hane reisi yaşamaktaydı. Niş'e ait tahrir

¹³² Milić, a.g.e., s. 160.

¹³³ Milić, a.g.e., s. 160.

defterlerine kasapları arayarak bakarsak, 1498 tarihli defterde 2, 1516 tarihli defterde 5 ve 1564 tarihli defterde 2 kasap karşımıza çıkmaktadır¹³⁴.

Defterlere göre şehirde hane reisi konumunda 5 ekmekçi yaşamaktaydı. Ekmekçilerin elde ettiği toplam tahmini yıllık gelir 1.400 kuruştur. Belgrad mahallesinde yaşayan 1 ekmekçi hariç olmak üzere kalan 4 ekmekçi Kıptiyan mahallelerinde yerleşmiştir. Niş'e ait tahrir defterlerinde ekmekçilere rastlamaktayız. 1498 ve 1516 tarihli defterlerde 1, 1528 tarihli defterde 3 ve 1564 tarihli defterde tekrar 1 ekmekçi görünmektedir¹³⁵.

Bu mesleklerin yanısıra Hacı Bekir mahallesinde yaşayan 1 kadayıfçı karşımıza çıkmaktadır.

Yiyecek maddeleri üreten ve satan esnafı incelediğimizde Kıptiyan mahallelerinde ve Yagodin mahallesinde bu gruba ait bazı mesleklerin yoğunlaştığını görüyoruz. Buna göre, Kıptiyanların ve Yagodin mahallesinde oturanların yiyecek maddeleri sağlamakla sık sık uğraştığı söylenebilir.

¹³⁴ Milić, **a.g.e.**, s. 160.

¹³⁵ Milić, **a.g.e.**, s. 160.

Tablo 12

Yiyecek Maddeleri Üreten ve Satan Esnafın Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Yiyecek Maddeleri Üreten ve Satan Esnaf													
	Bakkal		Ekmekçi		Kadayıfçı		Kasap		Simitçi				Yemişçi	
									Usta		Çırak			
	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir
Hünkar	3	550	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	340
Defterdar	4	800	0	0	0	0	1	150	0	0	0	0	2	200
Taşköprü	2	200	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100
Hacı Bekir	7	1.970	0	0	1	200	0	0	0	0	0	0	2	200
Rizaiyye	0	0	0	0	0	0	1	350	0	0	0	0	0	0
Belgrad	2	200	1	150	0	0	1	300	0	0	0	0	3	250
Cedide	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yahyapaşa	5	550	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0	10	660
Kebir Kıbtıyan	9	2.600	3	1.000	0	0	0	0	3	600	0	0	1	100
Sagır Kıbtıyan	11	2.340	1	250	0	0	1	300	1	200	0	0	0	0
Papaz Kosta	0	0	0	0	0	0	1	550	0	0	0	0	0	0
Papaz İstanko	1	450	0	0	0	0	0	0	2	950	1	150	0	0
Papaz Yorgi	1	150	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Varoş	12	5.250	0	0	0	0	0	0	4	1.620	0	0	1	120
Yagodin	10	2.800	0	0	0	0	0	0	1	600	0	0	0	0
Çinçar	0	0	0	0	0	0	0	0	1	200	0	0	0	0
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	68	17.960	5	1.400	1	200	6	1.750	12	4.170	1	150	23	1.970

2.4.8. Taşımacılık Alanındaki Meslekler

Niğde şehrinde taşımacılık alanındaki meslekler nispeten yoğun sayılabilir. İncelediğimiz defterlere göre toplam 60 hane reisi taşımacılıkla uğraşmaktaydı. Tahmini toplam yıllık gelir ise 16.825 kuruştur. Taşımacılık alanındaki mesleklerin çeşitleri, bu çeşitlerin mahallelere göre dağılımı ve sağladığı tahmini yıllık gelir Tablo 13'te gösterilmiştir.

Taşımacılık alanında en yaygın olan meslek kiracılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Araba ve hayvanlara yük taşıyanlara kiracı denilmekteydi¹³⁶. Toplam 31 kiracı olan hane reislerinin 25'in Hristiyan, 6'sı Müslüman'dır. Defterlerde kaydedilen bir kiracı başı ise Cedid mahallesinde bulunmaktadır.

Bu gruptaki ikinci en yaygın meslek dalının araba kiracısı (arabacı) olduğu görülmektedir. Toplam 25 araba kiracısı (arabacı) olarak kaydedilen hane reisinin 19'u Müslüman 6'sı Hristiyan'dır.

Şehirde 3 kaydedilen koçucu hane reisi vardır. Bu meslekle uğraşan hane reisi hep Hristiyan'dı. Bunların biri Çiğir mahallesinde yaşadı.

Gördüğümüz kadar ile Müslümanlar arasında arabacılık, Hristiyanlar arasında ise kiracılık daha yaygındı.

¹³⁶ Arzu Terzi, "Chapter 5: Güzelhisar-ı Aydın: Portrait of a West Anatolian City", **The Ottoman State And Societies in Change (A Study of the Nineteenth Century Temettuat Registers)**, Ed. Hayashi Kayoko - Mahir Aydın- Kegan Paul, London, New York, Bahrain 2004, s. 151.

Tablo 13**Taşımacılık Alanındaki Meslekler**

Yer	Taşımacılık Alanındaki Meslekler							
	Araba Kiracısı		Kiracı		Kiracı Başı		Koçucu	
	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir
Hünkar	0	0	0	0	0	0	0	0
Defterdar	4	500	0	0	0	0	0	0
Taşköprü	0	0	0	0	0	0	0	0
Hacı Bekir	3	580	0	0	0	0	0	0
Rizaiyye	2	300	0	0	0	0	0	0
Belgrad	4	400	0	0	0	0	0	0
Cedide	0	0	1	110	1	300	0	0
Yahyapaşa	6	700	5	600	0	0	0	0
Kebir Kıbtiyan	2	350	0	0	0	0	0	0
Sagir Kıbtiyan	0	0	0	0	0	0	0	0
Papas Kosta	0	0	9	4.705	0	0	0	0
Papas İstanko	1	500	10	4.9	0	0	1	500
Papas Yorgi	1	150	4	580	0	0	0	0
Varoş	2	750	0	0	0	0	1	200
Yagodin	0	0	2	600	0	0	0	0
Çinçar	0	0	0	0	0	0	1	100
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	25	4.230	31	11.495	1	300	3	800

2.5. Satıcı ve Tüccarlar

Satıcı ve tüccar meslek gruplarını bazı özelliklerinden dolayı diğer esnaftan ayrı sınıflandırmayı seçtik. Evvela bu mesleklerle uğraşanların üretim ile ilişkisi olmadığından ayrı bir grupta değerlendirilmesi akla yakın gelmektedir. İkinci olarak ise, tüccarların gelir sağlama fırsatları daha yüksek olduğundan, ayrıca bazı imtiyazları kazanabildikleri için ayrı bir grup olarak sınıflandırılmaları yerinde görülmüştür.

Satıcı ve tüccarlar olarak nitelendirilen mesleklerle uğraşan toplam hane reisi sayısının 71, toplam tahmini yıllık gelirinin ise 64.940 kuruş olduğunu görüyoruz.

Toplam hane reisi sayısı 28 olan erbab-ı ticaret, bu gruptaki en yaygın meslek olarak karşımıza çıkmaktadır. Defterlerde erbab-ı ticaret olarak isimlendirilen tüccarların hangi çeşit ticaretle uğraştıklarını maalesef bilememekteyiz. Toplam tahmini yıllık geliri 24.400 kuruş olan erbab-ı ticaretin şehirdeki dağılımının düzenli olduğunu görmekteyiz.

Bazı erbab-ı ticaret olarak nitelendirilen hane reislerinin meslekten kazandıkları tahmini geliri kaydedilmemiştir. Bu husus, mahalle-i ceddede açıkça görülmektedir. Ticari faaliyetlerin Varoшта en gelişmiş alan olduğu gözükmemektedir. Ancak, Müslüman mahallelerinde ticari faaliyetlerden gerçekleştirilen tahmini gelirin muntazam biçimde kaydedilmemiş olmasına binaen bu sonuç yanlış olabilir. Müslüman mahallelerinde bu gelirin neden kaydedilmemiş olduğunu bilememekteyiz.

Yaygınlığa göre ikinci sırada gelen mesleğin, toplam 17 hane reisi ile ayak ticareti olduğunu görüyoruz. Ayak ticaretinin tam olarak ne olduğunu bilememekle beraber ayakta duran ve sokakta satış yapan kişileri ifade ettiğini tahmin etmekteyiz. Bu meslekten elde edilen gelirin düşük olması, tahminimizi güçlendirmektedir. Ayak tüccarının hepsinin Müslüman mahallelerinde kaydedildiğini ve özellikle Yahyapaşa mahallesinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Üçüncü en yaygın meslek duhancılıktır. Tütün üretip satan duhancıların toplam hane reisi sayısı 10 olduğu görülüyor. Duhancıların tahmini yıllık gelirinin anlamlı farklılıklar gösterdiği Tablo 14'ten anlaşılmaktadır. Örneğin, duhancılıktan yıllık 100 kuruş gelir sağlayan kişilerin yanı sıra, Hünkar mahallesinde 71 numaralı hanede yaşayan Hüseyin bin Abah'ın, tütün ticaretiyle uğraşıp 1.000 kuruş gelir sağladığını görüyoruz¹³⁷. Düşük gelirli duhancıların perakende satış yaptıkları, yüksek gelirli tüccarların toptan alım-satım ile uğraştıklarını tahmin etmekteyiz. Tütün ticareti Müslüman mahallelerinde daha yaygın olarak gözükmemektedir.

Dördüncü sırada toplam 6 hane reisi ile eski eşyaları alıp satan eskiciler gelmektedir. Şehirde eskicilerin dağılımı da düzenlidir. Ancak, Müslüman mahallelerinde eskicilikle uğraşan 3 kişinin sağlayabildiği gelir, yıllık tahmini 50 kuruş ile gayet düşüktür. Diğer eskiciler Hıristiyanlar ve tahmini yıllık gelirleri 120-150 kuruş arasındadır.

Defterlerden sadece Varoшта faaliyet gösteren ve Avrupa tüccarı olarak nitelendirilen toplam 5 kişi tespit edilmiştir. Avrupa tüccarları sultandan berat alan ve özel imtiyazlara sahip olan tüccarları ifade eden terimdir. Bu kimseler, XIX. yüzyıl Balkanlarında en zengin ve en başarılı kişilerin arasındaydı. Bu imtiyazlar arasında serbest yolculuk, yerli şeriiye mahkemesinden bağımsızlık, daha düşük gümrük bedeli ve bazı vergi muafiyetleri yer almaktaydı. Düşük gümrük bedeli bu imtiyazların en

¹³⁷ ML.VRD.TMT.d., 11082, s. 18.

önemlisi olarak sayılabilir: %8 ödemek yerine sadece %3 ödemeleri yeterliydi¹³⁸. Varoшта yaşayan Avrupa tüccarlarının ticaret faaliyetlerinden sağladığı toplam tahmini yıllık gelirin 27.500 kuruş olduğu görülebilir. Bu tüccarların başka gelir kaynakları da vardı. Temettuat defterleri kullanılarak bu özel toplumsal ve iktisadi sınıf hakkında daha ayrıntılı ve daha geniş kapsamlı bir araştırma yapılabilir.

Ayrıca biri Varoшта, biri Rizaiyye mahallesinde olmak üzere baharat satan iki aktar da şehirdeki hane reisleri arasında kayıtlıdır.

Tüm şehir için tuz sağlayan Hünkar mahallesinde bir tuz tüccarı görüyoruz¹³⁹.

Şehirde 1 bezirganın olduğu görülebilir. Uzun mesafeli ticaret, sarraflık, resmî ve özel müesseselere mal temini gibi işlerle uğraşan büyük tüccarlara bezirgan deniliyordu¹⁴⁰. Yıllık tahmini geliri 500 kuruş olan ve Rizaiyye mahallesinde oturan tek bezirganın aynı zamanda ashab-ı alakadan olduğunu defterlerden öğrenmekteyiz¹⁴¹.

Ayrıca, varoшта yaşayan ve mesleğinden tahmini yıllık gelir 3.000 kuruş olan bir sarraf da karşımıza çıkmaktadır¹⁴². Bu kişi, cizyeden ve genel vergiden muaf tutulmuştur.

¹³⁸ Gergana Georgieva, "Chapter 8: The Rich in the Eighteenth and Nineteenth Century Arbanasi: Networks of Prosperity", **Wealth in the Ottoman and Post-Ottoman Balkans: A Socio-Economic History**, ed. Evguenia Davidova, Taurus Press, New York 2016, s. 144; ayrıca bkz. Kütükoğlu, "Avrupa Tüccarı", s. 159-160.

¹³⁹ **ML.VRD.TMT.d.**, 11082, s. 14.

¹⁴⁰ Mehmet İpşirli, "Bezirgân", **DVİA**, VI, İstanbul 1992, s. 103-104.

¹⁴¹ **ML.VRD.TMT.d.**, 17225, s. 17.

¹⁴² **ML.VRD.TMT.d.**, 17196, s. 26.

Tablo 14
Satıcı ve Tüccarların Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Satıcı ve Tüccarlar																	
	Aktar Ticareti		Ayak Ticareti		Avrupa Ticareti		Bezirgan		Duhancı		Erbab-ı Ticaret		Eskici		Tuz Ticareti		Sarraf ile Sandık	
	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir
Hünkar	0	0	1	300	0	0	0	0	4	1.900	1	1.500	1	50	1	800	0	0
Defterdar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	1.600	0	0	0	0	0	0
Taşköprü	0	0	2	400	0	0	0	0	2	450	6	3.050	0	0	0	0	0	0
Hacı Bekir	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Rizaiyye	1	600	0	0	0	0	1	500	2	1.300	1	800	0	0	0	0	0	0
Belgrad	0	0	4	510	0	0	0	0	0	0	3	1.100	1	50	0	0	0	0
Cedide	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
Yahyapaşa	0	0	10	1.040	0	0	0	0	0	0	0	0	1	50	0	0	0	0
Kebir Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	0	0	1	100	3	3.650	1	120	0	0	0	0
Sagır Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papas Kosta	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papas İstanko	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	150	0	0	0	0
Papas Yorgi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Varoş	1	800	0	0	5	27.500	0	0	1	800	6	12.400	1	120	0	0	1	3.000
Yagodin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	300	0	0	0	0	0	0
Çinçar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	2	1.400	17	2.250	5	27.500	1	500	10	4.550	28	24.400	6	540	1	800	1	3.000

2.6. Görevliler

Şehirdeki meslekleri incelemek amacıyla yapılan sınıflandırma içerisinde görevliler grubu da yer almaktadır. Bu grup, birkaç istisna hariç devlet tarafından görevlendirilen kişileri içermektedir. Devlettten maaş alıp kendilerine gelir sağlayan görevliler;

2.6.1. Dini Alanda Hizmet Veren Görevliler

2.6.2. İçtimai ve İdari Alanda Hizmet Veren Görevliler

2.6.3. Askeri Alanda Hizmet Veren Görevliler

olarak sınıflandırılıp incelenmiştir.

Devlettten maaş alan toplam hane reisi sayısı 335 olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin görevli hane reislerine toplam ödediği maaş yıllık olarak 84.102 kuruşluk bir miktara ulaşmaktaydı. Aşağıda görülebileceği gibi görevlilerin büyük kısmı topçu askerlerden oluşmaktaydı.

Görevliler devlettten maaş aldıkları için, şehir kapsamında devletin toplam ödediği maaşın aynı bölgede toplanan vergi miktarıyla karşılaştırılması faydalı olacaktır. Devletin, Niş şehrinden aldığı toplam yıllık vergi cizye dahil olmak üzere 63.852,2 kuruş olmasına karşın görevli hane reislerine ödediği toplam maaşın yukarıda belirtildiği gibi 84.102 kuruş olduğunu söyleyebiliriz. Demek ki şehirde toplanan vergi aynı şehirde yaşayan görevlilerin maaşları karşılamıyordu.

2.6.1. Dini Alanda Hizmet Veren Görevliler

Şehirde yaşayan ve dini alanda hizmet veren görevlilerin sayısı elimize ulaşan defterlere göre 53'tür. Dini alanda hizmet veren görevlilerin maaşlarından toplam sağladığı yıllık gelir 19.994 kuruştur.

Dini alanda en yaygın görevli papaz olarak karşımıza çıkıyor. Defterlerde toplam 13 papaz tespit edilebilmiştir. Papazların en yaygın şekilde Varoşta yaşadığını görüyoruz. Bazı mahallelerde ise papaz mevcut değildir. Sağir-i Kiptiyan mahallesinin nüfusunun Kebir-i Kiptiyan mahallesinde yaşayan papazın sorumluluğu altında olduğunu düşünmekteyiz. Papaz Kosta mahallesinde eksik sayfalar olduğu için kaydedilmiş bir papaz bulunamamış olabilir. Çınçarlarla ilişkili defterlerde de eksik sayfaların olduğunu burada zikretmek gerek. Yagodin mahallesinde de papas kaydedilmemiştir.

Din ile alakalı ikinci en yaygın görev imamlıktır. Şehirde toplam 10 imam tespit edilebilmiştir. İmamların dağılımı Müslüman mahallelere göre genel olarak düzenli olmasına karşın nispeten büyük Hacı Bekir mahallesinde hiç imam kaydedilmemiş olması dikkat çekicidir. Ne yazık ki buna dair bir açıklama bulamadık. Ayrıca, imamların Tablo 15'te gösterilmemiş ek sıfatları da vardır. Taşköprü mahallesinde yaşayan imamlardan 1'i imam-ı evvel olarak nitelendirilmiştir¹⁴³. İmam-ı sani olarak nitelendirilen imam sayısı 3'tür. Hatiplik görevini yerine getiren imam sayısı da 4'tür. Bir imam aynı anda müezzin olarak da kayıtlıdır¹⁴⁴. İmam-ı sani olarak Taşköprü mahallesinde birinci hanede kayıtlı görevli aynı zamanda müderris olarak da görevliydi¹⁴⁵. Sadece 2 imamın ise ek sıfatı yoktur. İmam ve cami/mescit sayılarının aynı olduğu varsayıldığı takdirde şehirde 10 imam olduğu tahmin edilebilir. Defterlerde iki camiden doğrudan doğruya bahsedilmektedir. Bunlar Defterdar Cami¹⁴⁶ ve Paşa Cami-i Şerif¹⁴⁷. Evliya Çelebi, I Murad Camii, Muslı ve Hüseyin Kethüda camilerinden bahsetmektedir¹⁴⁸.

Hane reisi statüsünde talebe-i ulum olarak isimlendirilen medrese öğrencilerinin şehirde tespit edebildiğimiz toplam sayısı 9'dur. Dini ilimleri okumak için birinin Üsküp'e¹⁴⁹ diğerinin ise İstanbul'a¹⁵⁰ gittiğini defterlerden öğrenmekteyiz. Talebe-i ulumlardan biri kendine gelir sağlayabilmek için hanesinin bir kısmını Niş'e gelen yüzbaşıya 100 kuruşa kiralamıştır¹⁵¹. Dini ilimleri okuyanların sadece daha zengin Defterdar ve Taşköprü mahallelerinde değil, daha fakir Cedide ve Yahyapaşa mahallelerinde de oturduğu tespit edilmektedir.

Defterlerde sadece müezzin olarak nitelendirilen kişi sayısı 8'dir. Bunların yanı sıra hem imam hem de müezzin olarak bir kişinin kaydedildiğinden yukarıda bahsetmiştik. Sonuç olarak şehirde toplam müezzin sayısı 9'dur.

Ayrıca, müteveli olarak kaydedilen kişi sayısının 4 olduğunu görüyoruz. Vakıf idareciliği yapan mütevellilerin birinin ashab-ı alakadan olduğundan bahsetmekte fayda

¹⁴³ ML.VRD.TMT.d., 11101, s. 23.

¹⁴⁴ ML.VRD.TMT.d., 11101, s. 10.

¹⁴⁵ ML.VRD.TMT.d., 11101, s. 4.

¹⁴⁶ ML.VRD.TMT.d., 11172, s. 9.

¹⁴⁷ ML.VRD.TMT.d., 11036, s. 18.

¹⁴⁸ Kiel, "Niş", s. 148.

¹⁴⁹ ML.VRD.TMT.d., 11101, s. 9.

¹⁵⁰ ML.VRD.TMT.d., 11101, s. 15.

¹⁵¹ ML.VRD.TMT.d., 11101, s. 18.

vardır¹⁵². Başka bir mütevellinin vesayeti altında ise bir yetimin yaşadığını defterlerden öğrenmekteyiz¹⁵³.

Şehirde 5 şeyh yaşamaktadır. Şeyhlerin biri nispeten yüksek maaş almaktaydı. Rizaiyye mahallesinde yaşayan şeyhlerin biri aynı anda ashab-ı alaka olarak kaydedilmiştir¹⁵⁴. Bu şeyh 3 çiftliğin sahibiydi ve vesayeti altında bir yetim vardı. Hacı Bekir mahallesinde yaşayan şeyhin geliri olmamakla birlikte oğulları hizmetkar olarak çalışmaktaydı¹⁵⁵. Kalan iki şeyhin kendilerine nasıl gelir sağladığı bilinmemektedir.

Şehirde iki görevli müderris vardır. Bunların biri yukarıda imamları incelediğimiz sırada bahsettiğimiz imamlardan biridir. Sadece müderris olarak görevlendirilen kişinin yıllık maaşı 1.200 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Defterdar mahallesinde bir müftünün yaşadığını görmekteyiz¹⁵⁶. Bu müftünün ek gelirlerinin olmadığını belirtmekte fayda vardır. Ayrıca, iki hane reisinin babalarının müftü olduğunu defterlerden öğreniyoruz. Biri imam olarak görevliyken¹⁵⁷, diğeri ashab-ı alaka ve mevla-i kiram sıfatları taşıyan zengin ve ileri gelen bir ailenin mensubuydu¹⁵⁸.

Son olarak, şehirde 1 kayyum (Paşa Cami-i Şerif hademesi) da yaşamaktaydı.

Niş şehrinde dini alanda hizmet veren görevlilerin, örneğin İştib'e göre daha fazla çeşitliliğe sahip olduğunu görmekteyiz¹⁵⁹. Ayrıca, şeyh sayısı gelişmiş tarikat kültürünün mevcut olduğuna işaret etmektedir diyebiliriz.

Diğer hane reislerinde olduğu gibi, din görevlileri de başka gelir kaynaklarından ek gelir sağlamaktaydı. Ayrıca, yukarıda bahsedildiği gibi, ek vazifeleri yerine getiren imamlar da mevcuttur. Aynı durumun Priştine ve Yakova şehirlerinde de söz konusu olduğu bilinmektedir¹⁶⁰.

¹⁵² ML.VRD.TMT.d., 17494, s. 21.

¹⁵³ ML.VRD.TMT.d., 16403, s. 8.

¹⁵⁴ ML.VRD.TMT.d., 17225, s. 4.

¹⁵⁵ ML.VRD.TMT.d., 11172, s. 5.

¹⁵⁶ ML.VRD.TMT.d., 11036, s. 3.

¹⁵⁷ ML.VRD.TMT.d., 11101, s. 10.

¹⁵⁸ ML.VRD.TMT.d., 16403, s. 2.

¹⁵⁹ Evcil, a.g.t., s. 39.

¹⁶⁰ Arzu Terzi, "Piriştine ve Yakova'daki Din Görevlilerinin Sosyal ve Ekonomik Özellikleri", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Sayı 13 (İstanbul 2008), s. 43-58.

Tablo 15

Dini Alanda Hizmet Veren Görevlilerin Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Dini Alanda Hizmet Veren Görevliler																	
	Kayyum		İmam		Muezzin		Müderris		Mütevelli		Şeyh		Talebe-i Ulum	Papaz			Müftü	
	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	
Hünkar	0	0	2	700	1	100	0	0	0	0	1	1.800	0	0	0	0	0	
Defterdar	1	285	1	250	0	0	0	0	1	120	0	0	2	0	0	1	2.500	
Taşköprü	0	0	3	1.125	1	200	2	1.560	1	120	0	0	3	0	0	0	0	
Hacı Bekir	0	0	0	0	2	250	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	
Rizaiyye	0	0	1	850	1	200	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	
Belgrad	0	0	1	400	2	200	0	0	1	500	1	0	0	0	0	0	0	
Cedide	0	0	1	300	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	
Yahyapaşa	0	0	1	520	1	344	0	0	1	120	0	0	2	0	0	0	0	
Kebir Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1.600	0	0	
Sagır Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Papas Kosta	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Papas İstanko	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	500	0	0	
Papas Yorgi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	200	0	0	
Varoş	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	5.250	0	0	
Yagodin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Çinçar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Toplam	1	285	10	4.145	8	1.294	2	1.560	4	860	5	1.800	9	13	7.550	1	2.500	

2.6.2. İçtimai ve İdari Alanda Hizmet Veren Görevliler

Şehirde yaşayan içtimai ve idari alanda hizmet veren görevlilerin sayısı elimize ulaşan defterlere göre 42'dir. İçtimai ve idari alanda hizmet veren görevlilerin sağladığı toplam yıllık geliri 15.355 kuruştur. Devletin resmi görevleri sadece Müslümanlar tarafından yerine getiriliyordu. Ancak, aşağıda görüleceği gibi muhtemelen Hristiyan ailelerine hizmet veren 3 Hristiyan görevli de karşımıza çıkmaktadır.

Bu gruba katılan en yaygın görev alanı katipliktir. İdari evrakları ve defterleri yazan ve tutan katiplerin tespit edebildiğimiz toplam sayısı 18 olup katiplikten sağlanan toplam yıllık gelir ise 7.800 kuruştur. Defterlerde katiplerin görevleri hakkında bazen daha detaylı bilgiler mevcuttur. Örneğin, Taşköprü mahallesinde sakin Mehmed Efendi veled-i Numan'ın sandık katibi olduğu ve yıllık 3.000 kuruş maaş aldığı görülüyor¹⁶¹. Belgrad mahallesinde sakin Ali Efendi veled-i Hacı Yaşar gümrük katibi olarak görevliydi ve bunun için 450 kuruşluk yıllık maaş alıyordu¹⁶². Bunun yanı sıra, katibin kimin için görev yaptığı da bazen belirtilmiştir. Örneğin, Defterdar mahallesinde yaşayan bir katibin Mahmud Paşa'ya tâbi olduğu yazılmaktadır¹⁶³. Söz konusu paşa, Taşköprü mahallesinde kayıtlı şehrin en ileri gelen kişisi olan mir-i miran Mahmud Paşa ibn Hafız Paşa'dır¹⁶⁴. Son olarak, Çinçar mahallesinde bir Hristiyan katibin mevcut olduğu görülebilir. Yunan ismi taşıyan, yani Dimitre oğlu Kiliyanta (?) isimli bu kişinin Selanik'ten gelip Hacı Na'un hanesini kiralayıp Kosta Bazarkar isimli bir kişi için çalıştığı görülebilir¹⁶⁵. Bu Kosta'nun, Varošta kalan Avrupa tüccarı ve şehirdeki en zengin Todor oğlu Kosta isimli kişi olduğunu düşünmekteyiz¹⁶⁶. Kiliyanta isimli katibin Yunan veya Çinçar olup olmadığı bilinmemekle beraber şehirde en ileri gelen Hristiyan tüccarın Selanik'te yetişen Hristiyan bir katibe görev vermeyi tercih ettiğini görmekteyiz.

Bu gruptaki ikinci en yaygın görev alanı bekçilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehirde, bir yerin güvenliğiyle sorumlu olan bekçilerin toplam sayısı 10'dur. Bekçilerin çoğu ise Yahyapaşa mahallesinde yaşamaktadır. Bekçilerin toplam sağladıkları yıllık gelirin 960 kuruş olduğu görülebilir. Katiplerde olduğu gibi bekçilerde de ara sıra ek

¹⁶¹ ML.VRD.TMT.d., 11101, s. 10.

¹⁶² ML.VRD.TMT.d., 16403, s. 7.

¹⁶³ ML.VRD.TMT.d., 11036, s. 17.

¹⁶⁴ ML.VRD.TMT.d., 11101, s. 2.

¹⁶⁵ ML.VRD.TMT.d., 17196, s. 84.

¹⁶⁶ ML.VRD.TMT.d., 17196, s. 56.

bilgilere rastlamaktayız. Defterleri incelediğimizde kayıtlı olan 3 bağ bekçisi, 2 çarşı bekçisi ve 1 postane bekçisi karşımıza çıkmaktadır.

Bir tür mezar bekçisi sayılabilen mezarcıların sayısı 3'tür. Toplam sağladıkları yıllık gelir ise 275 kuruştur.

Şehirde sadece 3 muhtar tespit edilebilmiştir. XIX. yüzyılda yeni kurulan muhtarlık kurumu mahalle yönetiminden sorumluydu. Ancak, defterlere göre Niş'te muhtar sayısı mahalle sayısı ile uyumlu değildir. Muhtarların başka meslekleri olduğundan defterlere kaydedilmemiş olabilir.

İlgililerin şer'i mahkemelerde bulunmalarını sağlayan muhızlıların sayısı 2'dir. Taşköprü mahallesinde yaşayan muhızlıların toplam yıllık gelirinin 320 kuruş olduğunu defterlerden öğrenmekteyiz.

“Çocukları okutma” sıfatı altında 2 kayıtlı kişi karşımıza çıkmaktadır. İkisi de Varoş'ta yaşayan hane reislerinin sağladıkları toplam yıllık gelir 3.000 kuruştur. Rafael oğlu L (?) kendi hanesinin içinde yaşamıyordu. Defterden “külliyyede ikamet” ettiğini öğrenmekteyiz¹⁶⁷. Babası Rafael isimli olduğuna göre yabancı, belki de İtalyan olabilir. Bunlar muhtemelen ileri gelen Hristiyan ailelerin çocuklarını okutmaktaydı.

Ayrıca, şehirde 1 gezginci (gezerek iş gören kişi) ve 1 kavas (iç güvenlik ve asayiş sağlamak üzere daha çok elçiliklerde görevlendirilen silahlı muhafız) bulunmaktadır.

Son olarak, 1 nüfus nazırı ve 1 ziraat müdürü karşımıza çıkmaktadır. Nüfus işlerini takip için 1839'dan itibaren eyaletlerde nüfus nazırı, sancak ve kazalarda da nüfus memuru ve mukayyid adıyla memurlar görevlendirilmişlerdir¹⁶⁸. Hünkar mahallesinde yaşayan Hacı Hasan bin Süleyman şehrin nüfus nazırıydı¹⁶⁹. Ancak, Ali Ağa isimli bir nüfus nazırı da defterlerde geçmektedir. Papaz Yorgi mahallesinde 11 ve 15 rakamlı hane reislerinin topraklarının kiralari Niş'li Ali Ağa'ya, aynı mahallenin 37 ve 38 rakamlı hane reislerinin ise Nüfus Nazırı Ali Ağa'ya kira ödediklerini görmekteyiz¹⁷⁰. Ayrıca, Ali Ağa Dışarlığı isimli yerleşim birimi incelediğimiz defterlerde yer almaktadır¹⁷¹. Mehmed Bey isimli ziraat müdürünün maaşı defterde kayıtlı değilse de kiradan ve topraktan aldığı

¹⁶⁷ ML.VRD.TMT.d., 17196, s. 39.

¹⁶⁸ ML.VRD.TMT.d.,

¹⁶⁹ ML.VRD.TMT.d., 11082, s. 5.

¹⁷⁰ ML.VRD.TMT.d., 11025, s. 7, 9 ve 15.

¹⁷¹ ML.VRD.TMT.d.,

paranın yanı sıra aynı zamanda 5 çiftliğin sahibiydi. Halilesinin mülkiyeti ayrı olarak kayıtlıydı. Halilesi ise, hem 10 tane dükkan sahibi hem de 1 çiftlik sahibiydi¹⁷².

¹⁷² **ML.VRD.TMT.d.**, 16403, s. 5.

Tablo 16

İctimai ve İdari Alanda Hizmet Veren Görevlilerin Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	İctimai ve İdari Alanda Hizmet Veren Görevliler																			
	Bekçi		Çocuklar Okutma		Gezginci		Katib		Kavas		Mezarcı		Muhtar		Muhzır		Nüfus Naziri		Ziraat Müdürü	
	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir	Sayı	Gelir
Hünkar	0	0	0	0	1	200	4	650	0	0	1	75	0	0	0	0	1	2.400	0	0
Defterdar	0	0	0	0	0	0	2	400	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0
Taşköprü	1	100	0	0	0	0	3	3.700	0	0	1	100	0	0	2	320	0	0	0	0
Hacı Bekir	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Rizaiyye	0	0	0	0	0	0	4	1.350	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Belgrad	1	100	0	0	0	0	2	1.050	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0	1	0
Cedide	0	0	0	0	0	0	1	0	1	300	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yahyapaşa	8	760	0	0	0	0	1	150	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Varoş	0	0	2	3.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Çinçar	0	0	0	0	0	0	1	500	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	10	960	2	3.000	1	200	18	7.800	1	300	3	275	3	100	2	320	1	2.400	1	0

2.6.3. Askeri Alanda Hizmet Veren Görevliler

Askeri alanda hizmet veren görevlilerin tamamı doğal olarak, Müslümandır. Askeri alanda hizmet verenleri iki ayrı grup halinde inceleyeceğiz. Bunlar topçu olmayan ve topçu olan asker gruplarıdır. Defterlere göre askeri alanda hizmet veren toplam hane reisi sayısı 240'ken, bunlardan 179'u topçuydu. Askeri alanda hane reislerinin elde ettiği toplam gelir 48.753 kuruştur. Sadece topçuların aldığı maaşlar ise 24.300 kuruştur. Askeri hizmet yerine getirenlerin sayısı başka meslek gruplarına göre nispeten yüksek sayılabilir. Niş civarında çıkan isyanlar ve yakında olan Sırp Knezliği'nin sınırı bunun sebepleri olarak sayılabilir.

Topçu olmayan görevli grubuna baktığımız zaman 19 hane reisi ile nispeten yüksek sipahi sayısı dikkatimizi çekebilir. Sipahilerden 4 hane reisinin gelirleri kaydedilmemiştir. Sipahilerin 10'u Semendire sipahisi olarak kaydedilmiştir. Semendire, Tuna nehri yanında Belgrad'a yakın orta çağ Sırp despotluğunun başkenti ve erken Osmanlı dönemindeki eski sancak merkeziydi. Sipahiler bazen başka meslekler de yapmaktaydı. Bu konuda anlamlı çeşitlilik vardır. Ashab-ı alakadan veya erbab-ı ticaretten olan sipahilere karşın dellal, nalbant ve duhancı olan sipahiler de mevcuttur. Sipahilerle ilişkili olarak ayrıca 9 zabıt sipahi ve 1 sipahi kolağası da şehirde yaşamaktaydı. Zabıt sipahilerinden 4 hane reisinin hiçbir geliri kaydedilmemiştir.

Şehirde, subay anlamına gelen zabıt¹⁷³ unvanına sahip toplam 10 hane reisi olduğunu görüyoruz. Aldıkları toplam maaş 1.550 kuruştur. Bu unvana ait olanların maaşı sabit değildir. Bazen 250, bazen 200, bazen 150, bazen ise 100 kuruştur. Zabıtların çoğu Yahyapaşa mahallesinde yaşamaktadır.

Zabıt sipahi ve zabıt unvanları yanı sıra zabıt sekban unvanı da karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz defterlerde bahsedilen sekbanların, başı bozuk asker veya çiftlik korucusu olan ve ayanların maiyetinde asker olarak istihdam edilen "kır sekbanları" (segban, seymen)¹⁷⁴ olduğunu düşünmekteyiz. Zabıt sekbanların toplam sayısı 11 olmasına karşın sekban sayısı sadece 5'tir. Gerçek sekban sayısının daha yüksek olduğunu tahmin etmekteyiz. Ancak elimize ulaşan defterlerden bu rakam çıkartılamıyor. Kır bölük başı unvanı taşıyan kişinin "kır" kelimesinden dolayı aslında sekban başı olduğunu düşünmekteyiz. Kır bölük başının maaşı 300 kuruştur.

¹⁷³ Abdülkadir Özcan, "Zâbit", **DVİA**, XLIV, İstanbul 2013, s. 60.

¹⁷⁴ Abdülkadir Özcan, "Sekban", **DVİA**, XXXVI, İstanbul 2009, s. 328.

Toplam 2 askeri mülazım ve asakir-i nizamiyeden 2 kişi defterlerde geçmektedir. Askeri mülazımların aldığı toplam maaş 1.080 kuruştur. Askeri mülazımların biri aynı zamanda berber olarak çalışıyordu. Nizam-ı Cedid askerlerine ait 1 kişinin hiçbir geliri deftere kaydedilmemiştir. Diğerinin 1.000 kuruş alması yanı sıra beşinci alay, dördüncü tabur, sağ kola mensub olduğunu defterden öğrenmekteyiz.

Ayrıca, geliri kaydedilmeyen 1 binbaşı hane reisi de defterlerde geçmektedir. Onun hakkında ayrıntılı malumatımız bulunmamaktadır.

Topçular grubuna baktığımız zaman topçuların büyük kısmının ya başka meslekleri olduğunu ya da hane reisleri olmadıklarını görebiliriz. Hane reisi olmayan topçular hakkındaki bilgiler, Hane Reisi Statüsünde Olmayan Nüfus isimli başlık altında verilmiştir. Topçuların sabit maaşı 120 kuruş olduğu için şehir genelinde oturan ve topçu unvanı taşıyan 156 hane reisinin görevinden toplam elde ettiği gelir 18.720 kuruştur. Tablo 17'den görebildiğimiz gibi 124 kişi, topçu maaşı almanın yanı sıra başka mesleklerle de uğraşmaktaydı. Başka mesleklerle uğraşmayan hane reisi topçu sayısının sadece 32 olduğu görülebilir. Bu durum, askeri grubun aynı zamanda esnaflıkla da uğraştığını göstermektedir.

Topçuların idarecileri için de sabit maaşlar verilmekteydi. Şehir genelinde yaşayan toplam 18 topçu onbaşının yıllık maaşları 180 kuruş olup toplam yıllık geliri 3.180 kuruştur. Şehirde yaşayan toplam 4 topçu çavuşunun yıllık maaşları 300 kuruş olmasına binaen toplam yıllık geliri 1.200 kuruştur. Tespit edebildiğimiz tek topçu mülazım yıllık olarak 600 kuruş alıyordu, ancak hane reisi statüsünde değildi. Defterlerden tespit edebildiğimiz ve hane reisi olan 1 topçu yüzbaşının yıllık maaşı ise 1.200 kuruştur.

Ayrıca, hane reisi olmayan ve askeri alanda hizmet veren kişi sayısı nispeten yüksek sayılabilmektedir. Detaylı bilgiler Hane Reisi Statüsünde Olmayan Nüfus isimli başlık altında verilmiştir.

Tablo 17

Askeri Alanda Hizmet Veren Görevlilerin Mahallelere Göre Dağılımı

Yer			Hünkar	Defterdar	Taşköprü	Hacı Bekir	Rizaiyye	Belgrad	Cedide	Yahyapaşa	Toplam
Topçu	Topçu	Başka Mesleği Olan	9	12	10	16	10	24	4	39	124
		Sadece Topçu	3	5	2	3	5	5	2	7	32
		Toplam	12	17	12	19	15	29	6	46	156
		Toplam Gelir	1.440	2.040	1.440	2.280	1.800	3.480	720	5.520	18.720
	Topçu Onbaşı	Sayı	1	3	3	2	0	4	2	3	18
		Gelir	180	540	540	360	0	720	300	540	3.180
	Topçu Çavuş	Sayı	2	0	0	1	0	0	0	1	4
		Gelir	600	0	0	300	0	0	0	300	1.200
	Topçu Yüzbaşı	Sayı	0	0	0	1	0	0	0	0	1
		Gelir	0	0	0	1.200	0	0	0	0	1.200
Askeri Mülazım		Sayı	0	0	0	2	0	0	0	0	2
		Gelir	0	0	0	1.080	0	0	0	0	1.080
Asakir-i Nizamiyye		Sayı	0	1	0	0	0	1	0	0	2
		Gelir	0	0	0	0	0	1.000	0	0	1.000
Binbaşı		Sayı	0	0	0	0	1	0	0	0	1
		Gelir	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kır Bölük Başı		Sayı	0	0	1	0	0	0	0	0	1
		Gelir	0	0	300	0	0	0	0	0	300
Sekban		Sayı	1	0	0	0	0	0	0	4	5
		Gelir	150	0	0	0	0	0	0	800	950
Sipahi		Sayı	0	5	7	1	4	0	0	2	19
		Gelir	0	3.315.2	7.827.2	2.259	3.233	0	0	538.5	17.173
Sipahi Kulağası		Sayı	0	0	0	0	0	0	1	0	1
		Gelir	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zabit		Sayı	0	2	0	1	1	0	0	6	10
		Gelir	0	350	0	250	200	0	0	750	1550
Zabit Sekban		Sayı	0	0	0	0	0	3	0	6	11
		Gelir	0	0	0	0	0	600	0	1000	1600
Zabit Sipahi		Sayı	0	3	1	0	0	0	0	5	9
		Gelir	0	0	0	0	0	0	0	800	800

2.7. Herhangi Bir Mesleğe Sahip Olmayanlar

Şehirde herhangi bir mesleğe sahip olmayanlar da vardır. Toplam 113 mesleksiz kişi defterlerde geçmektedir. Toplam hane sayısı 1.393 olduğuna göre hane reislerinin %8,1'i mesleksizdir diye bir sonuç çıkarabiliriz.

Şehirde yetim sayısı toplam 33 kişi ile en yüksek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların çoğunun Müslüman olması dikkat çekicidir. Fukara olarak nitelendirilenlerin sayısı 20 iken sadece biri Hristiyan'dır. Defterlere hane reisi statüsünde toplam 12 dul kadın kaydedilmiştir. Dul kadınların büyük kısmı Kıbtıyan ve Yagodin mahallelerinde yaşamaktadır. Ayrıca defterlerde geçen hane reisi statüsünde olan daha 14 kadın vardır. Alil (hasta), ihtiyar (yaşlı) olan hane reislerinin yanında hem alil hem ihtiyar olanlar da mevcuttur. Bunların toplam sayısı 21'dir. Bunun dışında, 2 mecnun (deli) kişiden de bahsedilmektedir. Son olarak, meslekten gelirleri kaydedilmeyen Rizaiyye mahallesinde oturan 3 derviş dikkatimizi çekmektedir. Ayrıca, bazı hane reislerinin isimleri derviş olarak kaydedilmiştir. Ek olarak, derviş unvanı taşıyanlar da defterlerde mevcuttur.

Tablo 18
Herhangi Bir Mesleğe Sahip Olmayanların Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Herhangi Bir Mesleğe Sahip Olmayanlar									
	Alil	İhtiyar	İhtiyar ve Alil	Derviş	Dul Kadın	Kadın	Mecnun	Fukara	Yetim	Hali (?)
Hünkar	0	6	1	0	0	0	0	2	0	2
Defterdar	0	1	0	0	0	1	0	2	7	0
Taşköprü	0	0	0	0	1	3	1	1	1	0
Hacı Bekir	2	0	2	0	1	0	0	0	3	0
Rizaiyye	0	0	0	3	0	0	0	2	6	0
Belgrad	1	0	0	0	1	0	0	4	4	0
Cedide	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0
Yahyapaşa	1	1	0	0	0	0	0	6	4	3
Kebir Kıbtıyan	0	0	1	0	1	0	1	0	3	0
Sagır Kıbtıyan	0	0	0	0	5	0	0	0	0	1
Papas Kosta	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papas İstanko	1	0	0	0	0	1	0	0	0	2
Papas Yorgi	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Varoş	0	2	0	0	0	9	0	1	4	0
Yagodin	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0
Çinçar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Başka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	7	10	4	3	12	14	2	20	33	8

2.8. Hane Reisi Statüsünde Olmayan Nüfus

Bu araştırmanın esası olan Temettuat defterleri, genel olarak hane reisi statüsünde olan nüfusun gelirleri ve mülkiyetlerini göstermektedir. Ancak, bazı durumlarda hane reisi olmayan nüfus hakkındaki bilgilere rastlamak da mümkündür.

Bir hane içinde oturan, ancak hane reisi olmayan kişinin kendi mülkiyeti varsa ayrı olarak kaydedilmiştir. Ayrıca, hane reisi statüsünde olmayan Niş kalesinde görev yapan topçular defterlerde belirtilmiştir. Ara sıra, hane reisi olmayan kişilerin meslekleri hakkında bilgiler mevcuttur.

Mülkiyet sahibi olduğu için defterlerde kaydedilen ve hane reisi statüsünde olmayan toplam kişi sayısı 51'dir. Bunlar, söz konusu olan mülkiyetten yıllık olarak toplam 19.955 kuruş elde etmekteydi. Ayrıca, toplam 10 çiftliğin de sahibleriydi. Bu kişiler, genel olarak hane reisinin ailesinden olup hane reisiyle ailevi ilişkileri defterlerde belirtilmiştir. Söz konusu olan ailevi ilişki damat, halile, hemşire, kain valide, kardeş, kardeşzade, kayın, üvey kızı, üvey oğul, oğul, peder, torun veya valide olabilir. Bunun dışında şerik (ortak), yetim ve hanede kira ödeyerek kalanlara defterlerde rastlamaktayız. İki istisna hariç hane reisi statüsünde olmayan ve defterlerde kaydedilen kişilerin hepsi Müslüman'dır. Detaylı bilgiler Tablo 19'da gösterilmiştir.

Özellikle kadın aile mensupları dikkatimizi çekmektedir. Toplam kaydedilen hane reisi statüsünde olmayan 25 kadın vardır. Bunların biri kemine, yani kayın olarak kaydedilmiştir. Kadınların mülkiyetinden elde ettiği toplam yıllık gelir 9.158,75 kuruştur. Bu kadınlar, toplam 6 çiftliğin sahibiydi. Söz konusu kadınların hepsi Müslümandır. Bu bilgiler ışığında, servet sahibi olan Müslüman hane reislerinin kadın aile mensuplarının iktisadi bağımsızlığını sağlamak amacıyla malın bir parçasının bu kadın aile mensuplarına bağlandığı söylenebilir.

Tablo 19

Hane Reisi Olmayanların Hane Reisleriyle İlişkileri

Hane Reisiyle İlişkisi	Yer İsmi								
	Defterdar	Taşköprü	Rizaiyye	Hacı Bekir	Yahyapaşa	Belgrad	Cedide	Varoş	Toplam
Damat	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Halile	1	7	2	0	0	1	3	0	14
Hemşire	2	0	0	0	0	0	0	0	2
Kain Valide	0	2	0	0	0	0	0	0	2
Kardeş	1	1	0	2	1	0	0	0	5
Kardeşzade	0	0	0	2	0	1	0	0	3
Kayın	1	1	0	0	0	0	0	0	2
Kiracı	0	3	0	0	0	0	0	0	3
Üvey Kızı	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Üvey Oğul	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Oğul	0	0	0	2	4	2	0	0	8
Peder	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Şerik	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Torun	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Valide	1	2	2	0	0	0	0	0	5
Yetim	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Toplam	6	19	4	6	5	6	3	2	51

Ayrıca, Niş şehrinde kaydedilen toplam 41 topçu neferi hane reisi statüsünde değildir. Defterlerden öğrendiğimiz kadar ile toplam 27 topçu, defterlerde kaydedilen hane reislerinin oğullarıydı. Ayrıca defterlerde kaydedilen hane reislerinin 7 kardeşi, 4 kayını, 2 yeğeni ve 1 kölesinin topçu maaşları kaydedilmiştir.

Tablo 20

Hane Reisi Statüsünde Olmayan Topçular

Yer	Hane reisi statüsünde olmayan topçular					
	oğul	kardeş	kayın	köle	yeğen	toplam
Defterdar	6	3	0	0	0	9
Taşköprü	2	0	0	1	1	4
Hünkar	8	1	0	0	0	9
Hacı Bekir	2	0	0	0	0	2
Yahyapaşa	7	0	1	0	1	9
Belgrad	2	1	3	0	0	6
Cedide	0	2	0	0	0	2
Toplam	27	7	4	1	2	41

Topçu dışında daha 13 hane reisi olmayan görevli, defterlerde kaydedilmiştir. Görevlilerin hepsi askeri alanda çalışıyorlardı. Söz konusu görevlilerin arasına 4 zabıt, 2 zabıt sekban, 2 eşkinci süvar¹⁷⁵, 1 sipahi, 1 tabur katibi, 1 topçu yüzbaşı¹⁷⁶, 1 topçu mülazımı ve 1 yüzbaşı mevcuttur. Ayrıca, hane reisi olmayan 2 hizmetkar, 1 çoban, 1 sürümcü ve 1 tüccar defterlerde kaydedilmiştir.

Tablo 21

Hane Reisi Statüsünde Olmayanların Meslekleri

Meslek	Nüfus Sayısı	Meslek	Nüfus Sayısı
Zabıt	4	Topçu Yüzbaşı	1
Sipahi	1	Yüzbaşı	1
Tabur Katibi	1	Hizmetkar	2
İşkenci Süvar	2	Çoban	1
Zabıt Sekban	2	Sürümcü	1
Topçu Mülazımı	1	Erbab-ı Ticaret	1

¹⁷⁵ Toplam 1.600 kuruşluk maaş alan 2 eşkinci süvari karşımıza çıkmaktadır. Bu 2 kişi kardeşler. Kendi hanelerinde değil, tüfekçi kalfası olan abisinin hanesinde kalmaktaydılar. BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 11172, s. 3.

¹⁷⁶ Mustafa Ağa veled-i Osman isimli yüzbaşı defterlerde kaydedilmiştir. Ancak, kendi hanesinde değil, talebe-i ulumdan Hafız Mustafa veled Mehmed hanesinde kalmaktaydı. BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 16403, s. 15.

Üçüncü Bölüm

ZİRAAT HAYATI VE HAYVANCILIK

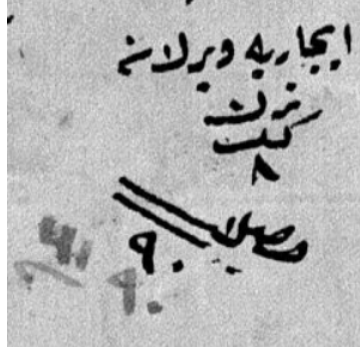
3.1. TOPRAĞIN MİKTARI VE TASARRUF ŞEKLİ

Niş nüfusunun toprak mülkiyeti Temettuat defterlerinde gösterilmiştir. Bu yüzden, şehirdeki toprak sahipliği hakkında fikir oluşturmamız mümkündür. Toprak, kullanım şekline göre tarla, bağ, çayır ve sebze bahçesi olarak tasnif edilmiştir.

Tarla; gayrı mezru, mezru, kiraya verilen ve kiralanan tarla olarak defterlere kaydedilmiştir. Gayrı mezru, yani ziraatta kullanılmayan ve dolayısıyla gelir getirmeyen tarlaların toplam dönümü 679'dur. Bu tarlalar muhtemelen nadasa bırakılmıştır. Mezru tarlaların kaydedilen toplam büyüklüğü 1.658 dönümdür. Mezru tarladan elde edilen toplam gelir 43.805,8 kuruştur. Mezru tarla olarak nitelendirilen topraklar ya toprak sahibi tarafından ya da işçiler tarafından ekiliyordu. Bu iş muhtemelen mesleği ırgat veya çapacı olarak nitelendirilen hane reislerince yapılıyordu. Kiraya verilen toplam 7.444,5 dönüm tarla defterlerde geçmektedir. Kiraya verilen tarladan elde edilen yıllık kira miktarı 17.604 kuruştur. Ayrıca, toplam 909,5 dönüm kiralanan tarla da defterlerde kaydedilmiştir. Toprağı kiralayanların bu topraktan 19.430 kuruş elde etmelerine karşın toplam kira bedeli 2.394,2 kuruştur. Kiralanan ve kiraya verilen tarlaların dönüm miktarları birbirine uymamaktadır. Bu durum, kiralanan tarlaların sadece şehir nüfusuna değil civarındaki köy nüfusuna da kiralınmasından kaynaklanmaktadır. Bunun sebebi, toprak sahiplerinin şehir yaşantısına uygun olarak ya meslek sahibi ya da rant gelirli olduklarını, topraklarını kiraya vererek işlettiklerini göstermektedir.

Hünkar mahallesinde toprak dönüm olarak kaydedilmemiştir. Kullanılan ölçünün keyl/kile olduğunu düşünmekteyiz¹⁷⁷. Bu yüzden, bu mahallede elde edilen rakamlar kıyaslama için geçerli değildir.

¹⁷⁷ Kile, ağırlık ölçüsüdür. Dolayısıyla, Hünkar mahallesinde kaydedilen tarlaların, boyutlarına göre değil, verdiği ürüne göre değerlendirilmiş olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca, çalışma kapsamında incelenen defterlerde çayırların da bazen verdiği ürüne göre değerlendirildiğini görmekteyiz. Mesela, dönüm yerinde çayırın yıllık olarak kaç araba ürün verdiği ara sıra kaydedilmiştir. Ünal Taşkın, **Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, s. 58, 63.

Resim 4

Hünkâr Mahallesi Defterinden Bir Örnek

(s. 1, “İcara verilen tarla, keyl 8, hasılat 90”)

Tarla çeşitlerinin ve dönümlerinin dağılımı şehirdeki farklı yerleşim birimlerinin sosyal tabakalaşmadaki yeri hakkında fikir verebilir. Bir başka ifadeyle, toprak sahipliğinin dağılımı şehir nüfusunun sosyal ve ekonomik yapısının nasıl olduğunu anlatabilmektedir. Bu dağılımı incelemek için farklı kıstasları kullanmaya karar verdik. Bu kıstaslar; tarladan istifade eden (veya tarlaya sahip olan) hane sayısı ve hane yüzdesi olacaktır. Bu kıstaslar, mahalle içinde kaç hanenin tarlaya sahip olduğu ve bu rakamın toplam mahalle nüfusu içindeki yüzdesini göstermektedir.

Tarlayı kiraya veren toplam 98 hane tespit edilmiştir. Buna göre, hane reislerinin %7’si tarlalarını kiraya vermekteydi. Tarlayı kiraya veren hane sayısı 14 hane (%17) ile Taşköprü mahallesinde en yüksektir. İkinci yeri, 13 hane ile (sırasıyla %16 ve %7) Rizaiyye mahallesi ve Varoş paylaşmaktadır. Tarlayı kiraya veren hanelerin yüzdesi %18 ile Cedid mahallesinde en yüksektir. Ayrıca, tarlalar her Müslüman mahallesinde kiraya verilmekteydi. Kıptiyan mahallelerinde tarlayı kiraya veren düşük hane sayısı karşımıza çıkmaktadır (Kebir: 5 hane; Sağır: 1 hane). Sağır Kıptiyan mahallesinde kayıtlı 55 numaralı hane reisi 13 dönüme sahip olup buna karşılık olarak 390 kuruş almaktaydı. Demek ki dönüm başı 30 kuruş kira geliri vardı. Bu kaydın, diğer kayıtlara göre gayet yüksek olmasından dolayı hatalı olduğunu düşünmekteyiz. Varoş ve Kıptiyan mahalleleri dışında, diğer Hıristiyan mahallelerinde tarlalar kiraya verilmemekteydi. Tarlaları kiraya verebilecek kadar gelire veya toprağa sahip olanlar hane reisleri, Rizaiyye, Defterdar, Taşköprü ve Belgrad mahallelerinin yanı sıra Varoş’ta da yaşamaktaydı. Ancak, tarlayı kiraya veren hanelerin sayısının düşük olduğunu unutmamalıyız. Örneğin, 101 haneli Defterdar mahallesinde sadece 7 hane toplam 1.527 dönüm tarla kiraya vermekteydi.

Tarlanın kiraya verilmesi Hristiyanlar arasında çok daha nadir bir durumdur. Ancak, Kıptiyan mahallelerinde tarlaların kiraya verilmesi ve bu şekilde diğer kayıtlara göre fazla paranın alınması dikkat çekici ve şaşırtıcı sayılabilir.

Tarlaların kiraya alınmasının hangi mahallelerde daha yaygın olduğu tespit edilebilmektedir. Tarla kiralayan toplam 206 hane tespit edilmiştir. Buna göre, hanelerin %15'i tarla kiralamaktaydı. Tarlası kiralanan hane reisi sayısı Papas Yorgi ve Kıptiyan mahallelerinde sırasıyla 37 ve 34 ile en yüksektir. Aynı mahallelerde tarlayı kiralayan hane reisi yüzdesi de yüksek gözükmemektedir. Papas Yorgi mahallesinde tarlayı kiralayan hane reisi oranı %85 iken Sagir Kıptiyan mahallesinde %54'tür. Kebir Kıptiyan mahallesinde ise %39 ile daha düşüktür. Tarlayı kiralayan hane reisi yüzdesi %85 ile Yagodin mahallesinde en yüksek gözükmemektedir. Müslüman mahallelerinde tarlayı kiralayan hane reisi sayısı 26 hane reisi ile Yahyapaşa mahallesinde en yüksektir. Bu rakam, bu mahallenin toplam nüfusunun %12'sini oluşturmaktadır. Ayrıca, aynı yüzdelik Cedide mahallesinde %13 ile Müslüman mahallelerinin arasında en yüksektir.

"Diğer" olarak nitelendirilen yerleşim birimleri hariç olmak üzere (kira %13,5 ve öşür %10,2), mahallelerde hem kira hem de öşür genelde kiralanan tarlalardan elde edilen toplam gelirin %10'udur. En düşük kira bedeline %7,7 ile Rizaiyye mahallesinde rastlanmaktadır.

Mezru olarak nitelendirilen tarlaları işleyen 156 hane reisi tespit edilmiştir. Buna göre, hanelerin %11'i kendi tarlalarını işlemekteydi. Mezru tarlaları işleyen hane reisi sayısı 40 hane ile (%48) Papaz İstanko mahallesinde en yüksek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, sırasıyla 26 ve 21 hane ile (%13 ve %64) aynı rakam Varoştta ve Papaz Kosta mahallesinde de yüksek sayılabilmektedir. Yukarıda kiralanan tarlanın yoğun olduğunu tespit ettiğimiz Papaz Yorgi, Sağır ve Kebir Kıptiyan mahallelerinde ise sırasıyla 2, 4 ve 7 hane ile (%4, %6 ve %8) mezru tarlaları işleyen hane sayısı çok daha düşüktür. Müslüman mahallelerinde mezru tarlayı işleyen hane reisi sayısı genel olarak düşüktür.

Sonuç olarak, Müslüman mahallelerinde bir kaç ailenin büyük miktar mezru tarlaya sahip olduğu ve muhtemelen ekilmesi için işçileri kullandığı söylenebilir. Varoştta yaşayan birkaç aile de benzer durumda yaşamaktaydı. Hristiyanların yaşadığı yerlere bakıldığında mezru tarlaların Papaz Kosta ve Papaz İstanko mahallelerinde ve Varoştta yaygın olduğu görülebilir. Bu iki mahallede yaşayan nüfus küçük toprak sahiplerinden

oluşmaktaydı. Çinçar mahallesinin nüfusu ise genel olarak tarlalardan gelir elde etmemekteydi.

Tarlaların yanı sıra bağlar da yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehir genelinde toplam 3.448,66 dönüm bağ defterlere kayıtlı olup elde edilen toplam gelir 51.839,32 kuruştur. En fazla dönüm 951,5 ile Rizaiyye mahallesinde kaydedilmiştir. Ancak, bu durum 40 numaralı hanede yaşayan Yusuf Bey bin İsmail Bey'in 857 dönüm bağa sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında bağlar, 648,44 dönüm ile Varoшта en yaygındır. Ayrıca bağların, sırasıyla 277 ve 230 dönüm ile Kebir Kıbtıyan ve Papaz Yorgi mahallelerinde de görülmektedir. Şehirde toplam 628 hane reisi bağ sahibidir. Bunların 410'u Hristiyan ve 218'i Müslümandır. Genel olarak bakıldığında bağ sahipliği Hristiyanlar arasında daha yaygındır. Bağa sahip olan hane ve toplam hane sayıları karşılaştırıldığında %71 Hristiyan, %26 Müslüman hane reisinin bağa sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, Yagodin mahallesinin hane reislerinin %88'i bağ sahibidir.

Niş'e ait temettuat defterlerinde toplam 1.078 dönüm çayır kayıtlıdır. Çayırdan elde edilen toplam gelir 21.595 kuruştur. Çayırlar çoğu zaman dönüm olarak kaydedilmiş olmakla beraber bazen kıta veya araba olarak da geçmektedir. Çayır sahipliği genellikle Müslüman mahallelerinde (209 dönüm ile Belgrad, 188 dönüm ile Defterdar ve 167 dönüm ile Rizaiyye) yaygındır. Ancak, Varoшта (281 dönüm) da en geniş çayır miktarı görülebilmektedir. Genel olarak, şehrin en zengin aileleri çayır tutmaktaydı. Örneğin, Varoшта yaşayan 4 hane reisi 281 dönüm çayıra sahipti. Ancak, küçük çayır sahipleri de defterlerde geçmektedir. Örneğin, Papaz İstanko mahallesinde 5 hane reisi sadece 14 dönüm çayıra sahiptir.

Niş'e ait temettuat defterlerinde toplam 147,5 dönüm sebze bahçesi kayıtlıdır. Tablo 23'den görülebildiği gibi icar bedelleri Müslüman mahallelerinde genellikle kayıtlı değildir. Bu yüzden, Müslüman mahallelerindeki nüfusun bahçeleri icara verdiğini düşünmekteyiz. Bahçevanların sadece Hristiyanlar arasında olması bu tahmini teyit etmektedir. Öte yandan, icar Hristiyan mahallelerinde her sefer değilse de genellikle kayıtlıdır. Bahçe sahipleri genel olarak küçük bahçelere sahiptir.

Tablo 22
Tarla Çeşitlerinin Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	gayri mezru tarla	mezru tarla				kiraya verilen tarla				kiralanan tarla				
	Dönüm	dönüm	gelir	sahip hane sayısı	sahip hane yüzdesi	dönüm	gelir	sahip hane sayısı	sahip hane yüzdesi	dönüm	kira	gelir	sahip hane sayısı	sahip hane yüzdesi
Hünkar	26	24	1.375	3	4%	75.5	1.352	9	11%	0	0	0	0	0%
Defterdar	30	265	4.199,56	10	10%	1527	2846	7	7%	19	34,4	280	3	3%
Taşköprü	99	80	1.431	4	5%	1085	1933	14	17%	56,5	121,4	976	4	5%
Hacı Bekir	63	36	789.5	3	3%	318	655	8	8%	0	0	0	0	0%
Rizaiyye	120	162	2.066	4	5%	2594	6232	13	16%	89	166	1.788	4	5%
Belgrad	0	24	445.5	4	3%	694	1685	11	9%	44	105	838,75	6	5%
Cedide	0	96	2.162	6	16%	255	825	7	18%	14.5	0	390	5	13%
Yahyapaşa	38	217	3.900.5	12	6%	227	470	9	4%	211	373.25	2.780	26	12%
Kebir Koptiyan	0	29	654.75	7	8%	33	150	5	6%	118.5	481.15	3.849,2	34	39%
Sagır Koptiyan	0	9.5	168.75	4	6%	13	390	1	2%	77	189	1.512	34	54%
Papas Kosta	0	162	6282	21	64%	0	0	0	0%	4	36	36	1	3%
Papas İstanko	0	259	14669.5	40	48%	0	0	0	0%	0	0	0	0	0%
Papas Yorgi	78.5	16	733.5	2	4%	0	0	0	0%	90	265	2.391	37	76%
Varoş	250.5	264.5	4.692,25	26	13%	692,5	1.051	13	7%	48	148	1.184	19	10%
Yagodin	0	28	0	7	27%	0	0	0	0%	80.5	289.75	2321	22	85%
Çinçar	0	7	191	2	10%	0	0	0	0%	6.5	16.75	134	4	19%
Başka	0	3	45	1	8%	6	15	1	8%	51	168.5	950	7	58%
Toplam	653	1.658	43.805.8	156	11%	7.444,5	17.604	98	7%	909,5	2.394,2	19.430	206	15%

Tablo 23

Bağlar, Sebze Bahçeleri ve Çayırların Mahallelere Göre Dağılımı

	Bağ		Bağa sahip olan hane sayısı	Sebze Bahçesi			Çayır			
	Dönüm	Gelir		Dönüm	İcar	Gelir	Dönüm	Kıt'a	Araba	Gelir
Hünkar	148,5	1.751	34	0	0	590	0	3	37	2.375
Defterdar	97,72	1.144,32	23	13	0	500	188	3	0	3.760
Taşköprü	119,5	1.435	28	17	0	1.050	70	0	0	1.400
Hacı Bekir	67	576	24	1	0	91	17	0	0	340
Rizaiyye	951,5	2.075	27	27	0	1.205	167	0	0	3.340
Belgrad	155,5	1.882	35	26	0	1.670	209	0	0	4.620
Cedide	70	888	14	2	0	200	0	4	19	380
Yahyapaşa	90	1.014	33	18	0	327	107	0	0	2.140
Kebir Kıbtıyan	277	4.246	66	6	250	1.370	0	0	0	0
Sagır Kıbtıyan	184	3.313	47	3	25	200	0	0	0	0
Papaz Kosta	65	3.118	18	9	0	810	17	0	0	340
Papaz İstanko	151	9.230	51	7	90	380	14	0	0	280
Papaz Yorgi	230	5.936	36	6,5	200	1.080	8	0	0	120
Varoş	648,44	11.545	148	12	920	1.010	281	0	0	2.500
Yagodin	105,5	1.776	23	0	0	0	0	0	0	0
Çinçar	58	952	13	0	0	0	0	0	0	0
Diğer	30	958	8	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	3.448,66	51.839,32	628	147,5	1.485	10.483	1.078	10	56	21.595

3.2. TOPRAĞIN MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI

Toprağın dağılımını incelemek için hane reislerinin sahip olduğu toprak miktarına göre 8 grup oluşturmayı seçtik. Bunlar; topraksız, 1-10 dönüm, 10-20 dönüm, 20-30 dönüm, 30-60 dönüm, 60-100 dönüm, 100-500 dönüm ve 500 dönümden fazla dönüme sahip olan hane reisleridir. Ayrıca, toprak dağılımını incelediğimizde kiraya verilen ve kiralanan tarlalar da hesaplama dahil edilmiştir.

Şehir genelinde toplam 658 topraksız hane reisi defterlere kaydedilmiştir. Bu rakam şehrin toplam hane reisi sayısının %47,2'sidir. Topraksız hane reisleri Müslümanlar arasında daha yaygındır. Yahyapaşa mahallesinde toplam 154 hane topraksızdır ki bu rakam mahallenin %71,3'ünü oluşturmaktadır. Ayrıca, Hacı Bekir

mahallesinde 74 topraksız hane reisi olunca bu mahallenin %72,5'inin topraksız olduğu anlaşılmaktadır. Topraksız hane reislerinin yüzdesi Müslümanlar arasında %50 ile Cedid mahallesinde en düşüktür. Hristiyan mahallelerde topraksızların yüzdesi daha düşük gözüküyor. Yagodin mahallesinde 1 topraksız hane ile (%3.8) en düşüktür. Ayrıca, topraksız hane reislerinin düşük yüzdesi/sayısı Kıptiyan mahallelerinde (Kebir: %14,9, 13 hane; Sağır: %14.3, 9 hane) de görülmektedir. Yukarıda tarlaları incelediğimiz bölümden görülebildiği gibi Kıptiyan mahallelerindeki topraksız hane reisi sayısının düşük olması, tarlayı kiralayarak kullanan yüksek hane reisi sayısından kaynaklanmaktadır. Papaz Kosta ve Papaz Yorgi mahallelerinde topraksız hane reislerinin sayısı/yüzdesi de düşük gözüküyor. Papaz Kosta mahallesinde 5 topraksız hane reisi (%15,2) ve Papaz Yorgi mahallesinde ise 9 topraksız hane reisi (%18,4) olduğu görülebilir. Hristiyanlar arasında topraksız hane reislerinin yüzdesi sırasıyla %33,3 (7 hane) ve %31,3 (26 hane) ile Çınçar ve Papaz İstanko mahallelerinde en yüksektir. Şehirlerde yaşayan Çınçarların genellikle ziraatla değil esnaflıkla ve ticaretle uğraştıklarını biliyoruz. Papaz İstanko mahallesinde mezru tarla sahiplerinin oranının yüksek olmasıyla beraber topraksızların yüzdesinin de fazla olduğunu görmekteyiz. Buna göre, bu mahallenin nüfusunun ya kendi toprağını ektiği ya da topraksız kaldığı söylenebilir.

Şehir genelinde toplam 546 hane reisi 1-10 dönüm arası topraktan faydalanmaktaydı. Bu rakam şehrin toplam hane reisi sayısının %39,3'üdür. Bu nüfus, toplam kayıtlı toprak dönümünün %15,4'ünden faydalanmaktaydı. 1-10 dönüm arası topraktan faydalanan hane reisleri Kıptiyan mahallelerindeki nüfusun %70'inden fazlasını oluşturmaktadır. Kebir Kıptiyan mahallesinde 62 hane reisi ve Sağır Kıptiyan mahallesinde 49 hane reisi 1-10 dönüm arası toprağı kullanmaktaydı. 1-10 dönüm arası toprağı kullanan hane reisleri Papaz Kosta, Varoş, Yagodin ve Çınçar mahallelerindeki hane reisi sayısının %60'ından fazlasını oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle Varoшта, Papaz Kosta, Yagodin ve Çınçar mahallelerinde sırasıyla 124, 20, 17 ve 13 hane reisi 1-10 dönüm arası topraktan faydalanmaktaydı. "Diğer" olarak nitelendirilen yerleşim birimleri hariç olmak üzere tüm Hristiyan mahallelerdeki 1-10 dönüm arası toprağı kullanan hane oranı %50'den yüksektir. Müslüman mahallelerinde aynı oran daha düşük gözükmetedir. Hünkar mahallesinde %37 ile (30 hane) en yüksek olduğu görülebilir. Ancak, Hünkar mahallesinde toprağı dönüm olarak kaydedilmediği önceden bahsedilmişti. Bu oranın başka Müslüman mahallelerinde yaklaşık %20 civarında olduğu söylenebilir.

Şehir genelinde toplam 93 hane reisi 10-20 dönüm arası toprağı kullanmaktaydı. Bu rakam şehrin toplam hane reisi sayısının %6,7'sidir. Bu nüfus, toplam kayıtlı toprakların %8,4'ünden faydalanmaktaydı. 10-20 dönüm arası topraktan faydalanan hane reislerinin yüzdesi %30,8 ile Yagodin mahallesinde en yüksektir. Yagodin mahallesinde toplam 8 hane 10-20 dönüm arası topraktan faydalanmaktaydı. Aynı oran, Varoş (%6,7) ile Çinçar (%4,8) ve Sağır-i Kıptiyan (%7,9) mahalleleri hariç olmak üzere başka Hristiyan mahallelerde %10-%20 arasında değişmektedir. Hristiyan mahallelerinde toplam 65 hane reisi 10-20 dönüm arası toprağı sahibiydi. Müslüman mahallelerinde ise en yüksek yüzde Taşköprü mahallesinde (%9,9) bulunmaktadır. Rizaiyye ve Cedide mahallelerinde bu rakam %7,5 civarındayken kalan Müslüman mahallelerinde %2 civarındadır. Müslüman mahallelerinde toplam 28 hane reisi 10-20 dönüm arası toprak sahibiydi.

Şehir genelinde toplam 24 hane reisi 20-30 dönüm arası toprağı kullanmaktaydı. Bu rakam şehrin toplam hane reisi sayısının %1,7'sidir. Bu nüfus, toplam kayıtlı toprak dönümünün %3,8'inden faydalanmaktaydı. Sağır-i Kıptiyan, Yagodin ve Çinçar mahallelerinde 20 dönümden fazla toprağı kullanan kayıtlı hane reisi yoktur. "Diğer" olarak nitelendirilen yerleşim birimlerinde bu oran en yüksek gözüküyorsa da (%8,3), aslında 22 dönüm toprağı kullanan sadece 1 hane söz konusudur. 20-30 dönüm arası toprağı kullanan hane sayısı 2'den fazla olan yerleşim birimleri, Belgrad mahallesi (%4 ile 5 hane) ve Varoş'tur (%3,6 ile 7 hane).

Şehir genelinde toplam 34 hane reisi 30-60 dönüm arası toprağı kullanmaktaydı. Bu rakam şehrin toplam hane reisi sayısının %2,4'üdür. Bu nüfus, toplam kayıtlı toprak dönümünün %9,7'sinden faydalanmaktaydı. Hacı Bekir (bir istisna hariç), Papaz Yorgi (bir istisna hariç) ve Kıptiyan mahalleleriyle ile "diğer" olarak nitelendirilen yerleşim birimlerinde 30 dönümden fazla toprağı kullanan kayıtlı hane reisi yoktur. 30-60 dönüm arası kullanan hane reislerin sayısı/oranı 8 hane %9,9 ile Taşköprü mahallesinde en yüksektir. Bu miktar topraktan faydalanan hane reisi sayısı Müslüman mahallelerinde (28 hane) Hristiyanlara göre (6 hane) daha yüksek gözükmektedir.

Şehir genelinde toplam 13 hane reisi 60-100 dönüm arası toprağı kullanmaktaydı. Bu rakam şehrin toplam hane reisi sayısının %0,9'udur. Bu nüfus, toplam kayıtlı toprak dönümünün %6,9'una sahipti. Hristiyanlar arasında bu miktarda topraktan faydalanan hiçbir hane reisi gözüküyor. Sırasıyla %5,3 (2 hane), %4 (4 hane) ve %3,8 (3 hane) 60-

100 dönüm arası toprağı kullanan hane reisi oranının Cedide, Defterdar ve Rizaiyye mahallelerinde nispeten daha yüksek olduğu görülebilmektedir.

Şehir genelinde toplam 21 hane reisinin 100-500 dönüm arası toprağı vardı. Bu rakam şehrin toplam hane reisi sayısının %1,5'idir ve toplam kayıtlı toprak dönümünün %33'ünden faydalanılmaktadır. Bu miktar topraktan faydalanan hane reisi sayısının Müslüman toplumunda 19, Hıristiyan toplumunda ise 2 olduğu görülmektedir. Zengin Hıristiyanların yaşadığı varoшта 306 dönüm toprak sahibi olan bir hane reisinin gözükmesi pek şaşırtıcı sayılmaz. Bu hane reisi, Acı Kuko veled-i Todor isimli gayet zengin bir Avrupa tüccarıydı (toplam gelir 14.897 kuruş)¹⁷⁸. Papaz Yorgi mahallesinde yaşayan toplam 106 dönüm toprak sahibi olan hane reisi yüksek gelirli bir terzi olmanın yanı sıra meyhane ve değirmen sahibiydi¹⁷⁹. Sahip olduğu toprağın 50 dönümü gelir getirmeyen gayri mezru tarla olmakla birlikte 40 dönümlük bağın da sahibiydi. Yukarıda bahsettiğimiz gibi büyük bağlar defterlerde pek geçmemektedir ve 40 dönümlü bağ dikkat çekici sayılabilir. Yahyapaşa mahallesinde yaşayan ve 113 dönüm toprak sahibi olan Ahmed Sipahi veled Mehmed, erbab-ı ziraattan olmasının yanı sıra Palilula Çiftliğinde bulunan 26 çiftlik hane ve aynı yerde bulunan 2 meyhane sahibiydi¹⁸⁰. Hacı Bekir mahallesinde yaşayan 352 dönüm toprak sahibi olan Ahmed Bey bin İbrahim Bey sipahi olup sahip olduğu toprağın çoğunu kiraya vermekteydi ve ayrıca geliri incelediğimiz defterlere kaydedilmeyen başka bir kazaya kayıtlı 1 çiftlik sahibiydi¹⁸¹.

Şehir genelinde toplam 4 hane reisi 500 dönümden fazla toprağı kullanmaktaydı. Bu rakam şehrin toplam hane reisi sayısının %0,3'üdür. Bu nüfus, toplam kayıtlı toprak dönümünün %22,8'inden faydalanmaktaydı. Bu miktar toprak sahibi hane reisi sayısının 3'ü Müslüman, 1'i Hıristiyandır.

En büyük toprağı sahip olan Müslüman hane reislerinin hepsi ashab-ı alaka olarak nitelendirilmiştir. Defterlerde mevcut bilgilere göre en fazla dönüme sahip olan hane reisi Rizaiyye mahalleside, 40 numaralı hanede oturan Yusuf Bey veled-i İsmail Bey'dir¹⁸². Sahip olduğu toplam 1.304 dönüm arasında 432 dönüm kiraya verilen tarla 857 dönüm bağ ve 15 dönüm çayır vardır. Ancak, bu toprakların bazı kısımları halilesinin (eşinin) adına kaydedilmiştir. Örneğin, kiraya verilen tarlanın 150 dönümü halilesinin

¹⁷⁸ ML.VRD.TMT.d., 17196, s. 52.

¹⁷⁹ ML.VRD.TMT.d., 11025, s. 11.

¹⁸⁰ ML.VRD.TMT.d., 17497, s. 15 ve 16.

¹⁸¹ ML.VRD.TMT.d., 11172, s. 7.

¹⁸² ML.VRD.TMT.d., 17225, s. 12.

(eşi/zevcesi) adınadır. Ayrıca, başka defterlere ayrıntılı bilgileri kaydedilen 3 çiftlik de aynı hane altında yer almaktadır. Bu çiftliklerin biri de halilesinin mülkiyeti altında kaydedilmiştir. Bunların dışında, dükkanlardan ve hanelerden de rant gelirleri vardır. Toplam kaydedilen toprak miktarına göre şehir genelinde ikinci sırada gelen hane reisi Varoş'ta oturan, Papas Yovan neveryesinde bulunan Avrupa tüccarı satüsündeki Kosta veled-i Todor'dur¹⁸³. Ticaretinden yıllık olarak 12.500 kuruş elde eden Kosta'nun adına toplam 869,5 dönüm kayıtlı toprak vardır. Bu toprağın 244 dönümü gayrı mezru tarla, 6 dönüm mezru tarla, 380 dönüm kiraya verilen tarla, 8 dönüm bahçe, 39,5 dönüm bağ ve 153 dönüm çayırdır. Ayrıca, bu hane reisi 1 çiftliğin sahibidir. Bunun dışında, 24 dükkandan ve 13 haneden rant geliri vardır. İstanbul kapısı civarında bulunan bir muattal hanın da sahibidir. Defterdar mahallesinde, 1 numaralı hanede kayıtlı Abdurrahman Ağa'nın oğulları Ahmed, Hüseyin ve Ali toplam 710,5 dönüm toprak sahibiydiler¹⁸⁴. Bu toprak arasında kiraya verilen 600 dönüm tarlanın yanı sıra 3,5 dönüm mezru tarla ve 80 dönüm çayır kayıtlıdır. Ayrıca bu üç kardeş 3 çiftliğe sahiptir. Bunlara ilave olarak 41 dükkandan, 1 hamamdan ve bir hanın yarı hissesinden rant gelirleri vardır. Son olarak, Rizaiyye mahallesinde 25 numaralı hanede oturan Bekir Bey veled-i Ahmed Bey'in toplam 638 dönüm toprağı vardır¹⁸⁵. Bekir Bey 600 dönüm toprağı kiraya vermekteydi ve 7 dönüm çayıra sahipti. Validesinin adına ise, 30 dönüm çayır, 2 çiftlik, 5 arı kovani, 5 dükkan ve bir hanın yarı hissesi deftere kaydedilmiştir.

¹⁸³ ML.VRD.TMT.d., 17196, s. 56.

¹⁸⁴ ML.VRD.TMT.d., 11036, s. 2.

¹⁸⁵ ML.VRD.TMT.d., 17225, s. 8.

Tablo 24

Sahip Oldukları Toprak Miktarına Göre Hane Reislerinin Mahallelere Göre Dağılımı (Dönüm Olarak)

Yer	Topraksız		1-10 Dönüm		10-20 Donum		20-30 Donum		30-60 Donum		60-100 Donum		100-500 Donum		>500 Donum		Toplam	
	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı
Hünkar	47	0	30	129	2	29,5	0	0	3	118,5	0	0	0	0	0	0	82	277
Defterdar	70	0	18	59,22	1	14	1	24	1	36	4	288,5	5	1.008	1	710,5	101	2.139,7
Taşköprü	46	0	15	67,5	8	113	0	0	8	339	1	71	3	936,5	0	0	81	1.527
Hacı Bekir	74	0	24	91,5	2	33,5	1	25	0	0	0	0	1	352	0	0	102	502
Rizaiyye	46	0	12	23,5	6	77,5	1	28,5	3	145	3	234	6	1.660	2	1.942	79	4.110,5
Belgrad	84	0	27	111,5	2	38	5	115	3	161	1	98	3	629	0	0	125	1152,5
Cedide	19	0	10	48	3	39	1	24	3	132	2	194,5	0	0	0	0	38	437,5
Yahyapaşa	154	0	46	181	4	56	2	59	7	317	2	179	1	113	0	0	216	905
Kebir Kıbtıyan	13	0	62	290	11	152,5	1	21	0	0	0	0	0	0	0	0	87	463,5
Sagır Kıbtıyan	9	0	49	215	5	71,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	63	286,5
Papaz Kosta	5	0	20	89	6	97	1	21	1	50	0	0	0	0	0	0	33	257
Papaz İstanko	26	0	45	233	10	143	1	24	1	31	0	0	0	0	0	0	83	431
Papaz Yorgi	9	0	29	169	8	104,5	2	49,5	0	0	0	0	1	106	0	0	49	429
Varoş	45	0	124	483,7	13	169,5	7	176,25	4	177	0	0	1	306	1	884,5	195	2.196,9
Yagodin	1	0	17	114	8	100	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	26	214
Çinçar	7	0	13	56,5	1	15	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	21	71,5
Diğer	3	0	5	26,5	3	41,5	1	22	0	0	0	0	0	0	0	0	12	90
Toplam	658	0	546	2.387,9	93	1.295	24	589,25	34	1.506,5	13	1.065	21	5.110	4	3.537	1.393	15.490,66

Tablo 25

Sahip Oldukları Toprak Miktarına Göre Hane Reislerinin Mahallelere Göre Dağılımı (Yüzde)

Yer	Topraksız		1-10 Dönüm		10-20 Donum		20-30 Donum		30-60 Donum		60-100 Donum		100-500 Donum		>500 Donum		Toplam	
	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı	Hane Sayısı	Toprak Miktarı
Hünkar	57,3	-	36,6	46,6	2,4	10,6	-	-	3,7	42,8	-	-	-	-	-	-	5,9	1,8
Defterdar	69,3	-	17,8	2,8	1,0	0,7	1,0	1,1	1,0	1,7	4,0	13,5	5,0	47,1	1,0	33,2	7,3	13,8
Taşköprü	56,8	-	18,5	4,4	9,9	7,4	-	-	9,9	22,2	1,2	4,6	3,7	61,3	-	-	5,8	9,9
Hacı Bekir	72,5	-	23,5	18,2	2,0	6,7	1,0	5,0	-	-	-	-	1,0	70,1	-	-	7,3	3,2
Rizaiyye	58,2	-	15,2	0,6	7,6	1,9	1,3	0,7	3,8	3,5	3,8	5,7	7,6	40,4	2,5	47,2	5,7	26,5
Belgrad	67,2	-	21,6	9,7	1,6	3,3	4,0	10,0	2,4	14,0	0,8	8,5	2,4	54,6	-	-	9,0	7,4
Cedide	50,0	-	26,3	11,0	7,9	8,9	2,6	5,5	7,9	30,2	5,3	44,5	-	-	-	-	2,7	2,8
Yahyapaşa	71,3	-	21,3	20,0	1,9	6,2	0,9	6,5	3,2	35,0	0,9	19,8	0,5	12,5	-	-	15,5	5,8
Kebir Kıbtıyan	14,9	-	71,3	62,6	12,6	32,9	1,1	4,5	-	-	-	-	-	-	-	-	6,2	3,0
Sagır Kıbtıyan	14,3	-	77,8	75,0	7,9	25,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4,5	1,8
Papaz Kosta	15,2	-	60,6	34,6	18,2	37,7	3,0	8,2	3,0	19,5	-	-	-	-	-	-	2,4	1,7
Papaz İstanko	31,3	-	54,2	54,1	12,0	33,2	1,2	5,6	1,2	7,2	-	-	-	-	-	-	6,0	2,8
Papaz Yorgi	18,4	-	59,2	39,4	16,3	24,4	4,1	11,5	-	-	-	-	2,0	24,7	-	-	3,5	2,8
Varoş	23,1	-	63,6	22,0	6,7	7,7	3,6	8,0	2,1	8,1	-	-	0,5	13,9	0,5	40,3	14,0	14,2
Yagodin	3,8	-	65,4	53,3	30,8	46,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,9	1,4
Çinçar	33,3	-	61,9	79,0	4,8	21,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,5	0,5
Diğer	25,0	-	41,7	29,4	25,0	46,1	8,3	24,4	-	-	-	-	-	-	-	-	0,9	0,6
Toplam	47,2	-	39,3	15,4	6,7	8,4	1,7	3,8	2,4	9,7	0,9	6,9	1,5	33,0	0,3	22,8	100	100

3.4. YETİŞTİRİLEN ÜRÜNLER

Temettuat defterleri kullanılarak şehirde yetiştirilen ziraat ürünleri hakkında fikir oluşturmak mümkündür. Bu yüzden, şehir hakkında daha detaylı bir resim çizmek için bu bilgilerden de kısaca bahsedilecektir.

Şehir genelinde toprak, yaygın biçimde bağ olarak kullanılmaktaydı. Demek ki üzüm yaygın olarak üretiliyordu. Ancak, bu konuda daha detaylı bilgilere ulaşamamıştır. Bu yüzden, elimizdeki belgeleri kullanarak üzüm üretimi hakkında başka bir şey söylemek mümkün değildir. Aynı şekilde, bahçelerin pek yaygın olmadığına bakarak sebze üretiminin düşük olduğu tahmin edilebilir.

Öte yandan, tarlada üretilen ürün çeşidine ve miktarına göre öşür vergisi alındığı için bu bilgiler defterlerde yer alırdı. Öşür hesaplandığında ürün çeşidi, üretilen miktar ve buna karşılık ödenen öşür miktarı defterlere kaydedilirdi. Şehir genelinde tarlalarda yetiştirilen ürün çeşitleri, üretilen miktar (kıyye) ve ödenen öşür (kuruş) Tablo 26'da gösterilmiştir.

Şehirde en fazla üretilen ürün 22.642 kıyye¹⁸⁶ ile buğdaydır. İkinci en fazla üretilen ürün 14.257 kıyye ile mısırdır. Arpa da 4.901 kıyye ile nispeten yaygın olarak üretilmekteydi. Diğer ürünler çok daha nadir olarak defterlerde geçmektedir. Bunlar, soğan (955 kıyye), çavdar (567 kıyye), nohut (160 kıyye), yulaf (30 kıyye), mercimek (11 kıyye) ve kumpirdir (patates, 10 kıyye).

Tablo 26

Tarlalarda Yetiştirilen Ürünler

Hububat/ Sebze	Kıyye	Hasılat	Hububat/ Sebze	Kıyye	Hasılat
Hınta (Buğday)	22.642	5.637	Nohut	160	60
Mısır	14.257	2.850	Yulaf	30	4,5
Şair (Arpa)	4.901	988	Mercimek	11	5,5
Soğan	955	441	Kumpir	10	1
Çavdar	567	113,4			

¹⁸⁶ Kıyye veya kile, hububat ölçüsü olarak kullanılmaktaydı. Ancak, bu ölçünün bölgelere göre farklı değerlere sahip olduğu görülür. XVI. yüzyılda resmi İstanbul kilesi 20 okka, yani 25,6589 kg buğday ve un, 23,093 kg arpa alırdı. Bu araştırmanın söz konusu olan zaman ve bölgeye en yakın bulduğumuz değere göre Vidin şehrinde 1856 yılında kilenin değeri 89-90 ve 100 okka alırdı. Okka, küçük farklılıklar dışında temelde 400 dirhemdir (1,282945 kg). Taşkın, **a.g.t.**, s. 63-64, 72, 96-97.

3.5. HAYVANCILIK

Hane reislerinin sahip oldukları hayvanlar da defterlere kaydedilmiştir. Küçük baş hayvanların mahallelere göre dağılımı Tablo 27’de, büyük baş hayvanlar ise Tablo 28’de yer almıştır. Taşımacılık için kullanılan büyük baş hayvanların dağılımı ayrı olarak Tablo 29’da gösterilmiştir. Ayrıca, şehirde arıcılıkla ilgilenen hane reisleri de vardır. Arı kovası sahipliğinin mahallelere göre dağılımı Tablo 29’da gösterilmiştir.

Küçük baş hayvanlar koyun ve keçidir. Şehirde hane reislerinin sahip olduğu kaydedilen toplam 937 koyun varken, toplam keçi sayısı 337’dir. Koyun; sağman, furuht¹⁸⁷ kuzu, kısır ve kuzu olarak defterlerde sınıflandırılmıştır. Keçi ise sağman, furuht oğlak ve oğlak olarak sınıflandırılmıştır.

Taşköprü mahallesinde 64 numaralı hanede yaşayan çiftlik sahibi Hacı Osman bin Hacı Memiş küçük baş hayvan sahibi olarak şehirde tek kaydedilen Müslümandır¹⁸⁸. Defterlere göre 100 sağman koyunu ve 100 kuzusu vardı. Kebir Kıptiyan mahallesinde tek kişi (hane 12, İstanoye, Yovo’nun oğlu, Bakkal) 130 koyun ve 120 keçi sahibiydi¹⁸⁹. Ancak, gelirin yarısı Taso isimli birine iştiraken veriliyordu. Bu yüzden gelir nispeten düşük gözüküyordu. Sağır Kıptiyan mahallesinde de tek kişi (hane 2, İstoyan, Blagoye’nin oğlu, Kasap) 42 koyun ve 42 kuzu sahibiydi¹⁹⁰. Varoş’ta ise, zengin sayılabilen tüccarlar küçük baş hayvan sahipleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Papaz Yovan Neveryesi’nin 184 numaralı hanesinde yaşayan Anastas oğlu Mito ticaretten 1.500 kuruş gelir sağlamanın yanı sıra 18 sağman koyun, 70 kuzu furuht, 10 kuzu, 23 sağman keçi ve 40 furuht oğlağın sahibiydi¹⁹¹. Görülebildiği gibi, az sayıda hane reisi yüksek miktarda küçük baş hayvana sahiptir.

¹⁸⁷ Küçükbaş hayvanların çeşitleri sayılırken furuht olarak özellikle belirtilmesi, bu hayvanların satılmak için yetiştirildiğini ortaya koymak içindir.

¹⁸⁸ ML.VRD.TMT.d., 11101, s. 22.

¹⁸⁹ ML.VRD.TMT.d., 11152, s. 5.

¹⁹⁰ ML.VRD.TMT.d., 11142, s. 6.

¹⁹¹ ML.VRD.TMT.d., 17196, s. 80.

Tablo 27**Küçük Baş Hayvanların Mahallelere Göre Dağılımı**

Yer	Koyun					Kuzu	Keçi				Oğlak
	Sağman			Kısır	Gelir		Sağman			Kısır	
	res	kuzu furuht	gelir				res	furuht	gelir		
Hünkar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Defterdar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Taşköprü	100	0	1.300	0	0	100	0	0	0	0	0
Hacı Bekir	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Rizaiyye	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Belgrad	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Cedide	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yahyapaşa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kebir Kıptiyan	130	0	163,5	0	0	0	120	0	180	0	0
Sagır Kıptiyan	42	0	546	0	0	42	0	0	0	0	0
Papaz Kosta	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papaz İstanko	20	0	140	3	30	0	0	0	0	0	0
Papaz Yorgi	16	0	103	0	0	11	16	0	48	0	3
Varoş	72	301	432	40	140	10	43	140	151	0	15
Yagodin	25	0	237	25	0	0	0	0	0	0	0
Çinçar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	405	301	2.921,5	68	170	163	179	140	379	0	18

Taşımacılık için kullanılmayan büyük baş hayvanlar camus/manda ve ineklerdir. Şehirde toplam 305 inek varken, toplam camus/manda sayısı 131'dir. Camus/manda; sağman, kısır, erkek, dana, erkek buzağı ve dişi buzağı olarak defterlerde sınıflandırılmıştır. İnekler ise sağman, kısır, erkek buzağı, dişi buzağı, tosun ve dana olarak defterlerde çeşitlendirilmiştir. Sağman inek ve sağman camus/mandadan elde edilen gelir defterlere kaydedilmiştir. Sağman camus/mandadan elde edilen toplam gelir 676 kuruştur. Sağman ineklerden elde edilen toplam gelir ise 1.518 kuruştur. Camus/mandalara büyük çoğunlukla sadece Müslüman mahallelerinde rastlanmaktadır. İnek sahipliğinin mahallelere göre dağılımı ise daha düzenli olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıptiyan ve Çinçar mahallelerinde ile Yagodin mahallesinde ise camus/manda veya inek sahibine rastlamamaktayız.

Tablo 28

Büyük Baş Hayvanların Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Camus/Manda							İnek						
	Sağman		Dana	Kısır	Erkek	Buzağı		Sağman		Kısır	Buzağı		Tosun	Dana
	res	gelir				Erkek	Dişi	res	gelir		Erkek	Dişi		
Hünkar	8	120	0	1	0	0	0	8	70	1	1	1	0	3
Defterdar	6	110	0	9	2	4	2	16	130	6	5	9	0	1
Taşköprü	6	120	1	1	0	0	3	17	170	5	14	2	0	0
Hacı Bekir	4	75	3	1	0	2	0	13	115	6	10	0	0	3
Rizaiyye	5	60	2	5	2	1	0	9	82	7	2	0	0	5
Belgrad	3	50	0	7	8	0	0	12	118	5	0	1	0	0
Cedide	0	0	0	3	0	0	0	6	55	1	3	2	0	0
Yahyapaşa	8	96	0	6	10	1	0	30	302	9	5	4	0	0
Kebir Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sagır Kıbtıyan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Papaz Kosta	0	0	0	2	0	0	0	9	107	1	3	0	1	2
Papaz İstanko	1	25	0	1	2	0	0	18	212	0	3	0	3	2
Papaz Yorgi	0	0	0	1	0	0	0	8	97	9	4	5	4	0
Varoş	1	20	0	1	8	0	0	6	60	4	0	1	0	0
Yagodin	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Çinçar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	42	676	6	38	32	8	5	152	1.518	54	50	25	8	16

Taşımacılık için kullanılan hayvanlar bargir, at, merkep ve öküzdür. Şehirde hane reislerinin sahip olduğu toplam 193 öküz, 233 bargir, 29 at ve 21 merkep kaydedilmiştir. Atlar; at, kısırak, kısırak tay ve bebek olarak sınıflandırılmıştır. Merkebler ise erkek ve dişi olarak sınıflandırılmıştır. Bargir ve öküzler şehirde düzenli dağılım göstermektedir. Mesleği araba kiracısı olan hane reisleri ya iki bargire ya iki öküze sahiptir. Ayrıca, bizzat tarlayı biçen hane reislerinin en az iki öküzü vardır. Yani öküzler sadece taşımada değil tarla sürmede de kullanılmaktaydı. Atlar daha nadir olarak defterlerde geçmektedir. Atların çoğu (Varoшта 3 istisna hariç) Müslüman mahallelerinde kayıtlıdır. Diğer atlar (bir bebek hariç) Hristiyan mahallelerinde yaşayan hane reislerine aittir. Atlar en fazla Varoшта mevcuttur. Merkepler ise Müslüman mahallelerinde daha yaygın gözükmemektedir.

Arı kovanları res¹⁹², kıt'a ve bahçe olarak defterlere kaydedilmiştir. Toplam 376 res, 11 kıt'a¹⁹³ ve 5 bahçe arı kovanından elde edilen gelir 2.259 kuruştur. Arı kovanı sahipliğine büyük çoğunlukla Müslüman mahallelerinde rastlanmaktadır. Tek istisna, Varoşa kaydedilen 10 res ve bir kıt'a arı kovanıdır. Hane reislerinin mülkiyetlerine kaydedilen çiftlikler bazen kovanlık olarak nitelendirilmiştir.

Tablo 29

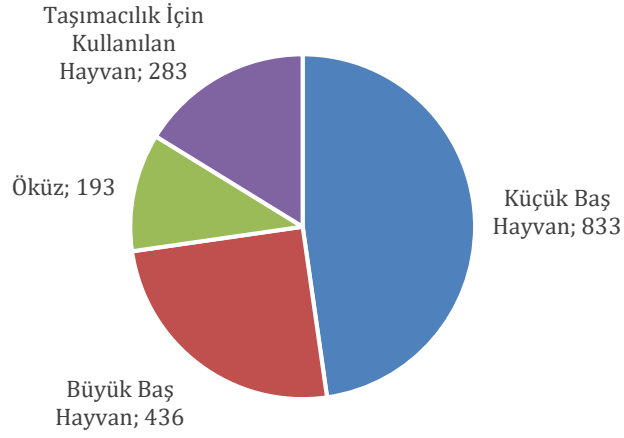
Taşımacılık İçin Kullanılan Hayvanların ve Arı Kovanlarının Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Bargir	At				Merkeb		Öküz	Arı Kovanı			
		At	Kısarak	Kısarak Tay	Bebek	Erkek	Dişi		Res	Kıt'a	Bahçe	Hasılat
Hünkar	14	2	0	0	1	4	0	2	34	0	0	286
Defterdar	27	0	0	0	0	2	1	13	35	0	2	210
Taşköprü	28	1	0	0	0	1	0	2	63	0	2	342
Hacı Bekir	10	0	0	0	0	2	0	8	12	0	0	48
Rizaiyye	26	0	0	0	0	1	0	14	77	0	0	308
Belgrad	33	1	0	0	0	1	1	8	126	1	1	504
Cedide	5	0	0	0	0	0	0	3	6	9	0	168
Yahyapaşa	23	1	0	0	0	3	0	17	13	0	0	48
Kebir Kıbtıyan	11	0	0	0	0	2	0	8	0	0	0	0
Sagır Kıbtıyan	2	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0
Papaz Kosta	7	0	3	0	0	0	0	24	0	0	0	0
Papaz İstanko	0	0	0	3	0	0	0	30	0	0	0	0
Papaz Yorgi	6	0	0	0	0	1	2	37	0	0	0	0
Varoş	40	3	11	0	3	0	0	15	10	1	0	345
Yagodin	1	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0
Çinçar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	6	0	0	0	0
Toplam	233	8	14	3	4	17	4	193	376	11	5	2.259

¹⁹² Baş anlamında kullanılan res, genellikle küçükbaş hayvanların sayılarının verilmesi sırasında kullanılır; ancak burada arı kovanı için de kullanılmıştır. Burada kastedilen yine adet olmalıdır.

¹⁹³ Res ile adet kastediliyorsa kıt'a ile nasıl bir ölçü biriminin ifade edilmek istendiği anlaşılamamıştır.

Hane reislerinin sahip oldukları hayvanların dağılımı görsel olarak Şekil 2’de gösterilmiştir. Öküz, hem taşımacılık için kullanılan hem de büyük baş hayvan olarak sınıflandırılabilirdiğinden ayrı olarak gösterilmiştir.

Şekil 2
Hane Reislerinin Sahip Oldukları Hayvanların Dağılımı

Dördüncü Bölüm

İKTİSADİ DURUM

1.1. HALKIN GELİR KAYNAKLARI VE DAĞILIMI

1.2. Hane Reislerinin Gelir Kaynakları

Temettuat defterlerini kullanarak halkın gelir kaynaklarını ve gelir dağılımını incelemek mümkündür. Gelir kaynakları ve bu kaynaklardan elde edilen toplam gelir miktarı Tablo 30'da gösterilmiştir. Gelir kaynaklarının elde edilen toplam gelire göre yüzdesi ise görsel olarak Şekil 3'de gösterilmiştir.

Gelir kaynakları, ziraat, hayvancılık, esnafılık, ticaret, işçilik, maaş, kira gelirleri ve diğer olarak sınıflandırılmıştır. Şehir genelinde bir yıl içinde hane reislerinin elde ettiği toplam tahmini gelir yaklaşık 665.430,66 kuruştur.

Gelir kaynaklarından biri olan ziraattan elde edilen toplam gelir yaklaşık 146.153 kuruştur. Ziraat tarla ziraatı ile bağ, çayır ve bahçecilik olmak üzere iki bölümdür. Tarla ziraatından elde edilen toplam gelir 63.235,76 kuruş olduğuna göre toplam gelir içindeki oranı %9,5'tir. Bağ, çayır ve bahçecilikten elde edilen gelir 82.917,32'dir, toplam gelir miktarı içindeki payı ise %12,61'dir. Buna göre ziraattan toplam elde edilen gelir şehir genelinde elde edilen gelirin %22,11'ini oluşturmaktadır. Ziraat faaliyetleri genellikle köylerle ilişkili olarak düşünüldüğü için bu miktar oldukça yüksek sayılabilir. Demek ki, şehir-köy ayırımı henüz tam netleşmiş değildir.

Öte yandan, köy faaliyeti olarak sayılan başka bir gelir kaynağı olan hayvancılıktan elde edilen gelir sadece 8.363,5 kuruştur. Bu miktar toplam gelir miktarının %1,25'ini oluşturmaktadır. Kazadaki köylerde hayvancılığın gayet önemli olduğunu bildiğimize göre bu konuda şehir-köy ayırımının daha net olduğunu söyleyebiliriz. Sebep, hayvanların yetiştirilmesi için daha büyük alanlara ihtiyaç duyulması olabilir.

Esnaflıktan elde edilen toplam tahmini gelir 165.536 kuruştur. XIX. yüzyıldaki Niş şehrinde esnaf grubundaki meslekler, hane reislerinin %47,6'sına tekabül eden en yaygın grup olmasına rağmen esnaflığın toplam gelir miktarı içindeki payı %24,88'dir. Esnafılık, sanayi öncesi toplumlarda şehirlerdeki en yaygın meslek sayıldığından bu rakam oldukça düşük görülebilir..

Ticaretten elde edilen toplam tahmini gelir 64.940 kuruştur. XIX. yüzyıldaki Niş şehrinde tüccarlar hane reislerinin %5,1'ini oluşturmakla birlikte ticaretten elde ettikleri gelir, toplam gelirin %9,76'sını meydana getirmekteydi. Tüccarlık, sanayi öncesi şehir toplumlarında, esnaflığın ardından en mühim meslek grubunu oluşturmaktadır. Niş'te tüccarlar çok yaygın olmasa da bir miktar zengin ve şöhretli tüccar burada yaşamaktaydı.

İşçilikten elde edilen toplam tahmini gelir 42.661 kuruştur. İşçiler, hane reislerinin %18,9'unu oluştururken meslekleriyle uğraşarak toplam gelir miktarının %6,41'ini elde etmekteydi. İşçiler, esnaftan sonra şehirde ikinci en yaygın meslek grubuydu.

İdari, askeri ve ictimai alanlarda hizmet veren görevlilerin aldıkları maaşların yaklaşık 94.714,9 kuruş olmasına rağmen bu rakam toplam gelirin %14,23'ünü oluşturmaktadır. Bu gelir merkezi hükümetten geldiği için aynı bölgede toplanan vergilerle karşılaştırılmalıdır. Bu şekilde vergilerin bu maaşları karşılayıp karşılamadığını görebilmek mümkündür. Bu gelirin büyük bir kısmını topçu maaşlarının oluşturduğu daha önce belirtilmiştir.

Gerek gayrimenkul gerek tarla kiralari ayrı bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Toplam olarak kiralardan 138.341,38 kuruş elde edilmiştir. Bu rakam, toplam gelir miktarının %20,79'unu oluşturmaktadır. Gayrimenkul kiralari 116.858,43 kuruş (%17,56), tarla kiralari ise yaklaşık 21.482,95 kuruştur (%3,23). Tarla kiralariından elde edilen düşük gelir tarlaların genellikle kiraya verilmediği manasına gelmemektedir. Çünkü, tarla kirası tarladan elde edilen toplam gelirin yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Kiraya verilen tarlaların hem kiracıya hem de kiralanana ait gelirleri elimizdeki rakamdan yaklaşık on kat daha fazla olması gerektiğine göre toplam gelir 214.829,5 kuruş civarındadır denilebilir. Bu rakam, tarla ziraatından elde edilen gelirin üç katından fazladır. Bu yüzden, yukarıda bahsettiğimiz gibi, kiraya verilen tarlaların şehir dışında olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca, kira bedelleri şehir toplam gelir miktarına göre oldukça yüksek olduğundan düşük gelirli halk üzerinde anlamlı bir yük oluşturduğu tahmin edilebilir.

Bazı gelir kaynakları her hangi bir sınıfa eklenemedi. Örneğin, bazı hane reisleri rakı kazanlarından gelir elde etmekteydi. Ayrıca, bazı hane reislerinin meslekleri ve ya faaliyetleri belirlenmediği için bu tür gelirlerin niteliği de tespit edilemedi. Bu diğer gelirler toplam 3.720,8 kuruştur.

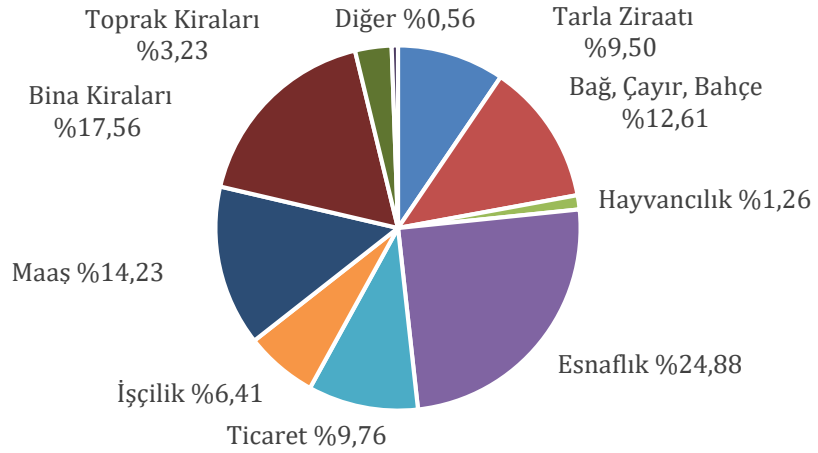
Genel olarak bakıldığında şehir iktisat hayatının temelini oluşturan esnaflık, işçilik ve ticaretin toplam gelir miktarının %41,05'ini meydana getirdiği görülebilmektedir. Ziraat

ve hayvancılık, temel malzemeleri üreten faaliyet alanlarıdır ve toplam gelir miktarının %23,37'sini oluşturmaktadır. Üretimle veya hizmetle ilişkili olmayan kira, toplam gelir miktarının %20,79'unu, görevlilerin hükümetten aldıkları maaşlar toplam gelir miktarının %14,23'ünü meydana getirmektedir.

Tablo 30

Şehirde Elde Edilen Gelir Miktarının Gelir Kaynaklarına Göre Dağılımı

Gelir Kaynakları	Gelir Miktarı
Ziraat	
a. Tarla Ziraatı	63.235,76
b. Bağ, Çayır, Bahçe	82.917,32
Hayvancılık	8.363,5
Esnaflık	165.536
Ticaret	64.940
İşçilik	42.661
Maaş	94.714,9
Kira Gelirleri	
a. Bina Kiraları	116.858,43
b. Tarla Kiraları	21.482,95
Diğer	3.720,8
Toplam	665.430,66

Şekil 3

Gelir Kaynaklarının Dağılımı

1.3. Mahallelere G6re Gelir Dağılımı

İncelediğimiz defterlere g6re hane reislerinin toplam elde ettiği yıllık gelir 665.430,66 kuruştur. Şehirde en fazla gelir Varoştta elde edilmektedir. Varoştta elde edilen toplam gelir 144.487,8 kuruştur. Bu rakamın elde edilen toplam gelir miktarı içindeki payı %21,7'dir. İkinci en fazla gelir elde edilen Taşk6pr6 mahallesinin toplam gelir miktarı 70.952,63 kuruştur. Bu mahalle toplam gelir miktarının %10,6'sına sahiptir.

En az gelir sağlayan yerleşim birimleri doğal olarak en k6çük olanlardır. Diğer olarak nitelendirilen yerleşim birimlerinde elde edilen gelir 4.698 kuruştur. Çinçar mahallelerine ait elimize ulaşan defter sayfalarına g6re Çinçar mahallelerinde tespit edebildiğimiz toplam gelir 7.437 kuruştur. Yagodin mahallesinde ise toplam gelir 10.799 kuruştur. Ancak, çok n6fuslu Hacı Bekir mahallesinde elde edilen toplam gelir miktarı (25.746,5 kuruş) dikkat çekici derecede d6ş6k g6r6nmektedir.

Tablo 31**Şehirde Elde Edilen Gelirin Mahallelere Göre Dağılımı**

Hane Sayısı	Yer	Gelir Miktarı
82	Hünkar	34.088
101	Defterdar	45.684,33
81	Taşköprü	70.952,63
102	Hacı Bekir	25.746,5
79	Rizaiyye	55.526
125	Belgrad	44.344,25
38	Cedide	16.461
217	Yahyapaşa	44.794
87	Kebir Kıbtıyan	36.778,45
63	Sagır Kıbtıyan	15.896,75
33	Papaz Kosta	28.248
83	Papaz İstanko	55.526,5
49	Papaz Yorgi	22.962,5
195	Varoş	144.487,8
26	Yagodin	10.799
21	Çinçar	7.437
14	Diğer	4.698
1.393	Toplam	665.430,66

Nüfus yapısını daha anlamlı bir şekilde anlamamıza katkı sağlaması için Tablo 33 ve Tablo 34 yapılmıştır. Bu tablolarda, hane reisleri gelire göre 11 farklı gruba ayrılmıştır. Bu gruplar; 0, 0-100, 100-250, 250-350, 350-450, 450-600, 600-900, 900-1.200, 1.200-1500, 1.500-3.000 ve 3.000'den fazla gelire sahip hane reislerini içermektedir. Böylece oluşturulan hane reisi gruplarının yerleşim birimlerine göre dağılımı incelenmiştir.

Taşköprü mahallesinde 600-900 kuruş arasında gelir elde eden hane reislerinin sayısı 7'dir. Toplam elde edilen geliri 3.000'den fazla olan hane reisi sayısı da 7'dir. Ancak, 100-250 kuruş arasında geliri olan hane reisi sayısı 23'tür. Varoшта ise 62 hane reisinin geliri 100-250 kuruş, 28 hane reisinin geliri ise 250-350 kuruş arasındadır. Öte yandan, 1.500-3.000 kuruş geliri olan 9 hane reisi ve 3.000 kuruştan fazla kazanan 7 hane reisi vardır. Rizaiyye mahallesinde 28 hane reisinin geliri 100-250, 10 hane reisinin geliri ise 250-350 kuruş arasındadır. Öte yandan, 1.500-3.000 kuruş geliri olan 7 hane

reisi ve 3.000 kuruştan fazla kazanan 3 hane reisi var. Buna göre, Taşköprü, Varoş ve Rizaiyye mahallesinin gelirlere göre zengin-fakir ayırımı mevcuttur.

Papaz Kosta mahallesinde ise toplam yıllık geliri 100-250 kuruş arasında olan hane reisi bulunmamaktadır. Aynı şekilde, 3.000'den fazla gelir elde eden hane reisi de mevcut değildir. Papaz İstanko mahallesi ise Papaz Kosta mahallesiyle benzerlik gösteriyorsa da 100-250 kuruş arası geliri olan hane reisi sayısı 16'dır. Bu mahallelerde orta gelir elde edenler daha yaygındır.

En fakir mahallelere baktığımızda Yahyapaşa mahallesinde geliri hiç olmayan 22 hane reisi görüyoruz. Yıllık geliri 100 kuruştan az hane reisi sayısı da 32 ile yüksektir. Yıllık geliri 100-250 kuruş arası olan hane reisi sayısı ise 117'dir. Öte yandan 1.500 kuruştan fazla geliri olan hane reisi sayısı sadece 3'tür. Hacı Bekir mahallesinde ise geliri olmayan hane reisi sayısı 10, yıllık geliri 100 kuruştan az olan hane reisi sayısı 5 ve 100-250 kuruş arası geliri olan hane reisi sayısı 62'dir. Sadece 2 hane reisi 1.500 kuruştan fazla gelir elde etmekteydi. Sağır Kiptiyan mahallesinde gelirsiz hane reisi bulunmamaktadır. Geliri 1.200 kuruştan fazla olan hane reisi de yoktur. Geliri 100-250 kuruş olan hane reisi sayısı ise 35'dir.

Genel olarak bakıldığında hane reislerinin %39,1'i 100-250 kuruş arası gelir elde etmekteydi. Geliri 250-350 kuruş arasında olan hane reislerinin toplam hane reisi içindeki oranı ise %12,4'tür. Diğer gelir gruplarının oranı ise %8,4 veya daha azdır.

Fakir sayılabilen 350 kuruş kadar gelir elde eden hane reisi oranı %65,6'dır. Orta sınıf sayılabilen ve geliri 350-900 kuruş arasında olan hane reislerinin toplam hane reislerine oranı %22,6'dır. Nispeten zengin sayılabilen ve 900 kuruştan fazla gelir elde eden hane reisi oranı %11,8'dir.

Müslümanların gelirlerini incelediğimizde 625 hane reisi düşük (%75.8), 113 hane reisi orta (%13.7) ve 86 hane reisi yüksek (%10.4) gelirliydi. Hristiyanların gelirleri incelendiğinde 192 hane reisi düşük (%45.8), 155 hane reisi orta (%37) ve 72 hane reisi yüksek (%17.2) gelirliydi. Yerleşik olmayan Hristiyan gruplar olarak niteleyebileceğimiz Kiptiyanların gelirlerini incelediğimizde 97 hane reisi düşük (%64.7), 47 hane reisi orta (%31.3) ve 6 hane reisi yüksek (%4) gelirliydi. Buna göre Müslüman ve Kiptiyan arasında geliri düşük olanların oranı nispeten daha fazladır. Hristiyanlar ise gelir bakımından bakıldığında genel olarak daha iyi durumda gözükmemektedir.

Ayrıca, Tablo 32’den görülebildiği gibi 1.500 kuruştan fazla geliri olan hane reisleri, toplam nüfusun %5’ini oluşturup şehrin toplam gelirinin %37’sini elde etmekteydi. Toplam nüfusun %14’ünü oluşturan ve 600-1.500 kuruş arası gelir elde eden hane reisleri, toplam gelirin %27’sini elde etmekteydi. Düşük gelirli sayılabilen, 0-600 kuruş arası elde eden ve toplam nüfusunun %73’ünü oluşturan hane reisleri toplam gelirin %36’sını elde etmekteydi. Gelirsiz hane reislerinin oranı %8’dir.

Tablo 32

Elde Edilen Yıllık Gelire Göre Oluşturulan Nüfus Grupları

Gelir Grupları (Kuruş)	Gelir (%)	Hane Reisi (%)
Yüksek Gelirli (1500+)	37	5
Orta Gelirli (600-1500)	27	14
Düşük Gelirli (0-600)	36	73
Gelirsiz	0	8

Tablo 33

Toplam Yıllık Gelirlerine Göre Hane Reislerinin Mahallelere Göre Dağılımı

Mahalle	Yıllık Geliri Olan Hane Reislerin Mahallelere Göre Dağılımı											Toplam
	0	0 ve 100	100 - 250	250 - 350	350 - 450	450 - 600	600- 900	900- 1200	1200- 1500	1500- 3000	3000+	
Hünkar	8	7	41	7	3	3	3	3	2	2	3	82
Defterdar	19	6	33	16	7	1	5	2	4	2	4	99
Taşköprü	3	6	23	8	7	6	7	6	4	4	7	81
Hacı Bekir	10	5	62	10	5	5	1	1	1	1	1	102
Rizaiyye	7	1	28	10	7	3	5	5	3	7	3	79
Belgrad	16	9	62	12	6	4	6	5	1	3	2	126
Cedide	6	2	14	5	3	1	1	3	1	1	1	38
Yahyapaşa	22	32	117	18	13	6	5	1	0	2	1	217
Kebir Kıbtıyan	1	5	25	17	9	12	13	3	0	1	1	87
Sagır Kıbtıyan	0	6	35	8	8	2	3	1	0	0	0	63
Yagodin	0	2	5	2	5	8	3	1	0	0	0	26
Papaz İstanko	2	0	16	13	5	10	14	12	6	5	0	83
Papaz Yorgi	1	2	10	12	7	6	7	3	0	0	1	49
Papaz Kosta	2	0	0	1	3	6	8	7	3	3	0	33
Varoş	8	9	62	28	24	15	19	10	4	9	7	195
Çinçar	0	0	9	3	3	4	1	1	0	0	0	21
Diğer	0	0	2	3	2	3	2	0	0	0	0	12
Toplam	105	92	544	173	117	95	103	64	29	40	31	1.393

Tablo 34

Toplam Yıllık Gelirlerine Göre Hane Reislerinin Mahallelere Göre Dağılımı (Yüzde)

Mahalle	Yıllık Geliri Olan Hane Reislerin Mahallelere Göre Dağılımı											Toplam
	0%	0 ve 100	100 - 250	250 - 350	350 - 450	450 - 600	600- 900	900- 1200	1200- 1500	1500- 3000	3000+	
Hünkar	9,8	8,5	50	8,5	3,7	3,7	3,7	3,7	2,4	2,4	3,7	100
Defterdar	19,2	6,1	33,3	16,2	7,1	1	5,1	2	4	2	4	100
Taşköprü	3,7	7,4	28,4	9,9	8,6	7,4	8,6	7,4	4,9	4,9	8,6	100
Hacı Bekir	9,8	4,9	60,8	9,8	4,9	4,9	1	1	1	1	1	100
Rizaiyye	8,9	1,3	35,4	12,7	8,9	3,8	6,3	6,3	3,8	8,9	3,8	100
Belgrad	12,7	7,1	49,2	9,5	4,8	3,2	4,8	4	0,8	2,4	1,6	100
Cedide	15,8	5,3	36,8	13,2	7,9	2,6	2,6	7,9	2,6	2,6	2,6	100
Yahyapaşa	10,1	14,7	53,9	8,3	6	2,8	2,3	0,5	0	0,9	0,5	100
Kebir Kıbtıyan	1,1	5,7	28,7	19,5	10,3	13,8	14,9	3,4	0	1,1	1,1	100
Sagır Kıbtıyan	0	9,5	55,6	12,7	12,7	3,2	4,8	1,6	0	0	0	100
Yagodin	0	7,7	19,2	7,7	19,2	30,8	11,5	3,8	0	0	0	100
Papaz İstanko	2,4	0	19,3	15,7	6	12	16,9	14,5	7,2	6	0	100
Papaz Yorgi	2	4,1	20,4	24,5	14,3	12,2	14,3	6,1	0	0	2	100
Papaz Kosta	6,1	0	0	3	9,1	18,2	24,2	21,2	9,1	9,1	0	100
Varoş	4,1	4,6	31,8	14,4	12,3	7,7	9,7	5,1	2,1	4,6	3,6	100
Çinçar	0	0	42,9	14,3	14,3	19	4,8	4,8	0	0	0	100
Diğer	0	0	16,7	25	16,7	25	16,7	0	0	0	0	100
Toplam	7,5	6,6	39,1	12,4	8,4	6,8	7,4	4,6	2,1	2,9	2,2	100

1.4. En Zengin On Kişi

şehrin gelir dağılımını incenirken şehir genelinde en y¼ksek geliri olan 10 kişiyi tespit etmek de m¼mk¼n olmaktadır. Bu şekilde, şehirdeki en ¼nemli gelir kaynakları ve bir hane reisinin en fazla ne kadar gelir sağlayabildiğini g¼rebilmekteyiz. şehrin en zengin on kişisi hakkındaki bilgiler Tablo 34'te g¼sterilmiřtir.

şehirde en zengin 3 kişi Varoşta yařamaktaydı¹⁹⁴. Sırasıyla toplam 19.635, 14.897, 9.176 kuruş elde etmekteydi. Bu grup, zengin t¼ccarlardan oluşmaktaydı. Avrupa t¼ccarı denilen ve kendilerine imtiyazlar sağlayabilen Hıristiyanlar ticaret yoluyla oldukça y¼ksek gelir elde etmekteydi. Bunun yanında, hem kira hem de tarım yoluyla kendilerine ziyadesiyle ek gelir sağlıyorlardı. En zengin hane reisleri arasında çiftlik sahipleri mevcuttur. Sahip oldukları çiftliklere ait gelir ayrı defterlerde tutulduğu için araştırma kapsamına girmemiştir. Çiftlik sahibi olanların çiftliklerinden elde ettikleri gelirlerin hesaplamaya dahil edilmediğini bir kez daha belirtmekte fayda vardır. B¼ylece bu hane reislerinin gelirleri, kaydedilen rakamdan daha da y¼ksek bir miktara çıkmaktadır.

Gelire g¼re d¼rd¼nc¼ sırada yer alan tek hanede kalan ve sahib-i alaka olan Defterdar mahallesinde oturan ¼ M¼sl¼man kardeřtir¹⁹⁵. Yıllık olarak yaklaşık 7.295 kuruş elde etmektedirler. Ana gelir kaynağı gayrimenkul kirasıdır. Yani, bu hanenin ¼ reisi rant gelirlidir. Tarımdan da y¼ksek gelir elde etmektedirler. Ayrıca, defterlerden 3 çiftlik sahibi olduğunu da g¼rebilmekteyiz.

Gelire g¼re beşinci ve altıncı sırada yer alan hane reisleri, Tařk¼pr¼ mahallesinde oturan ve sipahi unvanı taşıyan iki M¼sl¼mandır¹⁹⁶. Sırasıyla toplam 6.700 ve 6.370 kuruş elde etmekteydiler. Bu iki sipahinin aynı anda ticaretle veya dellallıkla uğraştığını g¼rebilmekteyiz. Meslek altında kaydedilen gelirleri, ticaret veya dellallık kaynaklı olmasının yanı sıra sipahi unvanı dolayısıyla timarlardan da kaynaklanmaktadır. Bu da tarımla ilişkili demektir. Y¼ksek kira gelirleri de g¼z¼kmektedir; ancak çiftlikleri yoktur.

Gelire g¼re yedinci sırada Varoşta terzilikle uğraşan bir Hıristiyan karşımıza çıkmaktadır¹⁹⁷. Yıllık olarak toplam 6.205 kuruş elde etmekteydi. Bu hane reisinin gelirinin

¹⁹⁴ ML.VRD.TMT.d., 17196, s. 56, 52, 53 ve 54

¹⁹⁵ ML.VRD.TMT.d., 11306, s. 2.

¹⁹⁶ ML.VRD.TMT.d., 11101, s. 12 ve 6.

¹⁹⁷ ML.VRD.TMT.d., 17196, s. 72.

büyük payı meslek faaliyetlerinden kaynaklanmakla beraber gayrimenkul kirasından ek gelir elde etmekteydi. Çiftlik sahibi değildi.

Rizaiyye mahallesinde oturan sahib-i alaka, defterlere kaydedilen gelire göre şehirde yaşayan sekizinci en zengin kişiydi¹⁹⁸. Yıl bazında toplam olarak 6.098 kuruş elde etmekteydi . Bu hane reisi yukarıda bahsedilen sahib-i alakaya benzer şekilde toprak ve gayrimenkul mülkiyetinden gelir elde etmekteydi. Üç çiftlik sahibi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel anlamıyla toplum hayatından uzak sayılmalarına ve mesleksiz gruba dahil olmalarına karşın gelirlerine göre şehrin en zengin dokuzuncu ve onuncu hane reisi olarak bir dul kadın ve bir yetim karşımıza çıkmaktadır¹⁹⁹. Defterlere kaydedilen gelirleri sırasıyla 5.781 ve 5.676 kuruştur. Belgrad ve Rizaiyye mahallelerinde oturuyorlardı. Niş şehrine ait temettuat defterlerinde birkaç zengin dul kadın ve yetim daha karşımıza çıkmaktadır. Tablo 35'ten görülebildiği gibi, bunların birer tanesi şehrin en zengin hane reisleri listesine ulaşabilmekteydi. Vefat eden zengin ve kıdemli kişilerin zevcesi ve oğlu olan bu iki hane reisi başka eshab-ı alaka olarak nitelendirilen hane reislerinde olduğu gibi toprak ve gayrimenkul mülkiyetinden gelir elde etmekteydi. Sırasıyla 3 ve 2 çiftlik sahibiydiler.

Sonuç olarak, şehrin en zengin ilk üç hane reisinin ticaretle uğraşan Hristiyanlar olduğu görülüyor. Bu hane reisleri aynı anda toprak ve gayrimenkul sahipleri olarak yüksek miktarda ek gelir sağlayabiliyorlardı. Ancak, sipahi unvanı taşıyan Müslüman hane reislerinin de toprak ve gayrimenkul kirasının yanı sıra az da olsa ticaretle uğraştıklarını görüyoruz. Ancak, Avrupa tüccarları gibi beratlı olmadıkları için çok daha düşük gelir elde edebiliyorlardı. Son olarak, ashab-ı alaka olarak nitelendirilen çiftlik sahipleri, dul kadın veya yetim olsa da, toprak ve gayrimenkul kiralardan anlamlı gelir elde etmekteydi. Hane reislerinin sahip oldukları çiftliklerin hesaplama da dahil edilmediğini kesinlikle unutmamalıyız. Hane reislerinin çiftliklerinden elde ettiği gelirler hesaplanmış olsaydı şehrin gelir görünümü daha da farklı olacaktı.

¹⁹⁸ ML.VRD.TMT.d., 17225, s. 3.

¹⁹⁹ ML.VRD.TMT.d., 16404, s. 6. ve d. 17225, s. 5.

Tablo 35
Şehirdeki En Zengin On Kişi

Hane No.	Mahalle	Meslek	Gelirler					Toplam	Sahip Olduğu Çiftlik Sayısı
			Tarım	Hayvancılık	Kira	Meslek	Rakı Kazanı		
103	Varoş (Papaz Yovan Neveryesi)	Avrupa Tüccarı	2.705	0	3.710	12.500	720	19.635	1
94	Varoş (Papaz Yovan Neveryesi)	Avrupa Tüccarı	3.437	20	2.440	9.000	0	14.897	1
97	Varoş (Papaz Yovan Neveryesi)	Erbab-ı Ticaret	630	16	530	8.000	0	9.176	3
1	Defterdar	Ashab-ı Alaka	3.137,75	8	4.150	0	0	7.295,75	3
25	Taşköprü	Sipahi ve Erbab-ı Ticaret	460	40	1.200	5.000	0	6.700	0
7	Taşköprü	Sipahi ve Dellal	182	0	4.920	1.268	0	6.370	0
156	Varoş (Papaz Yovan Neveryesi)	Terzi	445,5	0	1.260	4.500	0	6.205,5	0
6	Rizaiyye	Ashab-ı Alaka	3.097	70	2.931	0	0	6.098	3
12	Belgrad	Dul Kadın	3.374	72	2.335	0	0	5.781	3
7	Rizaiyye	Yetim	1.320	16	4.340	0	0	5.676	2

2.1. VERGİLER

2.2. Genel Vergiler

Temettuat defterlerinde halkın ödediği çeşitli vergiler kayıtlıdır. Defterlerde geçen vergi türleri; vergi-i mahsusa, öşür (bedel-i öşr-i bostan ve resm-i bağ öşürleri ayrı olmak üzere), resm-i asiyab ve resm-i adet-i ağnam olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu vergilerin mahallelere göre dağılımı Tablo 36'da gösterilmiştir. Bunun yanında gayrimüslim halkın ödediği cizye vergisi de mevcuttur. Bu vergi ayrı olarak Tablo 37'de gösterilmiştir.

Cizye hariç toplam ödenen vergilere bakıldığında en büyük miktar yaklaşık 14.199 kuruş ile Varoşa gözükmektedir. Varoş en nüfuslu ve en fazla gelir sağlayan yerleşim birimi olduğu için bu durum doğaldır. Toplam ödenen vergi miktarına göre ikinci sırada yer alan Papaz İstanko mahallesinde vergi olarak yaklaşık 6.864 kuruş verildiği

görülebılır. Kebir-i Kıbtıyan mahallesi, yaklaşık 4.158 kuruşluk toplam vergisiyle üçüncü sırada bulunmaktadır. Mahalle-i cedide'ye ait defterde hiç vergi miktarı kaydedilmedi. Sebep, mahallenin yeni kurulması olabilir.

Toplam vergi-gelir oranı incelendiğinde Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında fark gözükmeğedir. Müslümanlar arasında en yüksek vergi oranının %6 ile Belgrad mahallesinde olduğu görölüyor. Hristiyan nüfusu ise, cizye hariç olmak üzere %10-%14 arası vergi ödemekteydi. Elde ettiği gelire göre Sağır Kıptiyan mahallesinin nüfusu en fazla vergiyi ödemekteydi (%14). En düşük vergi-gelir oranı, %3 ile Hacı Bekir mahallesindedir. Hristiyanların gelirinin Müslümanlara göre genellikle daha yüksek olduğundan ödediği verginin fazla olması doğaldır. Örneğin, en nüfuslu Müslüman olan Yahyapaşa mahallesi Varoş'la mukayese edilirse 216 hanesi olan Yahyapaşa mahallesinde toplam gelirin 44.794 kuruş olduğuna karşın 195 hanesi olan Varoş'ta toplam 144.487,8 kuruş gelir elde edilmiştir.

Tanzimat öncesi farklı adlar altında toplanan vergiler yerine tek vergi başlığı altında toplanan örfi vergiye vergi-i mahsusa denmeye başlanmıştır²⁰⁰. Maliye Nazareti bu vergiyi eyalet düzeyinde belirlemekteydi. Belirlenen bu miktar önce kazalara, sonra köylere ve mahallelere bölüştürölüyordu. Vergi-i mahsusanın mükelleflerin ödeme güçlerine göre alınması gerekiyordu. Temettuat defterleri, mükelleflerin ödeme güçlerini tespit etmek için yapıldı. Ancak, Tevfik Güran'a göre, vergi-i mahsusa, mükelleflerin ödeme güçlerine uygun olarak değil; hane, ocak, nüfus veya çift esas alınarak belirlenmekteydi²⁰¹. Bu çalışmanın bulgularına bakacak olursak şehir genelinde yaklaşık 34.012 kuruş toplandığını görmekteyiz. En büyük miktar sırasıyla 10.572, 4.160 ve 2.544 kuruş ile Varoş, Papaz İstanko ve Taşköprü mahallelerinde toplanmıştır. Vergi-i mahsusanın toplam gelir miktarına göre oranı yaklaşık %5'tir. Mahallelere göre bu oran Papaz Kosta, Papaz İstanko ve Çınçar mahallelerinde %8 ile en yüksektir. Hristiyanlar arasında bu oran %4 ile Papaz Yorgi mahallesinde en düşüktür. Müslümanlar arasında bu oran fakir olan Yahyapaşa ve Hacı Bekir mahallelerinde %2'ye inmesine karşın %5 ile Belgrad mahallesinde en yüksektir.

²⁰⁰ Yakup Akkuş, "Osmanlı Maliyesi Literatüründe İhmal Edilmiş bir Tartışma: Tevzi' Defterlerinden Vergi-i Mahsûsa'ya Geçiş", **Tarih Dergisi**, sayı 65 (İstanbul 2017), s. 45.

²⁰¹ Tevfik Güran, "19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri", **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, ed. Halil İnalcık- Şevket Pamuk, DİE, Ankara 2000, s. 75-81; Akkuş, **a.g.m.**, s. 47.

Bağlar üzerine toplanan ve resm-i bağ denilen üzüm öşrü dönüm miktarına göre toplanıyordu. Devlete toplam 9.736,5 kuruş gelir sağlayan resm-i bağ para miktarına göre ikinci sırada gelmektedir.

Tarlada yetiştirilen buğday, mısır, arpa, çavdar, nohut, soğan, yulaf, mercimek ve kumpir (patates) üzerine öşür toplanıyordu. Devlete toplam 6.558,7 kuruş gelir sağlayan öşür para miktarına göre üçüncü sırada gelmektedir. Papaz İstanko mahallesinde verilen öşür toplam öşür miktarının %24'ünü oluşturmaktadır. Toplam öşür miktarının %11'i en yüksek nüfuslu Müslüman mahallesi olan Yahyapaşa mahallesinden alınmaktaydı. Öşür, esas olan ürün değerinin onda biri olarak hesaplanmaktaydı. Nitekim, öşür/gelir oranını hesapladığımızda bazı sapma değerleri bulduğumuzu söylememiz gerekmektedir.

Resm-i asiyab (değirmen vergisi) sadece bir hanede kayıtlıdır. Resm-i adet-i ağnam (koyun vergisi) kayıtlarında ise koyun başı alınan miktar gayet büyük değişiklikler göstermektedir. Çoğu zaman koyun başı 0,15 kuruş alınmasına karşın Papaz Yorgi mahallesinde koyun başı 2 kuruş alındığını görmekteyiz. Kovanlar nispeten yaygın olmakla birlikte bedel-i öşr-i kovan (kovan öşrü) sadece üç mahallede kayıtlıdır. Bedel-i Öşr-i Bostan (bahçe öşrü) da çoğu zaman kaydedilmemiştir.

Tablo 36

Vergilerin Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Vergi-i Mahsusa	Öşür				Resm-i Asiyab	Resm-i Adet-i Ağnam	Toplam
		Öşür (Tarla)	Öşr-i Bostan	Öşr-i Kovan	Resm-i Bağ			
Hünkar	1.115	0	0	0	287	0	0	1.402
Defterdar	1.730	386	0	44,4	178,07	5	0	2.343,47
Taşköprü	2.544,2	281	0	27,2	235,9	0	0	3.088,3
Hacı Bekir	490	87,5	0	0	122	0	0	699,5
Rizaiyye	2.046,5	594	0	0	194	0	0	2.834,5
Belgrad	2.375,5	152,25	19,5	0	263	0	0	2.810,25
Cedide	0	0	0	0	0	0	0	0
Yahyapaşa	1.005,75	740	3	0	179,38	0	0	1.928,125
Kebir Kıbtıyan	2.320	481,4	180	0	1.177,4	0	0	4.158,775
Sagır Kıbtıyan	1.155,5	179	25	0	840,75	0	6,3	2.206,55
Papas Kosta	2.126	673	0	0	479,5	0	0	3.278,5
Papas İstanko	4.160	1.548	0	0	1.153,3	0	2,5	6.863,75
Papas Yorgi	1.021	345,5	58	0	950,75	0	54	2.429,25
Varoş	10.572	633,5	120	4	2.858,6	0	11,16	14.199,23
Yagodin	413	289,75	0	0	475,25	0	7,5	1.185,5
Çinçar	616	36,25	0	0	247,5	0	0	899,75
Diğer	322	131,5	0	0	94,25	0	0	547,75
Toplam	34.012,45	6.558,7	405,5	75,6	9.736,5	5	81,46	50.875,2

2.3. Cizye

İslâm devletindeki gayrimüslim tebaanın erkeklerinden alınan baş vergisine cizye denilir. 1691’de maişet adı altında alınan miktar âlâ, evsat, ednâ itibarınca 12, 6 ve 3 paraydı; bunların herbirinden ayrıca birer para da kitâbet ücreti alınmıştı. Bundan dört yıl sonra kadıların maişeti için yeni bir ilâve daha yapıldı. Yine âlâ, evsat ve ednâ olarak 9, 4 ve 1,5 para alınmaya başlandı. 1691 fermanında ifade edildiği gibi bazı yerlerde cizye mükelleflerinin sayısı çeşitli sebeplerle dörtte bire düştüğü halde diğer dörtte üçün vergileri geride kalanlara yükleniyordu²⁰². Islahat Fermanı’nın ilanına kadar geçen zamanda âlâdan 60, evsattan 30 ve ednâdan 15 kuruş cizye alınmıştır²⁰³.

²⁰² Halil İnalçık, “Cizye (Osmanlılar’da Cizye)”, **DVİA**, VIII, İstanbul 1993, s. 45-48.

²⁰³ Terzi, “Güzelhisar-ı Aydın”, s. 169.

İncelediğimiz defterlerde cizye vergisi kaydedilmiştir. Ala cizye işareti için ayın harfi, evsat için tı harfı ve edna için nun harfı kullanılmıştır. Bazen bu harfler yerine muaf kelimesi eklenmiştir. Bazen ise, hiçbir kayıt eklenmemiştir. Muaf ve kaydı olmayan haneler muaf olarak değerlendirilmiştir. Muaf tutulan hane reisleri arasında çoğu zaman mesleksiz olanlar bulunmaktadır. Yetimler ve hasta olanlar da cizyeden muaf tutulmaktaydı. Cizye, erkeklerin ödediği vergi olduğu için hane reisi statüsünde olan kadınlar bu vergiyi ödememekteydi. Ayrıca, çırak gibi düşük gelirli esnaf bazen cizyeden muaf tutulmuştur. Toplam kaydedilen 13 papasın 3'ü cizyeden muaftır. Varoшта yaşayan bir sarraf ve zengin bir kürkçü vergilerden muaf tutulmuştur²⁰⁴. Buna ilaveten, varoшта oturan ve çocukları okutmaktan gelir sağlayan hane reisi de vergilerden muaf tutulmuştur²⁰⁵.

Tablo 37
Cizye Vergisinin Mahallelere Göre Dağılımı

Yer	Cizye			
	Edna	Evsat	Ala	Muaf
Kebir Kıbtıyan	43	27	8	9
Sagır Kıbtıyan	43	11	2	7
Papaz Kosta	0	33	0	0
Papaz İstanko	12	64	0	7
Papaz Yorgi	44	0	0	5
Varoş	81	63	29	22
Yagodin	10	9	3	4
Çinçar	11	8	2	0
Diğer	9	3	0	0
Toplam	253	218	44	54

Cizye vergisi ödemeyen hane reisi oranı %9,4 iken, cizyesini edna olarak ödeyenlerin %44,4, evsat ödeyenlerin %38,3 ve ala ödeyenlerin oranı ise %7,7'dir. Varoшта her tür cizye gözükyorsa da ala grubu yüksek algılanabilir. Papaz Kosta ve Papaz İstanko mahallelerinde çoğunlukla cizyede evsatla karşılaşılıyor. Papaz Yorgi mahallesinde ise birkaç muaf hane hariç sadece edna olarak ödeniyordu. Kebir ve Sagır

²⁰⁴ İkisi için defterlerde aynı not kaydedilmiştir: 'üç sene akdemce cizyesinden ve vergisinden hazret-i şahanede muaf olduğu', BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 17196, s. 26, 79.

²⁰⁵ BOA, **ML.VRD.TMT.d.**, 17196, s. 23.

Kiptiyan mahallelerini karşılaştırdığımızda edna ve muaf haneler aynı miktarda kaydedilmiş, evsat ve ala ise Kebir Kiptiyan mahallesinde daha yaygın toplanmıştır.

SONUÇ

Niş şehri İstanbul yolu üzerinde bulunduğu için hem ticari hem de stratejik olarak önem taşımaktaydı. Devlet sınırının güneye doğru çekilmesiyle Niş'in, kale şehri olmasına binaen önemi daha da arttı. XIX. yüzyıl başlarında Sırp Knezliği'nin yarı bağımsız statü kazanmasıyla Niş neredeyse sınır kalesi haline geldi. Sınırın yakınlığı Niş civarındaki ayaklanmaya destek oldu. Çünkü ayaklananlar, sınırın öbür tarafından yardım bekledi. Özetle, temettuat defterlerinin yazılmasından birkaç yıl önce Niş bölgesi çalkantı ve belirsizlik döneminden geçti.

Bu çalışmanın esası olan temettuat defterleri, Gülhane-i Hatt-ı Hümayun ile başlayan Osmanlı Devleti'nin merkezi hükümeti tarafından düzenlenen vergi reformunun sonucu olarak ortaya çıktı. Nüfusun gelirleri ve gelir kaynakları sayılarak yeni vergi toplama metodunun meydana getirilmesi planlanıyordu. Vergi reformu başarısız olduysa da bu denemenin sonucu olarak yapılan sayımlar, devletin son yüzyılının sosyal ve ekonomik tarihinin incelenmesi için eşsiz bir kaynak haline gelmiştir.

Nüfusun uğraştığı mesleklerin sınıflandırılması ve sayılmasıyla şehir hayatı hakkında genel bir fikir oluşturulabilir. Ziraat önemli bir gelir kaynağı olduğu için toprak dağılımı ekonomik güçlerin şehir içindeki ilişkilerini yansıtmaktadır. Şehirde toplam 4 hane reisi toprağın %22,8'i ellerinde tutmaktaydı. Bu hane reislerinin üçü Müslümandı, biri ise Hristiyandı. Gayrimenkul sayımı, şehrin fiziki yapısı hakkında fikir vermekle beraber, ekonomik etkinin kimlerde ve ne oranda yoğunlaştığını göstermektedir. Örneğın, yüksek geliri getiren değirmenlerin sahipleri Taşköprü, Belgrad ve Rizaiyye gibi Müslüman mahallelerinde rastlanmaktadır. Aynı anda, zengin Hristiyanların oturduğu Varoş'ta da değirmen sahipleri bulunmaktadır. Gelir, vergi ve kira oranları, nüfus üzerindeki vergi yükü, devletin bölgeden aldığı kar ve öne çıkan yerli ailelerin bölgedeki gelir kaynakları üzerinde ne oranda kontrol sahibi oldukları bu çalışmada görülebilmektedir. Ayrıca, şehrin ekonomik ve sosyal hayatını göstermek ve çeşitli toplumsal katmanları tespit etmek amacıyla yukarıda bahsedilen kıstaslar sayılıp kıyaslanmıştır. Defterlerden çıkartılan bilgiler, etnik ve dini nüfus yapısı, zengin ve fakir nüfus oranları ve ilişkileri, yönetici sınıfının varlığı haklarında fikir oluşturmamıza katkı sağlamaktadır.

Müslüman ve Hristiyan ayrımı bağlamında nüfusu inceleme, başka ifadesiyle, yüzdelik olarak bir dini grubun başka dini gruba göre oranlarını kesin olarak hesaplamak pek manidar değildir. Bölgedeki köylerin sayımlarına kısaca bakıldığında nüfusun

Hristiyan olduğu gör÷lmektedir. Öte yandan, şehrin çekirdeği Müslümanlardan oluşmaktaydı. Kale içinde veya surlar civarında ve özellikle İstanbul kapısı önünde ve taş köprü etrafında bulunan şehrin çekirdeği yanı sıra bir papazın sorumluğu altında 'neverye' denilen yerleşim birimlerinden oluşturulan Varoş, birkaç küçük mahalle, büyük ile küçük Kıptiyan/Çingene/Roman mahalleleri, büyük ile küçük Çinçar/Aromani mahalleleri kullandığımız defterlerde yer almaktadır. Yahudi tebaasının Niş'te yaşadığı bilgisine sahip olmamıza rağmen bu topluluğa ait bir temettuat defteri tespit edilememiştir.

Müslümanların yaşadığı şehrin çekirdeğinde 824, Hristiyan mahallelerde 398, Kıptiyan arasında 150 ve Çinçar arasında 21 hane olmak üzere şehirde toplam 1.393 hane üzerinden sosyal yaşam ve ekonomik durum hakkında sonuçlar çıkartılmaya çalışılmıştır.

Meslek, gelir, mülkiyet, vergi ve dini inanışlar üzerindeki bilgiler kullanılarak hane reisleri bazı genel grupların içine katılabilir.

Sosyal tabakalaşmanın üstünde yer alanlar, büyük toprak ve gayrimenkul sahipleriydi. Buna ilaveten, üst makamda yer alan hükümet görevlilerinin de şehirde önemli rol oynadığı söylenebilir. Büyük toprak sahipleri arasında Varoшта yaşayan ve ticaretle uğraşan hane reisleri vardır. Bazı Hristiyan tüccarlar, meslek yoluyla gayet büyük para miktarları elde etmekteydi. Onlara verilen ticari imtiyazlar bu konuda kesinlikle yardımcı oldu. En önemli büyük toprak sahipleri, genel olarak sahib-i alaka olarak defterlere kaydedildi. Defterlerde sahib-i alaka unvanı taşıyan toplam 16 hane reisi bulunmaktadır. Ayrıca, şehirde yaşayan dul kadınların ve yetimlerin anlamlı bir kısmı zengin olup kocaları veya babaları defterler yazıldığında hayatta olsaydı muhtemelen eshab-ı alaka olarak sayılacaktı. Toplam 81 hane reisi, yani analiz edilen nüfusunun yaklaşık %5'i, yıllık olarak 1.500 kuruştan fazla gelir elde etmekteydi. Şehirde oturan bazı kişiler çiftlik sahipleriydi. Bu kişilerin toplam 59 çiftliği bulunmaktadır.

Bir takım "orta sınıf", esnaf ve ziraatçıları kapsayabilir. Özellikle Varoшта, ancak diğer mahallelerde de yaşayan bu sosyal tabaka içinde olanların bir kısmı defterlere göre nispeten iyi para miktarı kazanabiliyordu. Ziraatla uğraşanlar arasında kendi toprağının ekimini yapanlar ve kiraya verilen toprağın ekimini yapanlar vardı. Defterlere göre, Papaz Kosta ve Papaz İstanko mahallelerinin nüfusu genellikle kendi toprağının ekimini yaptı. Öte yandan, Papaz Yorgi mahallesinde, Yagodin mahallesinde ve Kıptiyan mahallelerinde yaşayanlar daha ziyade kiraya verilen toprağın ekimini yaptı. Demek ki,

nüfusun bir kısmını kendi toprağının ekimini yapan "serbest" denilebilecek ziraatçiler oluştururken diğer kısmı toprağı kiralayıp elde edilen gelirin %10'unu öşür olarak vermenin yanı sıra genellikle %10'unu da toprak sahibine ödemekteydi. Ziraatçıların bir kısmı ücretli işçi olarak da çalışıyordu. Bu iş, muhtemelen büyük toprak sahiplerinin topraklarında yapılıyordu. Esnaf ise meslekle uğraşmanın yanı sıra toprağı işleyerek ek gelir elde etmekteydi.

Sosyal tabakalaşmanın alt düzeylerindeki nüfus genellikle düşük gelirli işçiler olarak çalışıyorlardı veya çeşitli hizmetleri yerine getiriyorlardı. Topçuluk görevini yerine getiren fakir Müslüman nüfusunun gelirini arttırmak ve dolayısıyla düzgün bir yaşam sağlayabilmek amacıyla çoğu zaman esnaflıkla veya işçilikle uğraşmaktaydı. Topçu neferi olarak kaydedilen bir çok hane reisi esnafa katılarak bu şekilde gelirini neredeyse ikiye katlayabiliyordu.

Sosyal tabakalaşmada farklı seviyelerde olan Müslüman ve Hristiyan nüfusu kıyaslamak için elde ettikleri yıllık gelir kullanılabilir. Şehrin toplam nüfusunun en büyük kısmı, yani %39'u, yıllık olarak 100 ile 250 kuruş arası kazanabilmekteydi. Fakir Müslüman mahallelerinde bu oran %50 üzerine geçebilmekte, Varoşta ise üçte bir civarındadır. Bu oran, Hristiyan nüfusunun yarısını sadece Sağır Kıptiyan mahallesinde geçmektedir. Öte yandan, toplam şehir nüfusunun %7,4'ünü oluşturan ve bir yılda 600 ve 900 kuruş arası elde edebilen hane reislerine baktığımızda Taşköprü mahallesi gibi daha zengin Müslüman mahallelerinde yüzdesi %8,6 üzerine geçmediği görülmektedir. Nüfusu genellikle toprak sahibi olan hane reislerinden oluşan Papaz İstanko mahallesinde ise bu oran %16,9'a kadar çıkmaktadır. Varoş'ta ise nüfusun %9,7'sini oluşturuyorlardı. Bu gibi kıyaslamalar, Müslümanlar arasında zengin ve fakir arasında daha büyük bir farkın olduğu, Hristiyanlar arasında ise orta gelirin daha yaygın olduğu yönündeki tahminimizi destekler. Ancak, yukarıda verdiğimiz rakama göre Varoş'taki zengin ve fakir arasındaki farkın diğer Hristiyan mahallelere göre daha büyük olduğu söylenebilir. Bu yüzden, bir kaç zengin hane reisi dışında kentsel ortamlarda yaşayanların genellikle fakir olduğu, ziraat faaliyetlerinin daha yaygın olduğu ortamlarda ise yaşayan sosyal tabakalaşmanın alt düzeylerinin ise daha iyi bir yaşam sağlayabildiği de tahmin edilebilir.

Niş şehri, kazanın askeri ve idari merkeziydi. Şehirde yaşayan idari ve askeri görevlilerin yüksek sayısı dikkatimizi çekmektedir. Müslümanlar arasında düşük rütbeli asker sayısı da oldukça yüksektir. Askeri ve idari merkez olmasının yanı sıra Niş şehrinin sınıra, yani Sırp Knezliği'ne yakın olduğu unutulmamalıdır. Çeşitli ayaklamalar, bölgede

Osmanlı varlığının sürebilmesi için Niş Kalesi'nin önemine işaret ederek askeri nüfusun niye yaygın olduğunu anlatmaktadır. Bu çalışmanın kapsamına giren yerleşim birimlerinde toplanan vergi miktarlarına baktığımızda bu miktarın Osmanlı Devletinin bölgede oturan askeri ve idari görevlilerine verdiği maaşların toplam miktarını aşmadığını görebiliriz. Buna göre, Niş şehrinin, ekonomik faaliyetler yüzünden değil, yönetim merkezi olarak önem taşıdığı söylenebilir.

Ancak, ekonomik faaliyetlerin tamamen önemsiz olduğu söylenemez. Çünkü, bir takım faaliyetler elbette vardı. Sanayi öncesi dönemlerde bir şehrin ekonomik temellerini zanaat ve ticaret oluşturmaktaydı. Defterlere kaydedilen mesleklere dayanarak Niş şehrinde yapılan farklı zanaat faaliyetleri hakkında fikir oluşturmamız mümkündür. Terzilik, bu meslekle uğraşan kişi sayısı ve elde edikleri gelire göre en önemli meslek türüydü. Toplam 60 usta, 23 kalfa ve 8 çırak yıllık olarak toplam 28.430 kuruş elde etmekteydi. İkinci sırada, 68 hane reisi ve 17.960 kuruşluk toplam yıllık gelir ile bakkallar gelmekteydi. Sadece Hristiyanlar arasında yapılan kürkçülük, yüksek esnaf sayısına ve elde edilen gelire göre dikkat çekicidir. Toplam 22 hane reisi yıllık olarak toplam 9.440 kuruş elde etmekteydi. Hizmet veren meslekler arasında meyhanecilik en yaygındı. Meyhanelerde çalışan hane reis sayısı 27 olmakla beraber elde edilen toplam yıllık gelir 12.940 kuruştı. Demek ki, dört en yaygın esnaf mesleğinin ikisi, bakkallık ve meyhanecilik, üretim ile ilişkili değildi. Bu durum, üretilen malların başka bölgelere ihracat için değil, yerli ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanıldığını teyit olarak düşünülebilir.

Üretim faaliyetleri gelişmiş gözükmemekle beraber, bazı başarılı tüccarlar defterlere kaydedilmiştir. Maalesef, elde ettikleri gelir dışında, faaliyetleri hakkında malumata sahip değiliz. İhracat veya ithalat için hangi ürünleri kullandıklarını bilmiyoruz. Vergi imtiyazları getirilen özel statüye sahip olan 5 tüccarın şehirde yaşadığı görülüyor. Bu beş kişinin Varoшта yaşayan Hristiyanlar olduğunu ve ticaretten yıllık elde ettikleri toplam gelirin 27.500 kuruşa çıktığını ilgili defterden öğrenmekteyiz. Erbab-ı ticaret olarak kaydedilen 28 tüccar daha karşımıza çıkmaktadır. Bunların bir yılda toplam elde ettiği gelir 24.400 kuruştı. Esnaf üretimi ve ticaret şehirde mevcut olmasına rağmen şehir ekonomisinin ilk önce büyük toprak ve gayrimenkul sahiplerinin gelirlerine ve devlet görevlilerinin maaşlarına dayandığını düşünmekteyiz. Bu iddiayı doğrulamak için çeşitli gelir kaynaklarının oranlarına dair bilgiler sunulacaktır. Görevlilerin maaşları ve tarla ile gayrimenkul kiralari, kaydedilen toplam gelirin %35'i oluşturmaktadır. Dolayısıyla, gelirlerin üçte biri üretim veya ticaret faaliyetlerine dayanmıyordu.

Bu alışma ve temettuat defterleri üzerine yapılan başka çalışmaların sonuçları, temettuat defterlerinden elde edilen ve gittikçe büyüyen bilgi havuzunu kapsayan bir çalışma içine girmesiyle beraber önem kazanabilir. Böyle kapsamlı çalışma, farklı bölgeleri anlatan temettuat defterlerinin incelenmesiyle yeni öğrendiğimize şeyler bir araya toplanıp kritik ve teorik bir şekilde işlenerek dönemin sosyal ve ekonomik hayatına farklı bir bakış açısı kazanmamızı sağlayabilir. Bu çalışmanın, bunun gibi gelecek teşebbüslere katkı sağlayacağı midindeyiz.

KAYNAKÇA

CUMHURBAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ

Maliye Nezareti Temettuat Defterleri (ML.VRD.TMT.d.), nr. 11024, 11025, 11036, 11042, 11059, 11074, 11082, 11101, 11127, 11133, 11138, 11142, 11153, 11170, 11172, 11179, 11306, 16403, 16755, 17196, 17225, 17440, 17494, 17497.

Nüfus Defterleri (NFS.D.), nr. 6001, 6002, 6003, 6004, 6005, 6006, 6007, 6008, 6009, 6013, 6014.

İrade- Mesail-i Mühimme (İ.MSM.) nr. 85/2427.

KİTAP VE MAKALELER

- Akkuş, Yakup "Osmanlı Maliyesi Literatüründe İhmal Edilmiş bir Tartışma: Tevzi' Defterlerinden Vergi-i Mahsûsa'ya Geçiş", **Tarih Dergisi**, Sayı 65 (İstanbul 2017), s. 29-62.
- Alptekin, İlker, **Midhat Paşa'nın Niş Valiliği (1861-1864)**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2011.
- Aslantaş, Selim **Osmanlıda Sırp İsyanları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.
- Börekçi, Setin Memet **Osmanlı İmparatorluğunda Sırp Meselesi**, Kütüp Yıldızlı Yayınları, İstanbul 2001.
- Danışmend, İsmail H., **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. III, Türkiye Yay., İstanbul 1972.
- Eren, A. Cevdet, "Niş", **İslam Ansiklopedisi**, C. IX, MEB. Yay., İstanbul 1964.
- Evcil (Sarsılmaz), Fatma Nihan, **XIX. Yüzyıl Ortalarında İştib Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- Findley, Carter Vaughn, **Turkey Islam Nationalism and Modernity**, Yale University Press, New Haven 2010.
- Georgieva, Gergana, "Chapter 8: The Rich in the Eighteenth and Nineteenth Century Arbanasi: Networks of Prosperity", **Wealth in the Ottoman and Post-Ottoman Balkans: A Socio-Economic History**, Ed. Evguenia Davidova, Taurus Press, New York 2016, s. 137-149.

- Gerlach, Stephan, **İstanbul'daki Bab-ı Ali'ye bir Yolculuğun Günlüğü** (Bulgarca'ya çeviri, Bulgarca: **Дневник на едно пътуване до Османската порта в Цариград**), ed. Bistra Svetkova, Anavatan Serphesinin Yayinevi (Издательство на Отечествения Фронт), Sofya 1976.
- Güran, Tevfik, "Introduction: Temettuar Registers as a Resource about Ottoman Social and Economic Life", **The Ottoman State and Societies in Change** (A Study of Nineteenth Century Ottoman Registers), Ed. Hayashi Kayoko - Mahir Aydın- Kegan Paul, London, New York, Bahrain 2004, s. 3-13.
- _____, "19. Yüzyıl Temettüat Tahrirleri", **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, ed. Halil İnalcık- Şevket Pamuk, DİE, Ankara 2000, s. 75-81.
- Hacısalıhoğlu, Mehmet, "Negotiations and Agreements for Population Transfers in the Balkans from the Beginning of the 19th Century until the Balkans Wars of 1912-1913", **Journal of Balkan and Black Sea Studies**, Year I, Issue 1, Fall 2018, 31-75.
- Hattox, Ralph S., **Coffe and Coffehouses, The Origins of a Social Beverage in the Medieval Middle East**, University of Washington Press edition, Seattle ve London 1985.
- Hayashi, Kayoko, "Conclusion: "The Ottoman Temettuat Registers: Significant Results from a Failed Venture", **The Ottoman State and Societies in Change** (A Study of Nineteenth Century Ottoman Registers), Ed. Hayashi Kayoko - Mahir Aydın- Kegan Paul, London, New York, Bahrain 2004, s. 211-228.
- İnalcık, Halil, "Cizye (Osmanlılar'da Cizye)", **DVİA**, VIII, İstanbul 1993, s. 45-48.
- _____, **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)**, İSAM Yay., İstanbul 2010.
- İpşirli, Mehmet, "Bezirgân", **DVİA**, VI, İstanbul 1992, s. 103-104.
- Kiel, Machiel, "Niş", **DVİA**, XXXIII, İstanbul 2007, s. 147-149.
- Kütükoğlu, Mübahat S., "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettü Defterleri", **Belleten**, LIXI / 225 (Ağustos 1995), 395-412.
- _____, "Avrupa Tüccarı ", **DVİA**, IV, İstanbul 1991, s.159-160.
- Milić, Danica, **Istorija Niša od najstarijih vremena do oslobođenja od Turaka 1878. godine**, Gradina i Prosveta, Niš 1983.
- Osmani, Mead, **XIX. Yüzyılda Niş Sancağı**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2011.
- Özcan, Abdülkadir, "Sekban", **DVİA**, XXXVI, İstanbul 2009, s. 328.
- _____, "Zâbit", **DVİA**, XLIV, İstanbul 2013, s. 60-61.
- Özkan, Ayşe, **Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011.

- Popović, D. J., **O Cincarima: prilozi pitanju postanka našeg građanskog društva**, Štamparija Drag. Gregorića, Beograd 1937.
- Stojančević, Vladimir, **Jugoistočna Srbija u XIX veku (1804-1878)**, Prosveta, Niš 1996.
- Takamatsu, Yoichi, "Chapter 1: "Ottoman Income Survey (1840-1846)", **The Ottoman State and Societies in Change** (A Study of Nineteenth Century Ottoman Registers), Ed. Hayashi Kayoko - Mahir Aydın- Kegan Paul, London, New York, Bahrain 2004, s. 15-45.
- Taşkın, Ünal, **Osmanlı Devletinde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005.
- Terzi, Arzu, "Samples from Macedonian Cities on the Model of Coexistence in the Balkans", **Balkan Studies: Living together and culture and education**, Cyril and Methodius University, Skopje 2011, s. 126-135.
- _____, "Chapter 5: Güzelhisar-ı Aydın: Portrait of a West Anatolian City", **The Ottoman State And Societies in Change (A Study of the Nineteenth Century Temettuat Registers)**, Ed. Hayashi Kayoko - Mahir Aydın- Kegan Paul, London, New York, Bahrain 2004, s. 141-171.
- _____, "Priştina Şehri'ndeki Meslekler", **Balkanlar'da İslam Medeniyeti II. Milletler Arası Sempozyumu Tebliğleri**, IRCICA, İstanbul 2006, s. 281-290.
- _____, "Piriştine ve Yakova'daki Din Görevlilerinin Sosyal ve Ekonomik Özelliklerini", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sayı 13 (İstanbul 2008), s. 43-58.
- Uzun, Ahmet, **Tanzimat ve Sosyal Direnişler Niş İsyanı Üzerine Ayrıntılı bir İnceleme (1841)**, EREN, İstanbul 2002.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. IV, VI, TTK. Yay., Ankara 1978, 1995.
- Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin, "The Provincial Reforms of the Early Tanzimat Period as Implemented in the Kaza of Avrethisari", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, sayı 6 (Ankara 1995), s. 343-385.
- Yel, Ali Murat - Mustafa Küçükaşçı, "Mahalle", **DvİA**, XXVII, İstanbul 2003, 323-326.